

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MUHAMMED EN-NÛRÎ ES-SEFÂKUSÎ'NİN (Ö. 1118/1706) VE
***GAYSÛ'N-NEF' FÎ'L-KIRAATI'S-SEB'* ADLI ESERİNİN KIRAAT**
İLMİ VE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

HAZIRLAYAN
ABDULHAMİD ATAHAAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU

Konya - 2025

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdulhamid ATAHAN		
	Numarası	23810601085		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Recep Koyuncu		
Tezin Adı	Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusi'nin (ö. 1118/1706) ve <i>Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'</i> adlı eserinin kıraat ilmi ve öğretimindeki yeri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdulhamid ATAHAN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdulhamid ATAHAN		
	Numarası	23810601085		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Recep Koyuncu		
Tezin Adı	Muhammed en-Nûrî es-Sefâkûsî'nin (ö. 1118/1706) ve <i>Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'</i> adlı eserinin kıraat ilmi ve öğretimindeki yeri			

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunmasını, anlaşılmasını ve nesilden nesile sahih bir şekilde aktarılmasını sağlayan temel İslami ilimlerden biridir. Kur'ân, Arap kabilelerinin farklı lehçelerine uygun olarak indirilmiş ve bu durum, ümmetin farklı kesimlerine Kur'an'ı ulaştırmayı kolaylaştırmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), ümmetin farklı lehçelerine hitap edebilmek ve Kur'ân'ın öğrenilmesini kolaylaştırmak amacıyla sahabeye yedi harf üzere okuma ruhsatı vermiştir. Bu kıraatler, sahâbeler tarafından ezberlenerek ve rivayet edilerek sonraki nesillere aktarılmıştır. Hicrî ikinci asırdan itibaren kıraat ilmi tedvin edilmeye başlanmış, İbn Mücahit tarafından yedi kıraat belirlenmiş ve kıraat ilmi daha düzenli bir yapıya kavuşturulmuştur. Ardından İbnü'l-Cezerî'nin çalışmaları sayesinde kıraat ilmi, on kıraat çerçevesinde sistematik bir yapıya oturtulmuştur. Kıraat ilmi, Kur'ân'ın korunmasını, lafız farklılıklarının tespit edilmesini ve bu ilmin sağlam bir metodoloji çerçevesinde öğretilmesini sağlama açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma, Ebü'l-Hasen (Ebû Muhammed) Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkûsî'nin kıraat ilmine katkıları ve eserinin bu alandaki önemini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Sefâkûsî'nin ilmî şahsiyetini, kıraat ilmi alanındaki metodolojisini ve özellikle *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'* adlı eserinin kıraat ilmi içindeki yerini ortaya koymaktır. Çalışmanın kapsamı, Sefâkûsî'nin hayatı, ilmî seyri, kıraat sahasındaki katkıları ve eserlerinin değerlendirilmesini içermektedir. Çalışmada, tarihî ve doküman analizi yöntemi kullanılmış olup, klasik kaynaklar taranarak Sefâkûsî'nin kıraat ilmindeki yeri incelenmiştir. Ayrıca kıraat sahasındaki otoritelerin görüşleri dikkate alınarak eserinin kıraat ilmi içindeki değeri analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Sefâkûsî kıraat alanında önemli bir otorite olup, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'*, kıraat farklılıklarını detaylı şekilde ele alan ve kıraat imamlarının, ravilerinin görüşlerini içeren önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yazıldığı dönemden itibaren birçok çalışmaya kaynaklık eden bu eser, sonraki âlimler tarafından da referans alınmış ve kıraat ilmi içerisinde kalıcı bir yere sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkûsî, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'*, Kıraatu's-Seb'.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Abdulhamid ATAHAN		
	Student Number	23810601085		
	Department	Basic Islamic Sciences / Qur'an Reading and Qira'at Science		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Recep Koyuncu		
Title of the Thesis/Dissertation	THE ROLE OF MUHAMMED EN-NÛRI ES-SEFÂKUSI (D. 1118/1706) AND HIS WORK GAYSÛ'N-NEF' FI'L-KIRAATI'S-SEB' IN THE SCIENCE AND TEACHING OF QIRÂ'AT			

The science of Qira'at is one of the fundamental Islamic sciences that ensures the correct recitation, understanding, and authentic transmission of the Qur'an from generation to generation. The Qur'an was revealed in a manner compatible with the various dialects of Arab tribes, facilitating its transmission to different segments of the Muslim community. The Prophet Muhammad (PBUH) granted permission to the Companions to recite the Qur'an according to seven modes (ahruf) to address the diverse dialects of the ummah and to facilitate the learning of the Qur'an. These Qira'at were memorized and transmitted by the Companions to the succeeding generations. From the second century of the Hijri calendar, the science of Qira'at began to be compiled, and Ibn Mujahid established the seven Qira'at, providing a more organized structure to this discipline. Subsequently, through the efforts of Ibn al-Jazari, the science of Qira'at was systematically structured around ten Qira'at. The science of Qira'at is of great significance in ensuring the preservation of the Qur'an, identifying differences in pronunciation, and teaching this discipline within a sound methodological framework. This study examines the contributions of Abu al-Hasan (Abu Muhammad) Ali ibn Salim ibn Muhammad al-Nuri al-Safaqusi to the science of Qira'at and the significance of his work in this field. The purpose of this study is to reveal al-Safaqusi's scholarly personality, his methodology in the field of Qira'at, and particularly the place of his work *Gays al-Naf' fi al-Qira'at al-Sab'* within the science of Qira'at. The scope of the study includes al-Safaqusi's life, his scholarly journey, his contributions to the field of Qira'at, and an evaluation of his works. The study employs historical and document analysis methods, examining classical sources to determine al-Safaqusi's position within the science of Qira'at. Additionally, the views of authorities in the field of Qira'at are considered to analyze the value of his work within this discipline. According to the findings, al-Safaqusi is a prominent authority in the field of Qira'at, and *Gays al-Naf' fi al-Qira'at al-Sab'* is an important resource that comprehensively addresses the variations in Qira'at and includes the opinions of Qira'at Imams and their transmitters. Since its composition, this work has served as a reference for many subsequent studies and has secured a permanent place within the science of Qira'at.

Keywords: Qira'at, Muhammed al-Nuri al-Safaqusi, Gays al-Naf' fi al-Qira'at al-Sab', Qira'at al-Sab.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1
a) Araştırmanın Konusu	1
b) Araştırma Problemi	1
c) Araştırmanın Amacı	2
d) Araştırmanın Önemi	2
e) Araştırmanın Sınırlılıkları	3
f) Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve	4
g) Literatür Araştırması	4
h) Yöntem	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNİN TARİHİ SEYRİ, SEFÂKUSÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. KIRAAT İLMİNİN TARİHİ SEYRİ	7
1.1.1. Kıraat Kavramının Sözlük ve İstılahı Anlamı	8
1.1.1.1. Kıraat Kavramının Sözlük (Lügat) Anlamı	9
1.1.1.2. Kıraat Kavramının İstılahî (Terim) Anlamı	9
1.1.2. Kıraat İlmi	10
1.1.2.1. Kıraat Kaynağı	10
1.1.2.2. Kıraat İlminin Temel Kavramları	11
1.1.2.3. Kıraat İlminin Gayesi	12
1.1.2.4. Kıraat İlminin Faydaları	13
1.1.2.5. Kıraat İlminin Önemi	15
1.1.3. Kıraat Tarihine Bakış	15
1.1.3.1. Hz. Peygamber Döneminde Kıraat	15

1.1.3.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi.....	17
1.1.3.3. Tabiûn Dönemi	20
1.1.3.4. Kıraat İlminin Tedvin ve Tasnif Dönemi	21
1.1.3.5. İbnü'l-Cezerî ve Sonrası Kıraat İlmi ve Eğitimi.....	23
1.1.3.6. Osmanlı Döneminde Kıraat İlmi Eğitimi ve Öğretimi	24
1.1.3.7. Günümüzde Kıraat Eğitimi.....	26
1.1.4. Kıraat İlminde İcazetname.....	27
1.2. SEFÂKUSÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	32
1.2.1. Sefâkusî'nin Yaşadığı Siyâsî ve İlmî Ortam.....	32
1.2.2. Doğumu, İsmi ve Ailesi.....	34
1.2.3. Sefâkusî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti	35
1.2.4. Hocaları	38
1.2.5. Öğrencileri.....	48
1.2.6. Sefâkusî'nin İlmî ve Ahlakî Özellikleri	54
1.2.7. Alimler'in Sefâkusî Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri	56
1.2.8. Akidesi ve Mezhebi	58
1.2.9. Eserleri	59
1.2.10. Vefatı.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

***GAYSÜ'N-NEF' FÎ'L-KİRÂÂTİ'S-SEB'* ADLI ESERİN KIRAAT İLMİ VE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ**

2.1. Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb' Adı ve Müellifine Nispeti.....	64
2.2. Muhakkikin Önsözü.....	66
2.3. Kitabın Yazma Nüshaları	67
2.4. Müellifin Eseri Telif Ederken İstifade Ettiği Kaynaklar	67
2.5. Müellifin Kitaptaki Metodu.....	69
2.5.1. Eserin Telif Sebebi, Yapısı ve Konuları.....	70
2.5.2. Kıraat Yöntemi ve Uygulama Prensipleri	73
2.5.3. Kaynak Kullanımı ve Kıraat İmamlarına Yaklaşımı.....	77
2.5.4. Dilbilimsel ve Usulî Yöntemler.....	80
2.5.5. Akademik ve Eleştirel Bir Değerlendirme	84
2.6. Eserin Özellikleri ve Kıraat Alanındaki Konumu.....	89
2.6.1. Eserin Yapısal ve Metodolojik Özellikleri	89
2.6.2. Eserin Kıraat İlmi İçindeki Yeri ve Etkisi.....	94

2.7. Kıraâtü's-Seb'e Dair Önemli Meseleler.....	99
2.8. Usûl ve Ferş Bakımından Kıraatler.....	103
2.8.1. Usûl Bakımından Kıraatler (الأصول).....	103
2.8.1.1. İstiâzenin Hükümleri.....	103
2.8.1.2. Besmelenin Hükümleri.....	105
2.8.1.3. Hurûf-u Mukatta'a Üzerinde Vakf Keyfiyeti	106
2.8.1.3.1. Vakf Keyfiyeti ve Tecvîdî Hükümler.....	106
2.8.1.3.2. Kıraat İmamlarının Uygulaması ve Sefâkusî'nin Tespiti	107
2.8.1.4. İdğâm	108
2.8.1.4.1. İdğâm-ı Misleyn.....	109
2.8.1.4.2. Mütেকârib ve Mütেকânîs Harfin İdğâmı – Tek Kelimede ve İki Kelimede	109
2.8.1.5. Hâ-i Kinâye	110
2.8.1.6. Med ve Kasr	111
2.8.1.7. Hemzetü'l-Vasl.....	113
2.8.1.8. Tek Kelime İçinde İki Hemze (الهمزتان من كلمة).....	114
2.8.1.9. İki Kelime Arasındaki İki Hemze (الهمزتان من كلمتين)	114
2.8.1.10. Tekil Hemze (الهمز المفرد)	116
2.8.1.11. Hemzenin Önceki Sâkin Harfe Nakli.....	117
2.8.1.12. İzhâr ve İdğâm	118
2.8.1.13. Sâkin Nûn ve Tenvinin Hükümleri	118
2.8.1.14. Feth, İmâle ve Taklîl	119
2.8.1.15. Kisâî'nin Hâ-i Te'nîs'te İmâlesi	119
2.8.1.16. Râ Harfinin Hükümleri: (Tefhîm, Terkîk).....	120
2.8.1.17. Verş'in Râ Harfindeki Kıraati.....	121
2.8.1.18. Lâm Harfinin Hükümleri: Tefhîm ve Terkîk.....	122
2.8.1.19. Kelime Sonlarında Vakf Hükümleri	123
2.8.1.20. Mushaf Resmine Göre Vakf Hükümleri.....	124
2.8.1.21. Yâ-i İzâfe (ياء الإضافة) Hükümleri	124
2.8.1.22. Yâ-i Zevâid (الياءات الزوائد) Hükümleri	126
2.8.2. Ferş Bakımından Kıraatler	127
2.8.2.1. Lafzî Farklılıklara Örnekler.....	128
2.8.2.2. Nahiv (Gramer) Farklılıklarına Örnekler	131
2.8.2.3. Değerlendirme ve Sonuç	133
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	139

KISALTMALAR

b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlüh
çev.	: Çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
r. aleyh	: Rahmetullahi aleyh
r. aleyhim	: Rahmetullahi aleyhim
r.a	: Radıyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
y.y.	: Yüzyıl
yay.	: Yayınları
yy.	: Yayın yeri

ÖNSÖZ

Hamd, insanlığa hidayet rehberi olarak indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'i bizlere lütfeden Yüce Allah'a mahsustur. O'na sonsuz şükürler olsun ki bizleri ilim yolunda yürümeye ve bu alanda çalışmalar yapmaya muvaffak kılmıştır. Salât ve selâm, bu ilahi kelamın en güzel tebliğcisi ve en büyük muallimi olan Hz. Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimize, âline, ashabına ve kıyamete kadar onun izinden gidenlere olsun.

Bu çalışma, kıraat ilminin önemli simalarından biri olan Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraâti's-Seb'* adlı eserinin kıraat ilmi ve öğretimindeki yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kıraat ilminin tarihî gelişimi, temel kavramları ve ilmî bir disiplin olarak teşekkülü ele alınarak, Sefâkusî'nin ilmî kimliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraâti's-Seb'* adlı eserin muhtevası, kıraat ilmindeki yeri ve eğitim alanına sunduğu katkılar ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışma, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın akademik çerçevesi çizilmiş olup araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları, kuramsal çerçevesi, literatür araştırması ve yöntemi gibi başlıklar ele alınmıştır. Birinci bölümde, kıraat ilminin doğuşu ve tarihsel süreç içindeki gelişimi incelenmiş, müellif Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin ilmî şahsiyeti, hocaları, öğrencileri ve eserleri detaylı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, müellifin *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraâti's-Seb'* adlı eseri, kıraat ilmi açısından değerlendirilmiş, eserin metodu, muhtevası ve yedi kıraat usûlleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, eserin kıraat eğitimine olan katkısı da incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında kıymetli yönlendirmeleri, akademik rehberliği ve destekleriyle büyük katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Recep Koyuncu'ya en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca, eğitim sürecim boyunca ilmî bilgi ve tecrübeleriyle gelişimime katkı sağlayan tüm kıymetli hocalarıma teşekkür ederim. Bununla birlikte, akademik süreç boyunca sabır ve desteğini esirgemeyen, her daim yanımda olarak manevi motivasyon kaynağım olan kıymetli zevceme de minnettarım.

Abdulhamid ATAHAN

Konya - 2025

GİRİŞ

a) Araştırmanın Konusu

Bu araştırma, İslam ilim geleneği içerisinde önemli bir yer tutan kıraat ilmini ve bu ilmin tarihsel gelişiminde mühim bir şahsiyet olan Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin Gaysü'n-nef' fi'l-kıraati's-seb' adlı eserinin kıraat ilmi ve öğretimindeki yerini ele almaktadır. Çalışma kapsamında, kıraat ilminin tanımı, tarihi gelişimi ve İslam dünyasındaki önemi incelenmekte; ayrıca Sefâkusî'nin hayatı, eserleri ve bu alandaki katkıları detaylı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilmine olan derin vukufiyeti ve eserleriyle, bu ilmin öğretimi ve yaygınlaştırılmasında büyük bir role sahip olmuştur. Bu çalışmada, onun kıraat ilmine kazandırdığı eserler, talebeleri üzerindeki etkisi ve kıraat öğretimi metodolojisi mercek altına alınmaktadır. Bunun yanı sıra, kıraat ilminin İslam toplumlarında oynadığı rol ve bu disiplinin önemine dair genel bir çerçeve de sunulmaktadır.

Bu bağlamda, araştırmanın ana konusu, Sefâkusî'nin ilmî şahsiyetini ve kıraat ilmine olan katkılarını gün yüzüne çıkararak, bu alandaki ilmî mirasa bir katkıda bulunmaktır.

b) Araştırma Problemi

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması, anlaşılması ve nesillere eksiksiz bir şekilde aktarılması İslam toplumlarının temel önceliklerinden biri olmuştur. Bu süreçte kıraat ilmi, Kur'ân'ın lafzî ve manevî anlamda korunmasını sağlayan en önemli disiplinlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, kıraat ilminin tarihsel gelişiminde önemli katkılar sunan şahsiyetler ve onların ilmî mirası üzerine yapılan çalışmalar, sınırlı kalmış ya da yeterince derinlemesine ele alınmamıştır.

Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilmine dair yazdığı eserler ve yetiştirdiği öğrencilerle bu alanda müstesna bir yere sahiptir. Ne var ki, Sefâkusî'nin kıraat ilmine yaptığı katkılar ve bu katkıların İslam ilim geleneği içerisindeki yeri üzerine yapılan çalışmalar, yeterli düzeyde incelenmemiştir. Bu eksiklik, kıraat ilminin tarihsel gelişimini daha iyi anlamaya yönelik çalışmaların sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda araştırma şu soruya yanıt aramaktadır:

- Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin kıraat ilmi ve öğretimindeki yeri nedir ve kıraat ilminin öğretimi ve gelişimi açısından ne tür bir önem arz etmektedir?

Araştırma, bu temel soruya yanıt ararken, Sefâkusî'nin ilmî şahsiyetini ve eserlerini analiz ederek kıraat ilminin öğretimindeki yöntem ve yaklaşımlarını da ele almaktadır.

c) Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin kıraat ilmine olan katkılarını ortaya koymak ve onun ilmî mirasının kıraat ilmi ve öğretimi açısından önemini detaylı bir şekilde incelemektir. Araştırma, Sefâkusî'nin eserlerini ve metotlarını ele alarak, onun kıraat ilminin gelişimindeki rolünü tespit etmeyi ve bu disiplinindeki yerine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda şu hususlar detaylandırılacaktır:

- Sefâkusî'nin kıraat ilmine dair yazdığı eserlerin özellikleri, kapsamı ve içeriği,
- Kıraat ilminin tarihsel seyri içinde Sefâkusî'nin katkılarının konumu,
- Sefâkusî'nin ilmî metodolojisinin kıraat öğretiminde nasıl bir yer tuttuğu,
- Onun yetiştirdiği öğrenciler ve bu öğrencilerin kıraat ilminin aktarılmasındaki rolleri.

Araştırma, sadece Sefâkusî'nin ilmî mirasını değerlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda kıraat ilminin günümüzdeki öğretim ve uygulama süreçlerine dair yeni perspektifler sunmayı da amaçlamaktadır.

d) Araştırmanın Önemi

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması, anlaşılması ve aktarılması açısından İslam medeniyetinin temel ilim dallarından biri olarak tarih boyunca büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu ilmin gelişiminde, birçok âlimin katkısı bulunmakla birlikte, bazı şahsiyetler eserleri ve metotlarıyla bu alanın şekillenmesinde öncü bir rol oynamışlardır. Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilmi sahasında derin izler bırakan, yazdığı eserler ve yetiştirdiği öğrencilerle bu disiplini zenginleştiren önemli bir âlimdir.

Bu araştırmanın önemi, Sefâkusî'nin ilmî şahsiyetini ve kıraat ilmine katkılarını gün yüzüne çıkarmasıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle kıraat ilminin tarihsel seyri içinde Sefâkusî'nin yerine ilişkin sınırlı sayıdaki çalışmalara bir yenisini eklemekle kalmayıp, bu alandaki bilgi birikimine akademik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma ayrıca, kıraat ilminin günümüzdeki uygulama ve öğretim süreçlerine yönelik yeni bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilecek tarihî bir perspektif sunmaktadır. Sefâkusî'nin eserlerinin ve metodolojisinin incelenmesi, kıraat öğretiminde gelenek ile modern yaklaşımlar arasında bir köprü kurmak için değerli bir zemin hazırlayabilir.

Bu bağlamda, araştırmanın önemi şu noktalarda özetlenebilir:

1. Kıraat ilminin tarihî birikimini daha derinlemesine anlamak,
2. Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin ilmî katkılarını analiz ederek bu alandaki boşlukları doldurmak,
3. Kıraat ilmi ve öğretiminde tarihî şahsiyetlerin rolüne dikkat çekerek bu disipline ilişkin farkındalık oluşturmak.

e) **Araştırmanın Sınırlılıkları**

Çalışmam, kıraat ilminin doğuşu, sözlük ve ıstılahî anlamları ile Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve kıraat ilmindeki yeri ve önemini ele alarak, onun bu alandaki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ancak, çalışmamın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

- o Çalışmam, yalnızca Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin kıraat ilmindeki yeri ve özellikle "*Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb*" adlı eseri üzerinden değerlendirilmiştir.
- o Kıraat ilminin genel tarihî gelişimi ele alınmış olmakla birlikte, diğer kıraat âlimleri ve eserleri kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir.
- o Sefâkusî'nin kıraat ilmine katkıları üzerine odaklanıldığından, onun tefsir, hadis veya diğer İslâmî ilimlere olan etkisi çalışmamın dışında bırakılmıştır.

f) Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve

Kıraat ilmi, Kuran'ı okuma ve doğru bir şekilde telaffuz etme konusunda uzmanlaşan bir ilmidir. Bu ilim, Kuran'ın doğru bir şekilde okunması için ses, telaffuz, vurgu, uzunluk ve benzeri konuları inceleyen bir alanı kapsar. Kıraat ilmindeki kuramsal çerçeve, bu konuları anlamak ve açıklamak üzere kullanılan teorik temellere dayanır.

Kıraat ilmindeki temel kuramsal çerçeveler arasında şu unsurlar bulunabilir:

1. İlm-i Telaffuz (Lugat ilmi): Kıraat ilminde, kelimelerin doğru bir şekilde nasıl telaffuz edileceğini anlamak için dil bilgisi ve fonetik kuralları önemlidir. Bu, Arapça dil yapısını ve ses bilimini içerir.
2. Usûlü'l-Kıraât: Kuran'ın doğru bir şekilde okunabilmesi için kullanılan temel prensipleri içerir. Sesin çıkışı, harflerin bağlanması, uzunluk ve kısalık gibi temel kuralları içerir.
3. Kıraat Rivayetleri: Kıraat ilminde, Kuran'ın farklı şekillerde okunduğuna dair rivayetlere dayanan farklı okuma tarzları vardır. Bu rivayetler, Sahabe'nin Kuran'ı nasıl okuduğunu aktaran çeşitli okuma zincirlerini içerir.
4. Tefsir ve Kıraat İlişkisi: Kıraat ilmi ile Kur'an tefsiri arasındaki ilişki, bir ayetin doğru bir şekilde okunması ile anlamının nasıl anlaşılacağı arasındaki bağlantıyı içerir.

Bu kuramsal çerçeve, Kıraat ilminin temel prensiplerini anlamak, öğrenmek ve uygulamak için kullanılır. Bu ilim, özellikle Kuran'ın öğretildiği ve okunduğu İslam topluluklarında önemli bir yer tutar.

g) Literatür Araştırması

Bu çalışmada kıraat ilmi ve Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusi'nin "*Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'*" adlı eseri üzerine yapılan araştırmalar incelenmiş ve literatürdeki klasik ve modern eserler değerlendirilmiştir. Çalışmada, kıraat ilminin tarihi gelişimi, kıraat âlimlerinin görüşleri ve kıraat öğretimi ile ilgili önemli kaynaklardan faydalanılmıştır.

1. Klasik Kaynaklar ve Temel Eserler, bu çalışmanın temel başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır. İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri, kıraat imamlarının rivayetlerini ilk kez sistematik bir şekilde ele alarak kıraat ilmi alanında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Teyssîr fi'l-Kirâ'ât* eseri ise kıraat metodolojisine dair önemli bilgiler içermektedir.

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm 'nin *Meâni'l-Kur'ân* adlı eseri, kıraat farklılıklarının anlam üzerindeki etkisini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed el-Kastalânî'nin *Letâifü'l-İşârât li Fünuni'l-Kirâât* ise kıraat metinlerini anlamlandırmada kullanılan edebî ve dilbilimsel yöntemleri kapsamlı bir şekilde değerlendiren önemli bir çalışmadır.

Kıraat ilminin Endülüs ve Mağrib bölgesindeki gelişimi açısından *el-Hulûlu's-Sundusiyye fi'l-Ehbâr ve'l-Esâri'l-Endulusiyye* önemli bir kaynak olup, Endülüs kıraat âlimlerinin katkılarını ve ilmî miraslarını ele almaktadır. *Fehrasu'l-Fehâris ve'l-İsbât* eseri, kıraat ilmi başta olmak üzere İslamî ilimler alanındaki önemli âlimleri ve eserleri tanıtan biyografik bir kaynaktır.

Tunus ve Mağrib bölgesindeki kıraat çalışmalarını ele alan önemli kaynaklar arasında *Kitâbu'l-'Umr fi'l-Musannefât ve'l-Müellifîn et-Tûnîsiyyîn* ve *Terâcimu'l-Müellifîn et-Tûnîsiyyîn* yer almaktadır. *Fehrasetu's-Şeyh Ali b. Halife* ise Tunus kıraat geleneğinin en önemli eserlerinden biri olup, bölgedeki kıraat âlimlerinin ilim geleneğini ortaya koymaktadır.

2. Fahreddin er-Râzî ve Kıraat Anlayışı, tefsir ilmi ile kıraat ilmi arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir yere sahiptir. *Fahreddin er-Râzî'nin Kıraat Anlayışı* başlıklı çalışma, onun kıraat farklılıklarını nasıl yorumladığını, tefsire etkisini ve fikhî sonuçlarını ele almaktadır. Bu yönüyle, kıraat ilminin metodolojik boyutlarına dair önemli bir katkı sunmaktadır.

3. Çalışmanın temel odağı olan Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilmine önemli katkılar sunmuş ve "*Gaysü'n-Nef' fi'l-Kirâati's-Seb'*" adlı eseriyle kıraat rivayetlerini sistematik bir şekilde değerlendirmiştir. Sefâkusî'nin yaşadığı dönem ve ilmî mirası hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri *Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye* olup, eserde Maliki mezhebinin önde gelen âlimleri ile kıraat âlimlerine de yer verilmektedir.

Sefâkusî'nin kıraat ilmi açısından değerlendirilmesine yardımcı olabilecek diğer kaynaklardan biri *Tenbîhu'l-Gâfilîn ve İrşâdu'l-Câhilîn* olup, ilmî mirasın aktarımında önemli bir yere sahiptir. *Nüzhetü'l-Enzâr fî Acâibi't-Tavârih ve'l-Ehbâr* eseri ise Sefâkusî'nin yaşadığı dönem hakkında tarihî bilgiler sunmaktadır.

4. Kur'ân ilimleri alanında kıraat farklılıklarının değerlendirilmesi açısından *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* önemli bir başvuru kaynağı olup, kıraat farklılıklarının tefsir, fıkıh ve dilbilim üzerindeki etkilerini ele almaktadır. *El-Kurrâ ve'l-Kırâât bi'l-Mağrib li Saîd E'rab* eseri ise Mağrib bölgesinde kıraat öğretimi ve icâzet sistemini detaylı bir şekilde incelemektedir.

5. Bu çalışma, literatürde kıraat ilmi ve kıraat imamaları üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin kıraat ilmindeki yeri ve "*Gaysü'n-Nef*" adlı eserinin kıraat öğretimindeki etkisini akademik bir çerçevede ele almayı hedeflemektedir.

Önceki çalışmalarda kıraat ilmi genel olarak tarihî bağlamda ele alınmış ve büyük kıraat imamalarının rivayetleri üzerinde durulmuştur. Ancak, Sefâkusî'nin kıraat ilmindeki konumu ve özellikle kıraat öğretimindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, bu tez Sefâkusî'nin kıraat ilmindeki katkılarını ve "*Gaysü'n-Nef*" adlı eserinin kıraat öğretimi açısından taşıdığı önemi ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak literatüre yeni bir katkı sunacaktır.

h) Yöntem

Araştırma, çeşitli kaynaklardan elde edilen bulguları analiz ederek yapılacaktır. Kıraat ilminin alanı geniş, derin olduğu ve tarih boyunca üzerinde çalışmalar devam edildiği için birçok kıraat alimi eserler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmamın daha iyi olması için Kıraat ilmi ile ilgili daha önce yapılmış mü'teber çalışmaları inceleyerek ve günümüzdeki çeşitli veri tabanlarındaki kaynakları kullanarak yapılmıştır. Nedeniyse bu çalışmadan yararlanmak isteyenlere daha iyi bir düşünce oluşmasına olanak tanınmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRAAT İLMİNİN TARİHİ SEYRİ, SEFÂKUSÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. KIRAAT İLMİNİN TARİHİ SEYRİ

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in farklı okunuş biçimlerini tespit, muhafaza ve sahih şekilde nakletme esasına dayanan bir ilim dalıdır. Bu ilim, Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin farklı şekillerde okunması, lafızların tecvid kuralları çerçevesinde doğru bir şekilde telaffuz edilmesi ve rivayetlerin sıhhat açısından değerlendirilmesi gibi konuları kapsamaktadır. Kıraat ilmi sayesinde Kur'ân'ın farklı okuma biçimleri arasında meydana gelebilecek yanlışlıklar veya hatalar önlenmiş ve aslına uygun bir şekilde muhafaza edilmesi sağlanmıştır.¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatleri sahabe arasında sözlü olarak nakledilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Kur'ân'ın farklı kıraatlere göre okunmasına müsaade etmiş ve bu durum sahabenin farklı lehçeleriyle okumalarını kolaylaştırmıştır. Özellikle Arap kabileleri arasındaki lehçe farklılıklarının giderilmesi amacıyla, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesi bu noktada önemli bir kolaylık sağlamıştır.² Sahabe nesli, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğrettiği kıraatleri titizlikle muhafaza etmiş ve sonraki nesillere aktarmıştır. Bu süreçte Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi sahâbîler kıraat ilminin naklinde öncü rol üstlenmiştir. Tâbiîn nesli de bu kıraatleri öğrenerek onları korumuş ve rivayet zincirlerinin sağlam bir şekilde devam etmesini sağlamıştır.³

Hicrî 1. yüzyıldan itibaren kıraatlerin tedvin edilmesi süreci başlamış ve bu ilmin yazılı kaynaklarla desteklenmesine önem verilmiştir. Özellikle hicrî 3. yüzyılda İbn Mücâhid (ö. 324/936) gibi âlimlerin çalışmalarıyla kıraat ilmi daha sistematik hale getirilmiştir. İbn Mücâhid, Kur'ân kıraatlerini yedi imam üzerinden toplu bir şekilde tedvin etmiş ve bu kıraatlerin sahih bir şekilde nakledilmesine büyük katkı sağlamıştır. Onun eseri olan *Kitâbü's-Seb'a*, kıraat ilminin kurumsallaşmasında önemli bir merhaledir. Bu dönemde Şâtıbî (ö. 590/1194) de *Hirzû'l-Emânî ve Veche't-Tehânî* isimli manzum eseriyle kıraat ilminin

¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/25-28; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakk min İlmî'l-Usûl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1974), 217-219.

² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bâri bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rifet, 1379), 9/21.

³ Celâlüddîn Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), II/138-142.

ezberlenmesini kolaylaştırmış ve kıraat eğitiminde önemli bir referans kaynağı oluşturmuştur. Daha sonra İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-Kırâât* adlı eseriyle kıraatlerin inceliklerini detaylı bir şekilde incelemiş ve on kıraati sahih bir şekilde bir araya getirmiştir. Onun çalışmaları, kıraat ilminin teorik ve metodolojik temellerinin sağlamlaştırılmasına büyük katkı sağlamıştır.⁴

Osmanlı döneminde kıraat ilmi, medreselerde ve özel eğitim merkezlerinde önemli bir ilim dalı olarak kabul edilmiştir. Eğitim müfredatında yer almış ve *Hürzü'l-Emânî* başta olmak üzere temel metinler ezberletilerek kıraat öğretimi yapılmıştır. Bu dönemde İstanbul, Bursa, Kahire ve Şam gibi ilim merkezlerinde birçok kıraat âlimi yetişmiştir.⁵

Günümüzde kıraat ilmi, medreseler, İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve özel Kur'an kurslarında öğretilmeye devam etmektedir. Ayrıca bu alanda yapılan akademik çalışmalar, doktora tezleri ve seminerler kıraat ilminin hem teorik hem de pratik yönlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kıraat ilmi gerek geleneksel eğitim kurumları gerekse modern akademik çevrelerde canlılığını koruyan ve titizlikle muhafaza edilen bir ilim dalı olmayı sürdürmektedir.⁶

1.1.1. Kıraat Kavramının Sözlük ve İstılahı Anlamı

Kur'an-ı Kerim ve kıraat kavramları, vahyin nüzûlünden itibaren İslam âlimleri tarafından incelenmiş ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu kavramların doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması, Kur'an ilimleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Sağlıklı ve tutarlı bir akademik çalışma yapabilmek için, kavramların dilsel ve terimsel yönlerinin temel düzeyde ele alınması gerekmektedir.

Zira bir konuyla ilgili kavramlar tam olarak bilinmeden ve bu kavramların birbirine yakın anlamlar taşıyan terimlerle olan ilişkileri ortaya konulmadan geliş güzel kullanılması,

⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, ed. Şevkî Dayf (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1980); Şâtıbî, *Hürzü'l-Emânî ve Vecche't-Tehânî*, ed. Ali Hasan Abdurrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâât*, ed. Ali Muhammed ed-Debbâ' (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995).

⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in Okunuşu (Kıraat İlmi)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987), 145-147.

⁶ Mustafa Demirci, *Kıraat İlmi ve Eğitim Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 112-115.

ilmi tutarsızlıklara ve yanlış anlamalara sebep olabilmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada kıraat kavramlarının hem sözlük hem de terim anlamları kısaca ele alınacaktır.

1.1.1.1. Kıraat Kavramının Sözlük (Lügat) Anlamı

“Kıraat” kelimesi, Arapça **قرأ – يقرأ – قراءة** kökünden türemiş olup sözlükte “okumak, sesli okumak, bir şeyi tekrarlamak, anlamak ve açıklamak” gibi anlamlara gelir.⁷ Bu kelimenin türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de de birçok ayette yer almaktadır. Örneğin, Alak Sûresi’nin ilk ayetinde geçen “**اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ**” (Yaratan Rabbinin adıyla oku) ifadesinde “**اقْرَأْ**” kelimesi, kıraat kelimesiyle aynı kökten türemiştir.⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de, kıraat (**قراءة**) veya kıraatler (**قراءات**) kelimeleri doğrudan yer almaz. Ancak, tilavet anlamında kullanılan kara’te (**قرأت**),⁹ kara’na (**قرأنا**),¹⁰ kuri’e (**قُرئ**),¹¹ li takra’ahû (**للتقراء**) fiil kiplerinin ve Kur’âne’l-fecr (**قرآن الفجر**),¹² Kur’âneh (**قرآنه**)¹³ kelimelerinin mastar olarak birçok farklı yerde geçtiği görülmektedir.

1.1.1.2. Kıraat Kavramının İstilahî (Terim) Anlamı

Kıraat, istilahî olarak Kur’ân-ı Kerîm’in, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’den sahih senetlerle nakledilen farklı okuma şekillerini içeren ilim dalıdır.¹⁴ Bu ilim, Kur’ân’ın hem lafzî muhafazasını sağlar hem de kıraat vecihlerini ilmi kurallarla tespit eder.

Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052), kıraati şu şekilde tanımlamaktadır: “Kıraat, Kur’ân-ı Kerîm’in harflerini, nakil ve rivayet esasına göre belirlenmiş bir vecih ile telaffuz etmektir.”¹⁵

⁷ Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-İfrîkî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâr Sâdır, 2003), 1/“Kıraat” Maddesi.

⁸ el-Alak, 96/1.

⁹ en-Nahl, 17/98; İsrâ, 17/45.

¹⁰ el-Kiyâmet, 75/18.

¹¹ el-A'râf, 7/204; İnşikâk, 84/21.

¹² el-İsrâ, 17/78.

¹³ el-Kiyâmet, 75/17-18.

¹⁴ Ahmed b Muhammed ed-Debbağ, *el-Kıraat ve Ahkâmuhâ* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1999), 12.

¹⁵ Ebû Amr Ed-Dânî, *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 5.

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise kıraat ilmini şu şekilde açıklar: “Kıraat, Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peygamber’den sahih yollarla nakledilmiş vecihlerini ve okunuş şekillerini inceleyen bir ilim dalıdır.”¹⁶

Bu bağlamda kıraat ilmi, sadece Kur’ân’ın farklı okunuşlarını tesbit eden bir ilim olmayıp, aynı zamanda bu okuma tarzlarının hangi sahih senetlere dayandığını ve Arap dili açısından nasıl değerlendirildiğini de ele alır.

1.1.2. Kıraat İlimi

Kıraat ilmi (علم القراءات), Kur’ân-ı Kerîm’in okunuş biçimlerini, bu okunuşların dayandığı sahih senetleri ve farklı rivayetleri inceleyen bir ilim dalıdır. Kıraat ilmi, Kur’ân’ın mütevâtir, meşhur ve şâz okuma vecihlerini tespit etmek ve bu vecihlerin isnâd zinciriyle sahih bir şekilde aktarılmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.¹⁷

Kıraat ilminin temel amacı, Kur’ân-ı Kerîm’in okunmasında tevâtüren gelen okuma biçimlerini korumak ve yaymak, sahih olmayan okuma şekillerini ayırt etmektir. Bu ilim, özellikle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kıraatini sahâbîlere öğretmesiyle başlamış, daha sonra tâbiîn ve kıraat imamları tarafından sistemleştirilmiştir.¹⁸

1.1.2.1. Kıraat Kaynağı

Kıraat ilminin en temel kaynağı Kur’ân-ı Kerîm’in kendisidir. Ancak, Kur’ân-ı Kerîm’de kıraat farklılıklarına doğrudan işaret eden ayetler yer almamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu hadisi, kıraat farklılıklarının varlığını desteklemektedir: “Bu Kur’ân yedi harf üzere indirildi. Kolayınıza geleni okuyun.”¹⁹

¹⁶ Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 1/8.

¹⁷ el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, 50-72.

¹⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs b. Mücâhid el-Bağdâdî İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kirâât* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1990), 1/15-40.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, ed. Muhammed Zuheyr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), 1/"Fezâilü'l-Kur'ân", 3; Ebû Ubeyd el-Kâsım b Sellâm, *Kitâbü'l-Kirâât* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1987), 1/27-58.

Bu hadis, Kur'ân kıraatinde lehçesel ve kelime farklılıklarının mümkün olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), farklı kabilelerden gelen Müslümanların Kur'ân'ı kendi lehçelerine uygun bir şekilde okuyabilmeleri için bazı esnekliklere izin vermiştir.²⁰

1.1.2.2. Kıraat İlminin Temel Kavramları

Kıraat ilmi, çeşitli terimlerden oluşur. Bunlar kıraat ilminin anlaşılması açısından oldukça önemlidir:

Kıraat (القراءة): Kıraat kelimesi “okuma” anlamına gelir ve Kur'ân-ı Kerîm'in farklı şekillerde okunabilen sahih rivayetlerini ifade eder. Kıraatler, genellikle kıraat imamlarına nispet edilerek isimlendirilmiştir (örneğin, Nâfi' kıraati, Asım kıraati).²¹

Harf (الحرف): Harf kelimesi, kıraat ilmi bağlamında okuma farklılıklarını ve vecihleri ifade eder. Yedi harf hadisi çerçevesinde kıraat farklılıklarının dayandığı temel unsurlardan biridir.²²

Vecih (الوجه): Vecih, bir kıraat imamına ait olan okuma yolları ve şekilleridir. Aynı kıraat imamına bağlı olan râviler, kendi rivayet zincirleriyle kıraat vecihleri oluştururlar.²³

İsnâd (الإسناد): Kıraatlerin sahihliğini belirlemek için kullanılan rivayet zinciridir. Kıraat ilminde isnâd, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kıraat imamlarına kadar ulaşan bir aktarımla muhafaza edilir.²⁴

Mütevâtir Kıraat (القراءة المتواترة): Mütevâtir kıraatler, çok sayıda güvenilir râvi tarafından rivayet edilmiş ve hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde aktarılan kıraatlerdir. Bugün Kur'ân kıraatinde en yaygın olarak kabul edilen kıraatler mütevâtir kıraatlerdir.²⁵

²⁰ Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Sâbık b. Fahrüddîn el-Huzâî es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâr al-Kutub al-İlmiyya, 2005), 1/112-140.

²¹ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-ı Azîm* (Beyrut: Dâr al-Kutub al-İlmiyya, 2000), 1/79-95.

²² Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn el-Hadramî İbn Haldûn, *Mukaddime* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 245-275.

²³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm b. Osman ed-Dımaşkî Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz fî Mâ Tahtâc İleyhi Min Ulûmi't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 88-110.

²⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf el-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, ed. Muhammed Temîm ez-Zü'biyy (Cidde: y.y., 1414), 65-80.

²⁵ Kadir Taşpınar, “Kıraat İlmi ve Akademik Perspektifler”, *İslami İlimler Dergisi*, (2022), 120-135.

Meşhur Kıraat (القراءة المشهورة): Meşhur kıraatler, mütevâtir derecesine ulaşmamış ancak sahih kabul edilen kıraatlerdir. Bu kıraatler, Kur'ân'ın yazılı mushafına ve Arap dili kurallarına uygun olmalıdır.²⁶

Şâz Kıraat (القراءة الشاذة): Şâz kıraatler, mütevâtir olmayan ve isnâdı zayıf olan kıraatlerdir. Bunlar Kur'ân'ın bir parçası olarak kabul edilmez ancak tefsir ve Arap dili açısından önemli veriler içerdiği için dikkate alınır.²⁷

Kıraat İmamları: Kıraat ilminin temel otoriteleri olan kıraat imamları, Hz. Osman'ın (r.a.) mushafına uygun ve sahih isnâd ile rivayet edilen kıraatleri sistemleştiren âlimlerdir. En meşhur kıraat imamları şunlardır: 1. Nâfi' el-Medenî (ö. 169/785), 2. İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/737), 3. Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771), 4. İbn Âmir ed-Dımaşkî (ö. 118/736), 5. Asım el-Kûfî (ö. 127/744), 6. Hamza el-Kûfî (ö. 156/772), 7. El-Kisâî (ö. 189/804), 8. Ebû Ca'fer el-Medenî (ö. 130/747), 9. Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/820), 10. Halef el-Bağdâdî (ö. 229/843).²⁸

1.1.2.3. Kıraat İlminin Gayesi

Kıraat ilminin başlıca gayeleri arasında, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde okumayı sağlamak önemli bir yer tutar. Bu ilim, Kur'ân'ın lafızlarının doğru telaffuz edilmesini, harflerin mahreç ve sıfatlarına uygun şekilde okunmasını temin eder. Çünkü kelimelerin yanlış telaffuzu, manayı ciddi şekilde değiştirebilir ve dinî hükümler açısından hatalara sebep olabilir. Dolayısıyla, Kur'ân'ı doğru okuma hususunda kıraat ilminin sağladığı esaslar, ibadetlerin sıhhatini ve mananın doğru anlaşılmasını güvence altına alır.²⁹

Ayrıca, kıraat ilmi, Kur'ân'ın farklı okuma vecihlerini muhafaza etmeyi de amaçlar. İslam ümmeti, Kur'ân'ın indirilişinden bu yana, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen kıraatleri titizlikle nesilden nesile aktarmıştır. Bu aktarım, yalnızca Kur'ân'ın lafızlarını değil, aynı zamanda okuma vecihlerini de içermektedir. Kıraat ilmi, bu vecihlerin sahih yollarla nakledilmesini inceler ve bu vecihleri usûl ve kaidelerine uygun olarak koruma altına alır.

²⁶ Hasan Hüseyin Havuz, "Kıraat İlmi Lisansüstü Programları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dergipark Akademik Dergisi*, (2023), 45-68.

²⁷ İsmail Çalışkan, "Modern Dönemde Kıraat Eğitimi ve Yeni Metodolojik Yaklaşımlar", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2020), 95-112.

²⁸ Halil İbrahim Sabırlı, "Ebu Amr'ın Kıraat İlmi ve Arap Dilindeki Yeri", *Dergipark Akademik Yayınları*, (2021), 78-90.

²⁹ Abdulfettâh el-Kâdî, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve Tevâruhâ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, 1981), 67.

Böylece, Kur'ân'ın farklı okuma yolları, zamanla unutulmadan veya tahrif edilmeden sonraki nesillere aktarılabilmektedir.³⁰

Bir diğer gaye ise, Kur'ân'ın vahyedildiği Arap lehçelerine uygun olarak okunmasını sağlamaktır. Kur'ân-ı Kerîm, Arap yarımadasındaki çeşitli kabilelerin farklı lehçelerini de gözeterek nazil olmuştur. Dolayısıyla, kıraat ilmi, bu farklı lehçelere uygun okuma çeşitlerini muhafaza etmeyi ve bu lehçelerin zenginliğini korumayı hedefler. Arap kabilelerinin çeşitli lehçeleri arasında ortaya çıkan ses farklılıkları veya kelime kullanım biçimleri, Kur'ân kıraatlerinde kendini gösterir ve bu vecihlerin korunması kıraat ilminin temel gayelerindedir.³¹ Son olarak, kıraat ilmi Kur'ân'ın manasının derinlemesine anlaşılmasını sağlamak gibi önemli bir gayeye de hizmet eder. Kur'ân'ın farklı okuma vecihleri, anlamına çeşitli boyutlar ve zenginlikler kazandırır. Bir kelimenin farklı şekillerde okunması, anlamda farklılık oluşturabileceği gibi, mana derinliğini de artırır. Bu durum, kıraat ilminin tefsir ilmiyle olan yakın ilişkisini gösterir. Farklı kıraat vecihleri üzerinde yapılan çalışmalar, Kur'ân'ın manasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunur ve bu vecihlerin muhafazası, Kur'ân'ın manasına dair farklı perspektiflerin korunmasını sağlar.³²

1.1.2.4. Kıraat İlminin Faydaları

Kıraat ilmi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde birçok önemli fayda sağlamaktadır. Bu faydaların başında Kur'ân'ın korunmasına katkı sağlaması gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm hem yazılı hem de sözlü olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Yazılı aktarım, Hz. Osman (r.a.) döneminde gerçekleştirilen Mushafların çoğaltılması ve İslam beldelerine gönderilmesiyle sağlanırken, sözlü aktarım ise ezberleme ve öğreti yoluyla süreklilik kazanmıştır. Kıraat ilmi, bu aktarım sürecinde önemli bir rol oynamış, farklı kıraat vecihlerinin korunması ve doğru öğretilmesi, Kur'ân'ın aslına uygun şekilde nesilden nesile aktarılmasını sağlamıştır. Bu sayede kıraat ilmi, Kur'ân'ın Allah tarafından vaat edilen korunmuşluğuna da hizmet eder.³³

Bunun yanında kıraat ilmi, farklı kıraat vecihleri sayesinde Kur'ân'ın anlamını zenginleştirme işlevine de sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli kıraat vecihleriyle okunabilen bir kitaptır ve bu farklılıklar, yalnızca telaffuz düzeyinde kalmayıp manaya da derinlik kazandırır.

³⁰ Şehâbeddin el-Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât fî Fenni'l-Kirâât* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 24.

³¹ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz fî Mâ Tahtâc İleyhi Min Ulûmi't-Tenzîl*, 31.

³² Ebû Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an Me'âni'l-Kirâât* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 50.

³³ Ahmed b Muhammed et-Tavîl, *Usûlü'l-Kirâât ve Ahkâmuhâ* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2004), 87.

Farklı kıraatler aracılığıyla ayetlerin anlamı genişleyebilir ve bu durum Kur'ân'ın zengin anlam yelpazesini ortaya koyar. Aynı kelimenin farklı kıraatlerde değişik manalar ifade etmesi, Kur'ân'ın çok yönlü mesajını anlamamıza katkı sağlar. Örneğin, Fâtiha Sûresi'nin “mâliki yevmi'd-dîn” ve “meliki yevmi'd-dîn” şeklinde farklı okunması, Allah'ın kıyamet gününün hem mutlak sahibi (mâlik) hem de mutlak hükümdarı (melik) olduğunu ifade eder. Her iki kıraat de sahih olup, farklı manalar sunarak Kur'ân'ın anlamını genişletir.³⁴

Ayrıca, kıraat ilmi İslamî ilimlerin birçok alanında önemli bir yere sahiptir. Özellikle tefsir, fıkıh ve Arap dili çalışmaları gibi ilimler, kıraat farklılıklarını dikkate alarak şekillenir. Tefsir ilminde, bir ayetin farklı kıraatlerdeki anlamları üzerinde yapılan yorumlar, Kur'ân'ın manasının daha kapsamlı anlaşılmasına katkı sağlar. Mesela, “فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ” ayetinin bazı kıraatlerde “yuhibbikumullâh” şeklinde okunması, sevginin karşılıklı olduğunu ifade eder. Fıkıh ilminde ise kıraat farklılıklarının hüküm çıkarımındaki etkileri incelenir. Örneğin, Mâide Sûresi 6. ayetinde geçen “رُجُلِكُمْ” kelimesinin “erjulikum” ve “erjulekum” şeklinde farklı okunması, abdestin nasıl alınacağı konusunda mezhepler arasında görüş farklılıklarına yol açmıştır. Kıraat ilmi, bu gibi meselelerin anlaşılması ve doğru hüküm çıkarılması açısından büyük önem arz eder.³⁵

Son olarak, kıraat ilmi Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunmasını sağlayarak ibadetlerin sıhhatini temin eder. Namaz gibi ibadetlerde Kur'ân'ın hatasız ve doğru bir şekilde okunması esastır. Yanlış okunan bir ayet, ibadetin sahih olmasına engel teşkil edebilir. Özellikle namazda Fâtiha Sûresi'nin doğru okunmaması, namazın geçerliliğini etkileyebilir. Kıraat ilmi, namazda okunan ayetlerin hatasız bir şekilde okunmasını sağlar. Ayrıca Kur'ân'ın doğru telaffuz edilmesi, onu ezberleyenlerin ve öğretenlerin sorumluluğudur. Bu da ümmetin Kur'ân'ı sahih bir şekilde öğrenip yaşamasına katkıda bulunur.³⁶ Sonuç olarak, kıraat ilmi Kur'ân'ın korunmasını sağlamak, anlam zenginliğini ortaya çıkarmak, İslamî ilimlere katkı sunmak ve ibadetlerin sıhhatini temin etmek gibi pek çok açıdan fayda sağlar. Bu yönleriyle kıraat ilmi, yalnızca bir okuma biçimi değil, aynı zamanda Kur'ân'ı doğru anlama ve yaşama yolunda önemli bir kılavuzdur.

³⁴ Abdullah Sirâceddin, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve Te'siruha fî Tefsiri'l-Kur'ân* (Şam: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 112.

³⁵ Ebû Tayyib el-Medinî, *Kitâbü't-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1980), 68.

³⁶ Yusuf b Hasan el-Merâşlî, *Târihu'l-Kırâât ve Ahkâmuhâ* (Beyrut: Dârü'l-Beyân, 2010), 143.

1.1.2.5. Kıraat İlminin Önemi

Kıraat ilminin İslam dünyasındaki yeri oldukça büyüktür. Onun önemini şu başlıklar altında ele alabiliriz: Kur'ân-ı Kerîm'in sahih ve farklı vecihlerle okunmasını sağlar; Sahih kıraatleri bilmek, Kur'ân'ın yanlış okunmasını engeller ve ilahi mesajın tahriften korunmasını temin eder.³⁷ Kıraat farklılıkları, Arap dili ve edebiyatı açısından büyük önem taşır; Arap dili grameri (nahiv) ve kelime bilgisi (sarf) açısından kıraat farklılıkları, dilbilimciler ve müfessirler için önemli bir referans kaynağıdır.³⁸ İslam ümmetinin kıraat imamaları etrafında ilmi geleneğini sürdürmesini sağlar; Kıraat ilmi, büyük kıraat imamaları tarafından nesilden nesile aktarılan bir ilim olup, İslam dünyasında ilmi bir miras oluşturmuştur.³⁹ İslamî ilimlerde derinleşmek isteyenler için temel bir ilim dalıdır; Tefsir, fıkıh, kelam gibi ilim dallarında sağlam bir bilgiye sahip olmak için kıraat farklılıklarını bilmek büyük önem arz etmektedir.⁴⁰

1.1.3. Kıraat Tarihine Bakış

Kıraat ilminin tarihî süreci, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu dönemden itibaren çeşitli safhalardan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu süreç, vahyin indirildiği ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bizzat kıraati öğretip sahâbeye talim ettiği devre ile başlamaktadır. Kur'ân'ın öğrenimi, öğretilmesi, ezberlenmesi ve farklı okuyuş şekillerinin kabulü gibi temel unsurlar, bu dönemde şekillenmiş ve kıraat ilminin temelleri atılmıştır. Bu tarihi süreç içerisinde kıraat ilmi, çeşitli merhalelerden geçerek geniş bir ilim dalı hâline gelmiştir. Bu bağlamda, kıraat tarihinin ilk dönemi olarak kabul edilen Peygamber Dönemi kıraatını inceleyerek başlamak yerinde olacaktır.

1.1.3.1. Hz. Peygamber Döneminde Kıraat

Kıraat ilminin doğuşunun Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle birlikte başladığını söylemek mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla, mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir şekilde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e indirilmiş; mushaflarda yazılmış, tevâtürle

³⁷ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984), 1/327.

³⁸ Abu'l-Hasan Ali ibn al-Husayn ibn Muhammad al-Jinnî İbn Cinnî, *el-Hısâs fî'l-Luğa* (Kahire: Dâru'l-Fikr, 2002), 1/246.

³⁹ es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/378.

⁴⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs el-Bağdâdî İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fî Kıraati'l-İmmetü's-Seb'a* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 52.

nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle sona eren ve insanların benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça bir muciz kelâmdır.⁴¹

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl süreci 610 yılı Ramazan ayında⁴² Kadir Gecesi'nde⁴³ başlamış ve yaklaşık 23 yıl boyunca tadrîcen,⁴⁴ yani parça parça indirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), aldığı vahyi insanlara tilâvet ederek tebliğ etmiş; tilâvetin nasıl olması gerektiği ise "Ve tertîl ile Kur'ân oku"⁴⁵ ayetiyle belirlenmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı sadece tebliğ etmekle kalmamış, aynı zamanda sahâbeye talim etmiş ve Kur'ân'ın doğru okunmasını teşvik etmiştir. O'nun bu konudaki hassasiyeti sahâbîlere de yansımış ve kıraatte yetkinleşmiş sahâbîler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân kıraatinde mahir olan sahâbîleri diğerlerine örnek göstermiş ve şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı şu dört kişiden öğreniniz! Bunlar: Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53), Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim (öl. 12/633), Übey b. Kâ'b (öl. 33/654) ve Muâz b. Cebel (öl. 17/638)'dir."⁴⁶

Bu sahâbîler, Hz. Peygamber'den öğrendikleri Kur'ân'ı ezberleyerek ve yaşayarak kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Özellikle Dâru'l-Erkam ve Medine'de Suffe denilen eğitim mekânlarında, Kur'ân ve kıraat ilminin öğretimi sistematik bir hâle getirilmiştir. Suffe, Mescid-i Nebevî'nin bir bölümü olup, Ashâb-ı Suffe'nin kıraat, tefsir ve hadis gibi ilimleri öğrendiği bir medrese niteliğindedir.⁴⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ın sahâbe tarafından doğru bir şekilde öğrenilmesi için büyük gayret göstermiş, Kur'ân kıraatinin en güzel şekilde icra edilmesini tavsiye etmiş ve bu hususta sahâbeyi teşvik etmiştir.⁴⁸

⁴¹ Abdulhamit Birışık, *Kıraat, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 25/425-432.

⁴² el-Bakara, 2/185.

⁴³ el-Kadr, 97/1.

⁴⁴ Talip Türcan, *Tadrîc, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011), 40/265-267.

⁴⁵ el-Müzzemmil, 73/4.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, ed. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), 1/"Fezâilü ashâbi'n-nebî", 26; Ebû İsmâ Muhammed b İsmâ b Sevre Yezîd et-Tirmizî, *es-Sunen*, ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 1/"Fezâilü's-sahâbe", 118.

⁴⁷ Mustafa Baktır, "Suffe", *İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2009), 37/469-470.

⁴⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b el-Haccâc b el-Kuşeyrî el-Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, ed. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), "Müsâfirîn", 252; el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 1/Fezâ'ilü'l-Kur'ân, 8; et-Tirmizî, *es-Sunen*, 1/Fezâ'ilü'l-Kur'ân, 16.

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde “Yedi Harf” meselesi, Kur’ân’ın farklı lehçelerde okunmasına imkân tanıyan önemli bir konudur. Rasûlullah (s.a.v.), Kur’ân’ın çeşitli Arap kabilelerinin lehçelerine uygun olacak şekilde okunmasına izin vermiştir. Bu hususta sahih hadislerde geçen rivayetlerden biri şöyledir: “Şüphesiz bu Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. O hâlde ondan kolayınıza geleni okuyun.”⁴⁹ İslam âlimleri arasında yedi harften maksat konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte genel olarak şu şekillerde açıklanmıştır: Arap kabilelerinin farklı lehçelerine göre okuma imkânı sağlamak, aynı anlamı ifade eden farklı kelimelerin kullanılmasına izin vermek, aynı anlamı ifade eden farklı ifadelerin kullanılmasına müsaade etmek, aynı kelimenin farklı hareketlerle okunması, anlamı değiştirmeyecek şekilde cümle yapılarındaki değişiklikler, Kur’ân’ın manasına yönelik açıklamalı okuma ve anlamı daraltmayan veya çelişmeyen farklı anlamların verilmesi.⁵⁰ Kur’ân’ın “Yedi Harf” üzere indirilmesi, Müslümanlara Kur’ân’ı kolayca öğrenip ezberlemeleri için bir kolaylık sağlamıştır. Çeşitli lehçelere mensup sahâbîlerin Kur’ân’ı anlamları ve doğru bir şekilde okumaları için bu esneklik büyük bir lütuf olmuştur.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Cebrâil (a.s.) ile gelen vahyi hızlı ezberlemek amacıyla aceleyle tekrar etmek istemiş, ancak bu konuda Allah Teâlâ O’nu şu ayetlerle uarmıştır: “Vahyi tam alma telaşı yüzünden dilini kımıldatma. Onu zihninde toplama ve onu okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da elbette bize aittir.”⁵¹ Hız. Peygamber (s.a.v.), her yıl Ramazan ayında Cebrâil (a.s.) ile karşılıklı Kur’ân tilavet etmiş, kendisine nazil olmuş ayetleri ona okumuş ve Cebrâil (a.s.) da ona Kur’ân’ı okuyarak kontrol etmiştir. Rasûlullah’ın (s.a.v.) vefatından önceki son Ramazan ayında bu mukabele iki defa gerçekleştirilmiştir.⁵² Bu uygulama “Arza-i Ahîre” olarak bilinir ve günümüzde mukabele geleneğinin temelini oluşturur.⁵³

1.1.3.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi

Hız. Peygamber (s.a.v.)’e vahiy, bi’setinden ahirete irtihaline kadar devam ettiğinden, nazil olan tüm âyetleri mushaf hâlinde iki kapak arasında cemetmek mümkün olmamış, bu

⁴⁹ Muhammed b İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî* (Kahire: Dârü’t-Ta’rif, 2001), 1/Fedâilü’l-Kur’ân, 5.

⁵⁰ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Mukni*’ (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1994), 20-30.

⁵¹ el-Kıyâmet, 75/16-19

⁵² Abdülbaki Turan, *Arza, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991), 3/446-447.

⁵³ Nebi Bozkurt, “Mukabele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2020), 31/100-101.

sebeple Kur'ân-ı Kerîm şifâhî bir usulle muhafaza edilmiştir.⁵⁴ Rasûlullah (s.a.v.), nazil olan her âyeti vahiy kâtiplerine yazdırmış, ezberletmiş ve ashabına okutmuştur.⁵⁵

Ancak, Kur'ân ayetleri pasajlar hâlinde sahâbîlerin yanında bulunmakla birlikte, sahâbîlerin vefatıyla bu yazılı nüshalar kaybolma riski taşımaktaydı. Özellikle Yemâme Savaşı'nda yetmişten fazla hâfızın şehid olması, Kur'ân'ın korunması meselesinin ciddiyetini ortaya koymuştur.⁵⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatıyla birlikte vahiy tamamlanmış ve devlet idaresi Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e (ö. 13/634) geçmiştir. Bu dönemin en önemli hadiselerinden biri, Kur'ân âyetlerinin bir araya getirilmesi, yani Kur'ân'ın cem'idir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), başlangıçta bu fikre sıcak bakmamış, ancak Hz. Ömer (r.a.)'in (ö. 13/634) ısrarlı telkinleri neticesinde bu önemli görevi yerine getirmeyi kabul etmiştir.⁵⁷ Bu görev, Zeyd b. Sâbit (r.a.) (ö. 45/665) liderliğinde bir komisyona verilmiştir. Zeyd, bu süreçte şu iki temel prensibe uymuştur:

1. Getirilen âyetlerin tescili için en az iki şahidin olması.
2. Getirilen âyetlerin hafızalarda da bulunması; yani yalnızca getiren kişinin ezberlemiş olması yeterli olmayıp, başkalarının da onu ezbere bilmesi gerekmiştir.⁵⁸ Zeyd b. Sâbit (r.a.), büyük bir titizlikle çalışarak sahâbenin ezber ve yazılı şahitliklerine dayanarak Kur'ân'ı iki kapak arasında alarak mushaf hâline getirmiştir. Cem işlemi tamamlandıktan sonra mushaf, halife Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e teslim edilmiştir ve onun vefatına kadar kendisinde kalmıştır.⁵⁹ Daha sonra mushaf, Hz. Ömer (r.a.)'e geçmiş, onun vefatından sonra ise kızı Hz. Hafsa (r.anhâ) tarafından muhafaza edilmiştir.⁶⁰ Bu dönemde gerçekleştirilen cem işlemi, şu açılardan büyük önem arz etmektedir: Tilâveti neshedilen âyetler mushafa dâhil edilmemiştir.⁶¹ Sahâbenin icmâ ettiği âyetler esas alınmıştır.⁶² Yazılı metin, Kur'ân'ın nazil olduğu el-Ahrufu's-Seb'a kapsamındaki kıraatleri içerecek şekilde tespit edilmiştir.⁶³

⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî* (Kahire: Dâru'l-Ma'rif, 1986), 9/22-23.

⁵⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 85.

⁵⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/164.

⁵⁷ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 23.

⁵⁸ Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 36-37.

⁵⁹ Subhi Sâlih, *Kur'an İlimleri*, çev. M. Said Şimşek (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2008), 78.

⁶⁰ Necati Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 50.

⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 72.

⁶² Demirci, *Tefsir Usûlü*, 97.

⁶³ el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 1/"Fedâilu'l-Kur'ân", no: 3.

Hiz. Ömer (r.a.), Kur'ân'ın cemedilmesi fikrini Hiz. Ebû Bekir (r.a.)'e teklif eden sahâbî olarak, Kur'ân'ı öğrenme, öğretme ve hıfz faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Hilafeti süresince İslam coğrafyası hızla genişlemiş ve fethedilen bölgelere Kur'ân eğitimini yaymak amacıyla medreseler kurulmuştur.⁶⁴ Hiz. Ömer (r.a.), Kur'ân ilmine vâkıf olan sahâbîleri belirli bölgelere muallim olarak tayin etmiştir: Ubâde b. Sâmit (r.a.) – Humus, Ebü'd-Derdâ (r.a.) – Şam, Muâz b. Cebel (r.a.) – Filistin, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) – Kûfe.⁶⁵ Yeni Müslüman olan toplulukların Kur'ân'ı en doğru şekilde öğrenmesini sağlamak amacıyla sahâbenin önde gelen isimleriyle istişareler yapılmış ve Kur'ân eğitimi yaygınlaştırılmıştır. Hiz. Ömer (r.a.)'in vefatından sonra mushaf, yine Hiz. Hafsa (r.anhâ)'nın muhafazasında kalmıştır.⁶⁶

Hiz. Osman (r.a.)'ın hilafeti döneminde, İslam coğrafyası genişlemiş ve Kur'ân'ın farklı lehçe ve ağızlarla okunması sebebiyle kıraat ihtilafları ortaya çıkmaya başlamıştır. Müslümanlar arasında meydana gelen bu kıraat farklılıkları, bazı yerlerde ciddi anlaşmazlıklara yol açmıştır. Özellikle farklı kıraat şekillerinin olduğu bölgelerde yaşayan Müslümanlar, kendi kıraatlarının doğru olduğunu savunarak birbirlerini hatalı olmakla suçlamışlardır. Bu durumun İslam ümmeti arasında fitneye yol açabileceği endişesi, sahâbe tarafından da fark edilmiştir. Bu endişelerin daha da büyümesi üzerine, Hiz. Osman (r.a.) duruma müdahale etmeye karar vermiştir. Sahâbîlerden Huzeyfe b. el-Yemân (r.a.), Azerbaycan ve Ermenistan seferleri sırasında Müslümanların Kur'ân'ı farklı şekillerde okumaları sebebiyle birbirleriyle tartıştıklarını ve yanlış okuma iddialarının ortaya çıktığını bizzat görmüş ve Hiz. Osman (r.a.)'a bu durumu rapor etmiştir. Huzeyfe (r.a.), Medine'ye döndüğünde Halife Hiz. Osman (r.a.)'a şöyle demiştir: “Ey Müminlerin Emiri! Bu ümmetin Yahudiler ve Hristiyanlar gibi ihtilaf etmeden önce onlara yetiş!”⁶⁷ Bu tehlikeyi önlemek isteyen Hiz. Osman (r.a.), Kur'ân-ı Kerîm'i tek bir mushaf hâline getirmek amacıyla bir istinsah komisyonu kurmuştur.⁶⁸ Komisyonun başına, vahiy kâtiplerinden biri olan ve Kur'ân'ı ezbere bilen Zeyd b. Sâbit (r.a.) getirilmiştir. Komisyonun diğer üyeleri arasında ise Kureyş'in ileri gelenlerinden olan Abdullah b. Zübeyr (r.a.), Sâid b. el-Âs (r.a.) ve Abdurrahman b. Hâris (r.a.) gibi sahâbîler yer almıştır.⁶⁹ Bu

⁶⁴ Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1/210.

⁶⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 99.

⁶⁶ Ahmed Aliyyu'l-İmam, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın On Kıraatı* (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2010), 105-106.

⁶⁷ el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, 1/3; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 12.

⁶⁸ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 45.

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî* (Kahire: Dâru'l-Ma'rif, 1986), 9/18-19.

komisyonun görevi, Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Zeyd b. Sâbit (r.a.) başkanlığında toplanarak tek bir ciltte muhafaza edilen Kur'ân nüshasını esas alarak, yeni ve standart bir mushaf hazırlamaktı. Komisyon, Kur'ân'ı yazarken lehçe farklılıklarını dikkate almış ve Kureyş lehçesini temel almıştır. Eğer bir kelimenin yazımı konusunda ihtilafa düşülürse, Kureyş lehçesi tercih edilmiştir. Çünkü Kur'ân, Kureyş lehçesi üzerine indirilmiştir.⁷⁰

Hazırlanan bu nüsha daha sonra çoğaltılarak Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn gibi önemli İslam merkezlerine gönderilmiştir.⁷¹ Bu merkezlere gönderilen mushaflarla birlikte okuyucular (kurrâ) da gönderilmiş ve Müslümanların bu mushaflara uymaları emredilmiştir. Böylece farklı bölgelerdeki Müslümanların Kur'ân'ı aynı şekilde okumaları sağlanmak istenmiştir. Hz. Osman (r.a.), kıraat ihtilaflarına sebep olabilecek diğer mushafların ise toplanıp yakılmasını emretmiştir. Bu uygulama, o dönemde Kur'ân'ın mütevatir olarak gelen aslının korunmasını sağlamak ve fitneye sebep olabilecek farklı okumaların önüne geçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çünkü her ne kadar Kur'ân'ın farklı kıraatleri sahih olsa da bunların aynı mushaf içinde muhafaza edilmesi ve halk tarafından doğru bir şekilde öğrenilmesi mümkün değildi.⁷² Bu tedbir sayesinde, İslam dünyasında mushaf birliği sağlanmış ve kıraat ihtilaflarının önü büyük ölçüde alınmıştır. Hz. Osman (r.a.) tarafından gerçekleştirilen bu çalışma, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

1.1.3.3. Tabiûn Dönemi

Fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında, sahâbenin Kur'ân hizmetleri sayesinde kıraat geleneği gelişmeye devam etmiştir. Tabiûn neslinde hafızların sayısı artmış, yüzlerce kıraat âlimi yetişmiş ve her biri sahâbeden öğrendiği şekli ile farklı bölgelerde Kur'ân ve kıraat eğitimini sürdürmüştür. Zaman içerisinde, kıraat alanında mahir olan kişiler yaşadıkları bölgelerde otorite hâline gelmiş ve temsil ettikleri kıraatte imam kabul edilmiştir. Bu kişiler Ehlü'l-Kur'ân olarak anılmış ve kıraatleri kendi isimleri ile müsemmâ olmuştur.⁷³

Tabiûn döneminin önde gelen kıraat imamları şunlardır: Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48) – Medine, Ebû Ma'bed İbn Kesîr (ö. 120/738) – Mekke, İbn Âmir (ö. 118/736) – Şam, Âsım (ö.

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, ed. Ali Muhammed ed-Dabba' (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/21-22.

⁷¹ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 26.

⁷² Ebû Amr ed-Dânî, *el-Mukni'*, ed. Şevkî Damc (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994), 32-34.

⁷³ Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 73-74.

127/745) – Kûfe. Bu zevât, kıraat ilminde otorite kabul edilmiş ve onların icra ettikleri kıraatler zamanla kendi isimleriyle anılır olmuştur.⁷⁴

1.1.3.4. Kıraat İlminin Tedvin ve Tasnif Dönemi

Kıraat ilmi, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren vahyin doğru okunması, ezberlenmesi ve aktarılması amacıyla mütevâtir bir şekilde sahâbîlerden tâbiilere intikal etmiştir. Ancak, kıraat farklılıklarının belirgin hale gelmesi, bu ilmin sistematik olarak yazıya geçirilmesini ve sınıflandırılmasını gerekli kılmıştır. İşte bu süreç tedvin (derleme) ve tasnif (sınıflandırma) dönemi olarak adlandırılır.

Tedvin (التدوين), kıraat ilminin sözlü aktarım aşamasından yazılı hale getirilmesi sürecidir. Bu süreç, kıraat imamlarının rivayetleri tespit edip belirli bir usûl çerçevesinde aktarmasıyla başlamıştır. Tedvin Sürecinin Başlaması Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kıraatler sözlü olarak öğretilmiş ve sahâbîler tarafından ezberlenmiştir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde (özellikle Hz. Osman r.a.) kıraat ihtilafları nedeniyle mushafların aslını sağlanmış, ancak kıraat farklılıkları tamamen kaldırılmamış ve Tâbiîn döneminde kıraat imamları, Kur'ân'ın farklı kıraat vecihlerini derlemişlerdir.

Kıraat İlminin İlk Yazılı Derlemeleri, sistematik olmamakla birlikte şifahî rivayetleri yazılı hale getirme çabasıdır. Bu dönemde öne çıkan kıraat imamları şunlardır: Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 74/693) → Kûfe'de kıraat öğretmiş, Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatini nakletmiştir.⁷⁵ İkrime el-Berberî (ö. 105/723) → İbn Abbas'ın kıraat rivayetlerini aktarmıştır. Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) → Mekke kıraat ekolünün önemli isimlerindedir. Bu dönemde kıraatler, sözlü olarak rivayet edilmeye devam etmiştir ve henüz kesin bir tasnif yapılmamıştır.⁷⁶

Tasnif (التصنيف), kıraatlerin sistematik olarak sınıflandırılması ve ilmi bir disiplin haline getirilmesi sürecidir. Bu dönemde, kıraatler yazılı hale getirilmiş, yedi, on ve on dört kıraat sistemi oluşturulmuştur.

Kıraat ilmi, Hicrî 3.yüzyıldan itibaren sistematik olarak kitaplara kaydedilmeye başlanmıştır. İlk kıraat eserleri şunlardır:⁷⁷ İmam Halef el-Bazzâr (ö. 229/843) Kıraatleri yazılı

⁷⁴ Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 393-394.

⁷⁵ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2002), 1/45.

⁷⁶ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (İstanbul: Otto Yayınları, 2022), 48.

⁷⁷ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 54.

hale getiren ilk âlimlerdendir.⁷⁸ Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) “el-Kırâât” adlı eseriyle ilk kıraat tasnifini yapmıştır. Bu eserde yirmi beş farklı kıraat vecihinden bahsedilmiştir.⁷⁹ Bu dönemde, kıraatler rivayet zincirleriyle tespit edilmeye başlamış, ancak henüz kıraat imamı arasında mutlak bir sistem oturmamıştır.

Kıraatlerin sayısını belirleme çabaları, İbn Mücahid (ö. 324/936) ile kesinleşmiştir.⁸⁰ İbn Mücahid, “*Kitâbü’s-Seb’a fi’l-Kırâât*” adlı eserinde yedi kıraati resmî olarak belirlemiştir.⁸¹ Bu kıraatler, Hz. Osman’ın mushafına uygun ve mütevâtir rivayetlerle sabit olan kıraatlerdir.⁸²

İbn Mücahid tarafından belirlenen yedi kıraat imamı şunlardır: Nâfi‘ el-Medenî (ö. 169/785), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/737), Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771), İbn Âmir ed-Dımaşkî (ö. 118/736), Asım el-Kûfî (ö. 127/744), Hamza el-Kûfî (ö. 156/772), El-Kisâî (ö. 189/804). İbn Mücahid, bu yedi kıraat imamının kıraatlerini “asıl kıraatler” olarak kabul etmiştir. Ancak, diğer kıraatlerin tamamen reddedildiği söylenemez.

Hicrî dördüncü asra gelindiğinde, Endülüs bölgesindeki kıraat çalışmaları dikkat çekmeye başlamıştır. Mısır’dan Endülüs’e giderek bu bölgeyi kıraat ilmi ile tanıştıran ilk âlim, “*er-Ravza*” müellifi Ebû Ömer et-Talemenkî (ö. 429/1037) olmuştur.⁸³ Kendisini Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (ö. 590/1194) gibi önemli âlimler takip etmiştir. Bu âlimler, kıraat ilmi alanında temel eserler vermişlerdir.

İbn Mücâhid’in yedi kıraat imamı tasnifi, ekseriyet tarafından kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Ancak sıhhat şartlarını taşıyan her kıraat geçerli kabul edildiğinden, zamanla yedi sayısını aşan farklı tasnifler de yapılmıştır. Örneğin, Ubeydullâh b. Galbûn (ö. 399/1009), *et-Tezkire fi’l-Kırâ’âti’s-Semân* adlı eserinde sekizli bir tasnif kullanmıştır. Aynı şekilde, Ebû Bekr b. Mihrân en-Nisâbûrî (ö. 381/992), Enderâbî (ö. 470/1077), Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî (ö. 516/1122) ve Attâr el-Hemedânî (ö. 569/1173) gibi âlimler tarafından onlu sistem

⁷⁸ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk İbn Nedîm, *el-Fihrist* (Beirut: Dâru'l-Ma'ârif, 1997), 1/105.

⁷⁹ Sellâm, *Kitâbü'l-Kırâât*, 1/27.

⁸⁰ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: İFAV, 2018), 246.

⁸¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*, 1/15.

⁸² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 246.

⁸³ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 55.

benimsenmiştir.⁸⁴ Ancak bu onlu tasnif, İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) kadar genel kabul görmemiştir. İbn Cezerî yedi kıraate üç kıraat daha ekleyerek “on kıraat” sistemini oluşturmuştur.⁸⁵ Sonraki dönemlerde bazı âlimler, on dört kıraat ve daha fazla kıraat vecihleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

1.1.3.5. İbnü'l-Cezerî ve Sonrası Kıraat İlmi ve Eğitimi

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in okunması, ezberlenmesi ve nesilden nesile aktarılması sürecinde kritik bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Bu alanın en önemli dönüm noktalarından biri, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) tarafından getirilen sistematik tasnif ve metodolojidir. O, kıraat ilminin teorik ve pratik boyutlarını ele alarak bir eğitim modeli oluşturmuş ve böylece sonraki yüzyıllarda kıraat ilminin eğitim ve öğretimi kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur.⁸⁶ Bu çalışmamda, İbnü'l-Cezerî ve sonrasında kıraat eğitiminin temel prensipleri, medrese sistemindeki yeri ve kıraat hocaları tarafından uygulanan eğitim metotları ele alınacaktır.

İbnü'l-Cezerî, kıraat ilmini sistemli bir şekilde tasnif eden ve eğitim yöntemlerini belirleyen en önemli isimlerden biridir.⁸⁷ *en-Neşr fi'l-Kırâât ve Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâât* adlı eserlerinde kıraat imamlarının rivayetlerini detaylı bir şekilde ele almış ve on kıraat sistemini oluşturmuştur.⁸⁸ Onun kıraat eğitimi üzerindeki katkıları şu şekilde özetlenebilir⁸⁹ Kıraatlerin tasnifi ve metodolojisinin belirlenmesi, İbnü'l-Cezerî, kıraatleri mütevâtir, meşhur ve şâz kıraatler şeklinde sınıflandırmıştır. *Tayyibetü'n-Neşr*, manzum bir eser olup, kıraat talebelerinin ezberlemesini kolaylaştırmak için yazılmıştır. Kıraat eğitiminde isnâdın önemi, O kıraatlerin isnâd silsilesiyle korunmasını vurgulamış ve kıraat ilmini hadis ilmindeki rivayet metodolojisiyle ele almıştır.⁹⁰ Bu sistem, İslâm dünyasında kıraat eğitiminin standartlaşmasını sağlamış ve kıraat hocaları tarafından eğitim modeline dönüştürülmüştür.

İbnü'l-Cezerî sonrası dönemde kıraat eğitimi, medrese sistemine entegre edilmiştir. Osmanlı, Mısır, Endülüs, İran ve Hindistan gibi bölgelerde medrese müfredatına kıraat dersleri

⁸⁴ Kahraman Bulgurcu, “Bir Kıraat Âlimi ve Muhaddis Olarak Halef b. Hişâm”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 439-458.

⁸⁵ el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, 1/50.

⁸⁶ Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

⁸⁷ el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, 1/55-84.

⁸⁸ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004), 201-203.

⁸⁹ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 88.

⁹⁰ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/551-557.

eklenmiş ve bu dersler belirli aşamalara ayrılmıştır.⁹¹ Medreselerde kıraat eğitimi üç temel aşamada verilmiştir:

1. Tecvîd Eğitimi: Talebeler önce tecvîd kurallarını öğrenerek harflerin mahreçleri ve sıfatları konusunda uzmanlaştırdı.
2. Hafızlık ve Kıraat Eğitimi: Talebeler Kur'ân'ı ezberleyerek, kıraat imamlarının rivayetlerini uygulamalı olarak öğrendi.
3. İsnâd ve İcâzet Aşaması: Öğrenciler, kıraat hocasından silsile ile kıraat icâzeti alarak kıraat ilmini sonraki nesillere aktarma yetkisine sahip olurdu.⁹²

İbnü'l-Cezerî, kıraat ilmi açısından zirve şahsiyetlerden biridir. Yaklaşık 50 farklı hocadan ders almış, 60 kadar eser kaleme almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.⁹³ Onun kıraat ilmine en büyük katkısı, kıraatlerin tasnifi konusunda yaptığı çalışmalar olmuştur. Yedi kıraat sistemine üç kıraati daha ekleyerek onlu kıraat sistemini oluşturmuştur. Bu bağlamda önce *Neşr*'i yazmış, ardından *Takrîbü'n-Neşr* ile ihtisar etmiş ve en son olarak da manzum hâle getirdiği *Tayyibetü'n-Neşr*'i kaleme almıştır.⁹⁴ Amacı, kıraat ilmi eğitiminde yedili sistem yerine onlu sistemin yerleşmesini sağlamak olmuştur. Bu hedef doğrultusunda *Şâtıbî*'nin *Hırzû'l-emânî*'sindeki yedi kıraati tamamlamak için *ed-Dürretü'l-mudiyye*'yi yazmış, ayrıca *Dânî*'nin *et-Teysîr*'ine üç kıraati ekleyerek *Tahbîru't-Teysîr*'ini oluşturmuştur.⁹⁵ Netice itibariyle, İbnü'l-Cezerî'nin oluşturduğu onlu kıraat sistemi, ulemâ tarafından kabul görmüş ve kıraat eğitiminde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1.1.3.6. Osmanlı Döneminde Kıraat İlmi Eğitimi ve Öğretimi

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in okunması, ezberlenmesi ve aktarılması sürecinde önemli bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Bu ilmin en önemli dönüm noktalarından biri, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)'nin kıraatlerin tasnifine getirdiği sistemdir. O, kıraat ilminin teorik ve pratik yönlerini ele alarak bir eğitim modeli geliştirmiş, böylece sonraki yüzyıllarda kıraat ilminin

⁹¹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 30-35.

⁹² Emre Ahırşan - İmran Çelik, "Türkiye'de Sürdürülen Kıraat Tedrisatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *DergiPark Akademik*, (2023), 220-225.

⁹³ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 101-104.

⁹⁴ Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), "İndiraç", 55.

⁹⁵ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 9.

eğitim ve öğretimi kurumsallaşmıştır.⁹⁶ Bu çalışmada, Osmanlı döneminde kıraat eğitiminin temel prensipleri, medrese sistemindeki yeri ve kıraat hocaları tarafından uygulanan eğitim metotları incelenecektir.

Osmanlı Medrese Sisteminde Kıraat Eğitimi; Osmanlılar, selefleri Selçuklular gibi Kur'ân eğitimine büyük önem vermişlerdir.⁹⁷ Osmanlı eğitim sisteminde kıraat ilmi, sıbyan mektepleri, darulhuffazlar ve darulkurrâlar aracılığıyla öğretilmiştir. Darulkurrâlar, ileri seviye Kur'ân ve kıraat eğitiminin merkezleri olmuştur. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde kıraat tahsili için Mısır ve Şam'a gidilmesi yaygın bir uygulamaydı.⁹⁸ Ali b. Mü'min Efendi (ö. 799/1396), Şam'a giderek İbnü'l-Cezerî'den kıraat ilmi tahsil etmiş ve ardından Anadolu'ya dönerek öğrenci yetiştirmeye başlamıştır.⁹⁹

İbnü'l-Cezerî ve Bursa Dönemi; Osmanlı topraklarında kıraat eğitimi açısından önemli bir dönüm noktası, İbnü'l-Cezerî'nin Sultan Yıldırım Bayezid'in daveti üzerine Bursa'ya gelmesiyle yaşanmıştır. İbnü'l-Cezerî, Bursa'da Ulu Cami'ye bitişik olarak inşa edilen Darülkurrâ'da kıraat eğitimi vermiştir.¹⁰⁰ Bizzat Sultan Bayezid'in oğulları Mehmed, Mustafa ve Mûsâ gibi şahsiyetlere kıraat dersi vermiş, yedi yıl boyunca Bursa'da kıraat derslerine devam etmiş ve burada *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* gibi eserlerini telif etmiştir.¹⁰¹ Osmanlı kıraat ilmi, İbnü'l-Cezerî'nin katkıları ve devletin desteğiyle gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.¹⁰²

Ankara Savaşı'nın ardından İbnü'l-Cezerî, Timur tarafından götürülmüş, ancak onun kıraat faaliyetlerini oğulları ile talebeleri Osmanlı topraklarında devam ettirmiştir. Oğlu Ahmed b. Muhammed (ö. 835/1432), Bursa'da yirmi yıl boyunca kıraat ilmini öğretmiştir.¹⁰³

⁹⁶ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

⁹⁷ Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, 129-132.

⁹⁸ Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 520.

⁹⁹ Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, 74-76.

¹⁰⁰ Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (Haziran 2019), 98.

¹⁰¹ Abdulhamit Birişik, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20.

¹⁰² Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi", Ocak 2022, 511-530.

¹⁰³

Ömer Kara, "İbnü'l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri", *Mushafları İnceleme Dergisi*, (ts.), 29-42.

Osmanlı’da Kıraat Hocaları ve Darülkurra Geleneği; Osmanlı medrese sisteminde kıraat eğitimi, Kur’an hafızlığı ile yürütülmüş, büyük şehirlerde Dârülkurrâlar açılmıştır: İstanbul, Bursa ve Edirne gibi merkezlerde kıraat dersleri verilmiş, kıraat eğitimini tamamlayan öğrencilere “kıraat icâzeti” verilmiş, İbnü’l-Cezerî’nin eserleri kıraat eğitiminin temel kaynakları olarak okutulmuştur.¹⁰⁴

Önemli Osmanlı Kıraat Hocaları; Molla Gürânî (ö. 1488), İstanbul’da bir Dârülkurrâ inşa ettirmiş ve kıraat ilmini yaygınlaştırmıştır. Öğrencilerinden biri olan Ayasofya Camii İmamı Yusuf b. Güvendik, kıraat alanında “Risâle fi Resmi’l-Hat” adlı eseri kaleme almıştır.¹⁰⁵ Ahmed el-Mesyerî (ö. 1597), Sokullu Mehmet Paşa tarafından İstanbul’a davet edilerek Eyüp Sultan Camii’ne imam olarak atanmıştır.¹⁰⁶ Kendisinin, İstanbul tariki olarak bilinen Teysîr tariki usûlünde kıraat eğitimi verdiği bilinmektedir. Öğrencileri arasında Muhammed Bebaî, Şeyh Ali A’rec, Evliya Mehmed Efendi ve Dersiam Muhammed Efendi gibi isimler bulunmaktadır.¹⁰⁷ Ali el-Mansûrî (ö. 1721), II. Süleyman zamanında Köprülüzâde Mustafa Paşa tarafından Mısır’dan İstanbul’a davet edilmiştir.¹⁰⁸ Hoca Paşa İmamı Hasan Efendi ve Mustafa b. Abdurrahman İzmirî gibi talebeler yetiştirmiştir. Mısır tariki (Şâtıbiyye tariki) Osmanlı başkenti İstanbul’da onun sayesinde yaygınlaşmıştır.¹⁰⁹ Bu gelenek 19. yüzyıla kadar Osmanlı medreselerinde devam etmiş, daha sonra modern eğitim sistemine entegre edilmiştir.

1.1.3.7. Günümüzde Kıraat Eğitimi

Modern dönemde kıraat eğitimi, üniversitelerde akademik bir disiplin olarak okutulmaya başlanmıştır. Bugün birçok İslâm ülkesi ve Batı’daki İslami ilimler fakültelerinde kıraat eğitimi verilmektedir: Ezher Üniversitesi (Mısır): Kıraat ilmi, Usûlü’l-Dîn Fakültesi bünyesinde okutulmaktadır.¹¹⁰ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: Türkiye’de kıraat

¹⁰⁴ Nebi Bozkurt, “Dârülkurrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 9/544-546.

¹⁰⁵ Kablan, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kıraat İlimi”, Ocak 2022, 520.

¹⁰⁶ Süleyman Kablan, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kıraat İlimi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 519.

¹⁰⁷ Hidayet Ayan, “Muhammed b. Ahmed el-‘Avfi ve Kıraat İlimine Dair Eserleri”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 137-157.

¹⁰⁸ Ahmet Gökdemir, “Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016), 90-91.

¹⁰⁹ Gökdemir, “Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”, 115-120.

¹¹⁰ Saîd Abdülfettâh Âşûr, “Ezher”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/580-582.

ilminin akademik anlamda işlendiği en önemli fakültelerden biridir.¹¹¹ Medine İslam Üniversitesi (Suudi Arabistan): Kıraat eğitimi konusunda uzmanlaşmış akademisyenler yetiştirmektedir.¹¹²

Günümüzde kıraat eğitimi, klasik metotlarla modern eğitim tekniklerini birleştiren yöntemler kullanılarak öğretilmektedir: Online Kıraat Programları: Birçok İslami eğitim kurumu çevrim içi kıraat dersleri vermektedir. Sesli ve Görsel Eğitim Materyalleri: Modern dönemde kıraat eğitimi, dijital platformlar üzerinden de yürütülmektedir.¹¹³ Hafızlık Kursları ve Kıraat Enstitüleri: Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde modern kıraat enstitüleri açılmıştır.

1.1.4. Kıraat İlminde İcazetname

Kıraat ilminde icazetname, Kur'an lafızlarının usulüne uygun bir üslupla okunduğuna dair okuyucuda bulunması gereken niteliklerin varlığını gösteren yazılı yeterlilik belgesi anlamındadır. İcazetname, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması, ezberlenmesi, öğretilmesi ve nakledilmesi sürecinde ehil kişiler tarafından verilen bir yetki belgesidir. Kıraat ilminde icazetnameler sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılır.

Sözlü icazetlerin tarihi Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar uzanır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), vahyi alıp ezberledikten sonra sahâbîlere öğretmiş ve onların doğru okuduklarından emin olana kadar onlara tilavet ettirmiştir. Sahâbîler de bu usulü takip ederek talebelerine Kur'ân'ı öğretmiş ve doğru bir şekilde okuduklarına kanaat getirdiklerinde onları icazetle yetkilendirmişlerdir. Bu sözlü icazet sistemi, Kur'ân'ın hatasız bir şekilde nakledilmesinin en temel unsurlarından biridir. Özellikle Ashâb-ı Suffe, Kur'ân'ı doğru okumayı ve ezberlemeyi öğrenen talebelerin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu sözlü icazetler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den itibaren devam eden müttekâmil bir eğitim sistemi olarak nesiller boyunca aktarılmıştır.

¹¹¹ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, "Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı" (2025).

¹¹² Medine İslam Üniversitesi, "Medine İslam Üniversitesi Hadis Fakültesi Müfredatı ve Lisansüstü Tezleri" (2025).

¹¹³ Sabancı Vakfı, "Erişilebilir Dijital Eğitim Mümkün" (2025); Mehmet Yıldırım, "Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Açık Erişim Sistemi*, (2019), 28.

Yazılı icazetler ise, sened ve isnadın kitaplarda kaydedilmeye başlandığı 3./9. yüzyıldan itibaren verilmeye başlanmıştır. Kıraat âlimleri, öğrendikleri kıraatleri ve bunların isnadlarını yazılı olarak kayıt altına almışlar ve bu belgeleri talebelerine teslim etmişlerdir.¹¹⁴ Özellikle Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi âlimler, kıraat ilminin tedvini ve yazılı icazetlerin düzenlenmesinde önemli rol oynamışlardır.¹¹⁵ Yazılı icazetnameler, genellikle icazet senedi olarak adlandırılır ve bu belgede, okuyucunun kimlerden kıraat öğrendiği, hangi kıraatleri okuduğu ve icazet veren hocanın kendisine icazet verme yetkisini hangi silsileye dayandırdığı ayrıntılı olarak belirtilir. İcazetnameler, sened zincirinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadar ulaşan bir isnad zinciriyle korunmasını sağlar.¹¹⁶

Bu gelenek günümüzde de devam etmekte olup, kıraat icazeti hâlâ ehil hocalar tarafından talebelere verilmekte ve icazet silsilesi, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir isnad zinciriyle korunmaktadır. Özellikle İslâm dünyasının farklı bölgelerinde, camilerde, medreselerde ve resmî eğitim kurumlarında kıraat icazeti uygulaması sürdürülmektedir. Örneğin, Mısır'da El-Ezher Üniversitesi, kıraat ilminde icazet geleneğinin en köklü merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Burada eğitim gören talebeler, Kur'ân'ı farklı kıraatlere göre okuyup ezberleyerek icazet almaktadırlar. Aynı şekilde, Suudi Arabistan'da Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Haram'da da bu gelenek sürdürülmekte; kıraat âlimleri, talebelerine farklı kıraatlerin doğru bir şekilde öğretilmesi konusunda büyük gayret göstermektedir. Türkiye'de, kıraat ilmiyle meşgul olan medreseler ve İmam-Hatip okullarında da icazet geleneği devam etmektedir. Özellikle İstanbul, Bursa, Konya ve Şanlıurfa gibi kıraat ilminde köklü bir geçmişe sahip olan şehirlerde, ehil hocalar tarafından talebelere kıraat ilmi öğretilmekte ve icazetnameler verilmektedir.¹¹⁷

Bu geleneğin en önemli amacı, Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatle nakledilmesi ve muhafazasıdır. Özellikle her nesilde ehil kişiler tarafından devam ettirilen icazet sistemi sayesinde, Kur'ân'ın lafzı ve tilaveti bozulmadan nesilden nesile aktarılmaya devam etmektedir. İcâzetnâme

¹¹⁴ Durmuş Arslan, "Kıraat ilminde icazetname geleneği ve bir icazet name örneği", *Cumhuriyet üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi* 7/2 (2003).

¹¹⁵ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Mukni' fi Ma'rifeti Merâtîli'l-Kurrâ'*, ed. Ahmed Hâşim el-Bâbî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 50-52.

¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, ed. Ali Muhammed ed-Dabba' (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/28-30.

¹¹⁷ Abdurrahman Çetin, "Türkiye'de Kıraat İlmi ve İcazet Geleneği", *Marife Dergisi* 12/2 (2012), 145-162.

örneğine değinerek,¹¹⁸ araştırmamızın temel konusunu oluşturan müellifin şahsiyetine dair incelemeye geçebiliriz.

¹¹⁸ Danışman hocam Doç. Dr. Recep Koyuncu Hoca'mın icazeti.

رب العزة جل جلاله

جبريل عليه السلام

رسول الله صلى الله عليه وسلم

زيد بن ثابت

أبي بن كعب

عبدالله بن عباس

شيبه بن نصاح

مسلم بن خنذب

عبد الله بن خزيم الأعرج

أبو جعفر يزيد ابن القعقاع

نافع المدني

قالون

أبو نسيب

أبو الأشعب

ابن نويان

إبراهيم بن عمر المقرئ

عبد الباقي بن حسن المقرئ

أبو القتح فارس بن أحمد الضرير

أبو عمرو الداني

أبو داؤد سليمان بن أبي القاسم الأموي

أبو الحسن علي ابن هذيل

أبو القاسم هبة ابن خلف الشافعي الرضوي

أبو الحسن علي ابن شجاع بن سالم العباسي المصري الشافعي

أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عبد الخالق المصري (ابن الصانع)

أبو محمد عبد الرحمن بن أحمد بن علي البغدادي المصري

شمس الدين محمد بن محمد بن يوسف الجزري

1.2. SEFÂKUSÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.2.1. Sefâkusî'nin Yaşadığı Siyâsî ve İlmî Ortam

Ali b. Sâlim es-Sefâkusî'nin yaşadığı dönem, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Tunus'un toplumsal ve siyâsî değişimler yaşadığı bir döneme tekâbül etmektedir. Osmanlılar, 1574 yılında Tunus'u fethederek buradaki Hafsîler yönetimine son vermiş ve bölgeyi Trablusgarp Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak Osmanlı topraklarına katmıştır.¹¹⁹ Ancak, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresi zayıflamış ve yerel yöneticiler daha fazla özerklik kazanmaya başlamıştır.

1705 yılında Hüseyin b. Ali tarafından kurulan Hüsâyîler Hanedanı, Osmanlı'ya bağlı kalmakla birlikte, Tunus'un iç işlerinde büyük oranda bağımsız hareket etmesine sebep olmuştur.¹²⁰ Bu hanedan dönemi, yerel beylerin Osmanlı tarafından atanan dayılar yerine iktidarı ele aldığı ve Osmanlı'nın Tunus üzerindeki kontrolünün giderek zayıfladığı bir süreci temsil eder.

Bu dönemde Tunus, Fransa, İspanya ve İtalya gibi Avrupa devletleriyle yoğun ticarî ilişkiler içerisindeydi. Osmanlı himayesindeki Tunus, özellikle Akdeniz'de korsanlık faaliyetleriyle dikkat çekmiş, bu durum zaman zaman Osmanlı'nın ve Tunus'taki yerel idarenin Avrupa devletleriyle gerilim yaşamasına neden olmuştur.¹²¹ Ancak, korsanlık ve deniz ticareti sayesinde Tunus ekonomik olarak güçlenmiş ve bölgedeki ilim faaliyetleri de bundan olumlu etkilenmiştir.

Siyâsî İstikrarsızlık ve Yerel Yönetim ile ilgili hususa gelince; Osmanlı yönetiminin zayıflamasıyla birlikte, yerel beyler ve Osmanlı tarafından atanan yöneticiler arasındaki çekişmeler de artmıştır. Tunus'ta Osmanlı yönetimi teorik olarak devam etse de 18. yüzyılda Hüsâyîler Hanedanı tamamen bağımsız bir yönetim gibi hareket etmeye başlamıştır.¹²² Bu süreçte, ilim adamları ve medreseler siyâsî mücadelelere doğrudan dâhil olmamış, ancak hanedan ve yerel idareciler medreseleri desteklemeye devam etmiştir.

¹¹⁹ Jamil M. Abun-Nasr, *İslam Döneminde Mağrib Tarihi* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1987), 213.

¹²⁰ René Gallissot, *Tunus'un Tarihi* (Paris: Editions Sociales, 1970), 25.

¹²¹ Benjamin Claude Brower, *Bariş Adı Verilmiş Bir Çöl: Fransız İmparatorluğu'nun Cezayir Sahrası'ndaki Şiddeti, 1844-1902* (New York: Columbia Üniversitesi Yayınları, 2009), 85.

¹²² Abun-Nasr, *İslam Döneminde Mağrib Tarihi*, 215.

Tunus, Mağrib bölgesinin en önemli ilim merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktaydı. Bu dönemde özellikle Zeytûne Medresesi, İslâmî ilimlerin öğretildiği en önemli kurumlardan biriydi.¹²³

Ali b. Sâlim es-Sefâkusî, kıraat alanında eserler vermiş bir âlimdir. Tunus ve genel olarak Kuzey Afrika bölgesinde kıraat ilmi, özellikle Verş rivayeti üzerinden yaygınlık kazanmıştır. Zira bölgenin Endülüs ve Mağrib kıraat geleneği, Verş an Nâfi' kıraati üzerine yoğunlaşmıştır.¹²⁴

Sefâkusî'nin de kıraat ilmi sahasında çalışmalar yaparak bu geleneğe katkı sunduğu bilinmektedir. Kıraat ilmi, Osmanlı himayesindeki Tunus'ta medreseler aracılığıyla güçlü bir şekilde yaşatılmış ve eğitim kurumlarında önemli bir yer tutmuştur.¹²⁵

Tunus'ta hâkim mezhep Malikî mezhebi olup, bu dönemde İmam Mâlik'in görüşleri üzerine yapılan ilmî çalışmalar büyük bir yer tutmaktaydı. Osmanlı'nın yönetimi altında Hanefî mezhebi de özellikle resmî mahkemelerde ve devlet görevlileri arasında etkin olmaya başlamıştır.¹²⁶

Fıkıh çalışmaları Zeytûne Medresesi başta olmak üzere birçok ilim merkezinde sürdürülmüştür. Osmanlı ulemasının bir kısmı, Hanefî mezhebini öne çıkarsa da Tunus'ta Malikî mezhebi halk arasında baskınlığını korumuştur.¹²⁷

Bu dönemde tasavvuf, Tunus'un ilmî ve toplumsal yapısında önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle Şâzeliyye tarikatı, Tunus ve Kuzey Afrika'nın en etkin tasavvufî akımlarından biri olmuştur. Zeynîyye, İsmâiliyye ve Kâdiriyye gibi tarikatlar da bölgede yayılmıştır.¹²⁸

¹²³ Nabila Ramdani, *Kuzey Afrika'nın Siyâsî ve Kültürel Tarihi* (Londra: Routledge, 2013), 47.

¹²⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Franz Rosenthal (Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1958), 102.

¹²⁵ Constant Hamès, "Tunus'ta Dînî Kurumlar ve Dînî Hareketler", *Oxford İslam ve Siyaset El Kitabı* (Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2010), 214.

¹²⁶ Gallissot, *Tunus'un Tarihi*, 28.

¹²⁷ Ramdani, *Kuzey Afrika'nın Siyâsî ve Kültürel Tarihi*, 50.

¹²⁸ Hamès, "Tunus'ta Dînî Kurumlar ve Dînî Hareketler", 219.

Tasavvufun etkisiyle birçok âlim, aynı zamanda bir sûfi meşrepli şahsiyet olarak yetişmiş, medreselerde ders vermenin yanı sıra tarikatlarda da irşad faaliyetleri yürütmüştür. Bu dönemde âlimler hem medreselerde hem de tekkelerde eğitim vermekteydi.¹²⁹

Ali b. Sâlim es-Sefâkusî'nin yaşadığı dönem, Tunus'un Osmanlı'ya bağlı olmakla birlikte yerel yöneticilerin özerklik kazandığı bir sürece denk gelmektedir. Siyâsî istikrarsızlıklara rağmen, ilim hayatı güçlü bir şekilde devam etmiş, Zeytûne Medresesi ve diğer ilim merkezlerinde kıraat, fıkıh ve tasavvuf sahasında önemli çalışmalar yapılmıştır. Sefâkusî, bu ilmî ortamda kıraat ilmi sahasında eserler vererek öne çıkmış, Malikî mezhebinin ve Mağrib kıraat geleneğinin bir parçası olmuştur.

1.2.2. Doğumu, İsmi ve Ailesi

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî¹³⁰,nin tam adı: Ali b. Salim b. Muhammed b. Salim b. Ahmed b. Saidi'n-Nurî es-Sefâkusî'dir.¹³¹Kendi makalesinde şöyle dua 'da bulunmuştur : قال رحمه الله : "... وكتبه العبد الفقير الراجي رحمة ربه ، المعترف بتقصيره وذنبه ، علي ابن سالم بن محمد بن سالم بن أحمد بن سعيد النوري عفا الله عنه بمنه آمين ".¹³²

Künyesi Ebu'l- Hasen ve Ebu Muhammed olarak bilinir ve Ebu'l-Hasan ismiyle ünlüdür. Lakabı En-Nûrî / Es-Sefâkusî'dir ve Ez-Zerkeşi Kitabında Şatûrû olarak bilindiğini belirtmiştir.¹³³

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, H.1053 yılında Tunus'un Sefâkus şehrinde doğmuştur.¹³⁴ Bazı kaynaklarda ismi yanlışlıkla Ali b. Muhammed b. Sâlim olarak

¹²⁹ Abun-Nasr, *İslam Döneminde Mağrib Tarihi*, 217.

¹³⁰ Mahmûd b Muhammed b Alî b Fâris Ziriklî, *el-A'âm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1423), 5/8/14; Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-İsbât* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 2/683.

¹³¹ Muhammed Es-Sefakusi(v.118/ 1706), *Takrid Ala Tühfeti l-İhvân Fi t-Tehzir Min Huzur Hazratı Fukarâi z-Zeman* (Byy: y.e.y, Thz); Hüseyin Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*, ed. Tâhir el-Ma'mûrî (Libya-Tunus: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1975), 127.

¹³² *Takrid Ala Tühfeti l-İhvân Fi t-Tehzir Min Huzur Hazratı Fukarâi z-Zeman*.

¹³³ Mehfuuz, Muhammed(v.1408/1988), *Terâcimu'l-Muellifîn 'et-Tunisiyyin* (Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), 5/49.

¹³⁴Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-İsbât*, 2/673; Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-Musannefât ve'l-Müellifne't-Tûnisiyyîn*, ts., 1/193; Mahfûz, *Terâcimu'l-Müellifne't-Tûnisiyyîn* (Beyrut- Lübnan: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 5/49; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, ed. Abdülmecîd Hayalî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 1/322; Hoca, *Zeylû Beşâ'iri Ehli'l-îmân bi-Fütûhâti Âli Osmân*, ts., 127; el-Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Meâcim ve'l-Meşâhât ve'l-Müselselât*, 2/673; Abdülvehhâb Hasan Hüsnî, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-musannefât ve'l-müellifne't-Tûnisiyyîn*, ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr

kaydedilmişse de doğru olan isim zinciri Ali b. Sâlim şeklindedir.¹³⁵ Bu husus, Mahfûz ve Ali ez-Züvârî'nin eserlerinde açıkça belirtilmiştir.¹³⁶

Sefakusi adını, Gabes Körfezi'ndeki bir Tunus şehri olan ve enlem çizgisinde yer alan bir eyaletin merkezi ve 34.42 kuzey, 10.51 doğu boylamı olan, Güney Doğu'ya 270 km uzak olan ve Başkent Tunus'tan sonra Tunus'un ikinci büyük şehri olan Sefâkus'tan almıştır. Sefakus şehri Berberi lideri Syphax/ Sfax'ın adını almıştır. Şu anki Tunus şehrinin adı Berberi mitolojisinden bir kahramandır ve aynı zamanda Yunan inançlarıyla da bağlantılıdır. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, bu şehirde tanınmış bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiş ve soyunun bu köklü şehirle bağlantısı onu bölge halkı arasında itibarlı bir konuma yerleştirmiştir.¹³⁷

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, hayatının ilk dönemlerinde ailesine nispetle “Şütûrû” lakabıyla tanınmıştır.¹³⁸ Ancak, Ezher'de eğitim gördükten sonra insanları aydınlatıcı kişiliğine ithafen kendisine “Nûrî” lakabı verilmiştir. Bu lakap, yalnızca onun değil, aynı zamanda ahfadının da kullandığı bir unvan olarak günümüze kadar ulaşmıştır.¹³⁹

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin dört erkek ve bir kız çocuğu olmak üzere toplam beş evladı bulunmaktadır. Erkek çocuklarının isimleri Hasan, Muhammed, Ahmed ve Merzûk'tur. Ayrıca kendisinin bir kız çocuğu da vardır.¹⁴⁰

1.2.3. Sefâkusî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, ilim yolculuğuna doğduğu şehir olan Sefâkus'ta başlamıştır. Henüz 10 yaşında Kur'ân-ı Kerim'i hifzederek hafızlık mertebesine ulaşmıştır. Bu başarı, onun zekâsını ve ilme olan yatkınlığını ortaya koymuştur. Kur'ân'ı ezberledikten sonra, Vefâiyye tarikatının şeyhlerinden Şeyh Ebü'l-Hasan b. Ebû Bekir el-Kerraî'den temel İslami

el-Bekkûş (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1990), 1/2/193; Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*, 127; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifin'et-Tûnisîyyîn* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), V/5/49.

¹³⁵ Mekdiş, Mahmud b. Said (v.1228/1813), *Nuzhetu'l-Enzâr fi acâibi't-Tvârih ve'l-Ehbar*, thk. Ali Ez-Zevârî - Muhammed Mehfûz (Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 2/358.

¹³⁶ Abdülvehhâb Hasan Hüsnî, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-musannefât ve'l-müellifîne't-Tûnisîyyîn*, ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1990), 1/193.

¹³⁷ Mohamed Masmoudi, *Sfax* (Tunis, 1980), 23-32.

¹³⁸ Zirikî, *el-A'lâm*, 5/8/14.

¹³⁹ Ahmet Özel, “Nûrî, Ali b. Sâlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/365-367.

¹⁴⁰ Özel, “Nûrî, Ali b. Sâlim”, 2019, 2/365-367.

ilimlerde ders almıştır. Şeyh el-Kerrâî'nin rehberliğinde fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimlerin temel ilkelerini öğrenmiştir. Bu süreç, onun ilmî ve manevi gelişiminin ilk adımı olmuştur.¹⁴¹

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, ilme olan sevgisi ve öğrenme tutkusu nedeniyle 14 yaşında (H. 1067) Tunus'a gitmiştir. Tunus'taki bu dönemi, ilmî birikiminin temellerinin atıldığı ve gelişiminin önemli bir aşamasını teşkil eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Tunus'un El-Şemmâiyye ve El-Muntasırıyye medreselerinde kalarak, bu iki önemli eğitim kurumunda şeriat ilimlerini derinlemesine öğrenmiştir.¹⁴² Ayrıca, Zeytûne Camii'ndeki ders halkalarına katılmıştır. Bu cami, İslam dünyasında tanınmış bir ilim merkezi olup, öğrenciler için önde gelen âlimlerden eğitim alma fırsatı sunmaktaydı.¹⁴³

Zeytûne Camii'nde dönemin önde gelen âlimlerinden Şeyh Âşûr el-Kasatînî, Şeyh Süleyman el-Endelüsî ve Şeyh Muhammed el-Karavî'den ders almıştır. Bu süreçte hadis, tefsir, fıkıh ve Arap dili gibi temel İslami ilimlerde üstün bir birikim kazanmıştır. Altı yıl süren bu eğitimi, onun ilmî şahsiyetini şekillendiren ve ona derin bir birikim sağlayan önemli bir dönemdir. Tunus'taki bu yıllar, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin İslami ilimlerdeki temel yapısını oluşturarak, onu daha sonraki ilmî yolculuklarına hazırlamıştır.¹⁴⁴

Tunus'taki başarılı eğitim sürecini tamamladıktan sonra Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, İslami ilimlerde daha ileri seviyelere ulaşmak amacıyla Mısır'a gitmiştir. Mısır'da, İslam dünyasının en önemli ilim merkezlerinden biri olan el-Ezher eş-Şerif'e komşu bir bölgede yaşamış ve burada kıraat, hadis, tefsir, fıkıh, usûlü'd-din ve mantık gibi çeşitli ilimlerde eğitim almıştır.¹⁴⁵

Mısır'daki öğrenim süreci, yalnızca klasik ilimlerde değil, aynı zamanda yüksek isnad zincirleri ve icazetlerin elde edilmesiyle de şekillenmiştir. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, bu süreçte kendisine yüksek bir silsile ile Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa

¹⁴¹ Ali b Huleyfe el-Mesâkinî, *Fehrasetu's-Şeyh Ali b. Halife*, ed. Muhammed Mahfûz (Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 22.

¹⁴² Sâlim b Gurmullah b Muhammed ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî* (Câmiatü Ümmi'l-kurâ Külliyyetü'd-da've ve usûli'd-dîn, PhD Thesis, 1426), 57.

¹⁴³ Ahmet Özel, "Nûrî, Ali b. Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), EK-2/365-367.

¹⁴⁴ Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifin*, V, 50.

¹⁴⁵ Ali ez-Züvârî, *Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle*, (Aix-en-Provence, 1973), I, 53-55.

(s.a.v.)'ya ulaşan icazetler verilmesiyle büyük bir ilmî otoriteye sahip olmuştur.¹⁴⁶ Bu icazetler, onun hem ilmî hem de manevi derinliğini pekiştirmiştir.¹⁴⁷

Talebesi Ali b. Halife el-Mesâkinî, hocasının isnad zincirlerindeki titizliğini şu şekilde dile getirmiştir: “Şeyhimiz Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî (Allah makamını yüceltsin), şeyhlerinden aldığı yüksek silsile senetleri ile Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) ulaşan bir rivayet zinciri oluşturmaya büyük önem verirdi. Çünkü bu zincir, Allah’a ve Resûlullah (s.a.v.)’e yakınlığın bir göstergesidir.”¹⁴⁸

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî’nin şu ifadesi, onun manevi derinliğini ve ilmî hassasiyetini yansıtmaktadır: “Gözlerim, Resûlullah (s.a.v.)’ı gören on beşinci gözdür.” Ayrıca, onun Resûlullah (s.a.v.) ile musafaha ettiği bir isnada sahip olduğu da belirtilmiştir. Bu tür rivayet zincirleri, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî’nin ilmî otoritesini artırmış ve İslam dünyasında büyük bir saygınlık kazanmasına yol açmıştır.¹⁴⁹

Mısır’daki eğitim sürecinde Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, İslam dünyasının temel eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Talebesi Ali b. Halife el-Mesâkinî’nin belirttiğine göre, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî’nin isnad zinciri şu eserleri kapsamaktadır: İmam Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh*’i, İmam Müslim’in *Sahîh*’i, İmam Mâlik’in *el-Muvatta*’sı, Kadı İyâz’ın *eş-Şifâ*’sı, İmam Tirmizî’nin *eş-Şemâ’il*’i, İmam Nevevî’nin *el-Erba’in*’i, İmam Mahilî ve İmam Suyûtî’nin *Tefsîr el-Celâleyn*’i, İmam el-Beğâvî’nin *Meâlim’t-Tenzîl*’i, İmam el-İrâkî’nin *Elfiyye*’si, İmam el-Kurtubî’nin *et-Tezkire*’si. Bu eserler, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî’nin hem öğrencilerine öğrettiği hem de öğretme yetkisine sahip olduğu eserler arasında yer almıştır. Bu süreç, onun ilmî birikimini artırmış ve memleketine döndüğünde bu eserleri talebelerine aktarmasını sağlamıştır.

Mısır’daki öğrenimini başarıyla tamamladıktan sonra Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, Hacc’a giderek hac ibadetini yerine getirmiştir. Bu yolculuğunu H. 1076 (M. 1666) yılında gerçekleştirmiştir. Hac yolculuğu sırasında Hac’daki âlimlerle tanışmış ve bu süreçte manevi derinliğini daha da güçlendirmiştir.

Hac ibadetini tamamladıktan sonra, H. 1078 (M. 1668) yılında memleketi Sefâkus’a 25 yaşında dönmüştür. Burada, kendi adıyla anılan bir medrese ve zâviye kurmuş ve bu merkezde

¹⁴⁶ Ali b Sâlim es-Sefâkusî, *Mu’inü’s-sâ’ilin min fazli rabbi’l-âlemîn*, ed. Nizâri Hammâdî (Kahire: Dâretü’l-Karaz, 2008), 11-13; Gurmullah b. Muhammed Zehrânî, *Fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî* (Kahire: Dâretü’l-Karaz, 2008), 57-59.

¹⁴⁷ Hoca, *Zeylû Beşâ’iri ehli’l-îmân bi-fütûhâti Âli ‘Osmân*, 127-129.

¹⁴⁸ el-Mesâkinî, *Fehrasetu’s-Şeyh Ali b. Halife*, 19-42.

¹⁴⁹ el-Mesâkinî, *Fehrasetu’s-Şeyh Ali b. Halife*, 22.

ilmî faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu medrese, yalnızca bir eğitim merkezi değil, aynı zamanda bir ilim ve irfan ocağı olarak hizmet vermiştir.

Her gece öğrencilerini gruplar halinde mescitte toplayarak Kur'ân hatmi yaptıran Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, özellikle Ebû Amr b. Alâ ve Ali b. Hamza el-Kisâî'nin kıraatlerini okutmuştur. Ayrıca Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtaşar* adlı eserini yılda iki kez baştan sona okutmuş ve öğrencilerine kıraat, fıkıh, hadis gibi alanlarda derinlemesine bilgi kazandırmıştır.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin bu dönemdeki faaliyetleri, yalnızca ilmî değil, aynı zamanda manevi rehberliği de içermiştir. Nâsiriyye tarikatı zikir ve evrâdını talebelerine telkin etmiş ve bu alanda yazdığı eserlerle önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁵⁰

1.2.4. Hocaları

Ebü'l-Hasan b. Ebû Bekir el-Kerrây el-Vefâî(ö. 1105/1694)

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, eğitim hayatına Sefâkus şehrinde başlamış ve burada Ebü'l-Hasan b. Ebû Bekir el-Kerrây el-Vefâî'den ders almıştır. Bu hocasından *Kur'an*'ı ezberlemiş ve ilk temel dini bilgileri öğrenmiştir. Ebü'l-Hasan, dönemin tanınmış Vefâiyye şeyhlerindendi ve tasavvufî eğitimde etkili bir isimdi.¹⁵¹

Âşûr el-Kosantînî (ö. ?)

Âşûr el-Kosantînî, 17. yüzyıl Tunus'unda Zeytûne Camii merkezli ilim geleneğinin önde gelen âlimlerinden biridir. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde derin bilgiye sahip olan Kosantînî, Tunus ilim çevrelerinde otorite kabul edilmiştir.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, Tunus'a genç yaşta gelerek Şemmâiyye ve Müntasiriyye medreselerinde eğitim almış, Zeytûne Camii'nde ise Kosantînî'den dersler almıştır. Onun ilmî birikimi ve ders halkalarındaki eğitimi, Nûrî'nin ilim yolculuğunda önemli bir basamak oluşturmuştur. Kosantînî'nin etkisi, Nûrî gibi talebeleri aracılığıyla İslam dünyasında yayılmıştır.¹⁵²

Kosantînî'nin ilmî otoritesi ve rehberliği, sadece döneminde değil, sonraki nesiller üzerinde de derin izler bırakmıştır.

¹⁵⁰ Özel, "Nûrî, Ali b. Sâlim", 2019, 2/365-367.

¹⁵¹ Ahmet Özel, "NÛRÎ, Ali b. Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (2024).

¹⁵² Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifin'et-Tûnisîyyîn* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), V/49; Ali ez-Züvârî, *Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle* (Aix-en-Provence, 1973), 1/53.

Süleyman el-Endelüsî(ö.?)

Tunus'ta Zeytûne Camii'nde ders aldığı bir diğer hocası Süleyman el-Endelüsî'dir. Endülüs kökenli bir âlim olan el-Endelüsî, arap dili, tefsir ve dini ilimlerde derinleşmiş bir otoritedir. Zeytûne Camii'nde oluşturduğu ders halkaları, dönemin ilmî canlılığını yansıtan önemli faaliyetler arasında yer alır.¹⁵³

Muhammed el-Karevî (ö. ?)

Muhammed el-Karevî, Nûrî'nin Tunus'taki diğer hocalarından biridir. Tefsir ve hadis sahasındaki ilmî derinliğiyle bilinen el-Karevî, Nûrî'nin ilmî gelişiminde katkıda bulunmuş ve onun temel dinî ilimlerdeki bilgisini pekiştirmiştir.¹⁵⁴

Muhammed b. Abdullah el-Haraşî (ö. 1101/1689)

Ezher'deki hocalarından biri olan Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, Malikî fıkında ve hadis ilminde otorite kabul edilen bir âlimdir. Nûrî, fıkıh ve hadis sahasında ondan ders alarak Ezher'deki ilmî birikimini güçlendirmiştir.¹⁵⁵

Burhâneddin İbrâhim b. Mer'î eş-Şebrahîti (ö. 1107/1696)

Burhâneddin İbrâhim b. Mer'î eş-Şebrahîti, 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında Mısır'da yaşamış, Ezher'in önde gelen âlimlerinden biri olarak tanınmıştır. Şebrahîti, özellikle fıkıh, hadis, siyer ve tefsir sahaslarında derin bilgiye sahipti ve bu alanlardaki çalışmalarıyla geniş bir ilim çevresine hitap etmiştir. Ezher'de oluşturduğu ders halkaları, dönemin ilmî faaliyetlerinin en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, Ezher'deki eğitim sürecinde Şebrahîti'nin talebelerinden biri olmuş ve ondan fıkıh, hadis, siyer ve tefsir dersleri almıştır. Şebrahîti, talebesi Nûrî'nin ilmî gelişiminde önemli bir rol oynamış ve ona bu sahalarda derinleşme fırsatı sunmuştur. Nûrî'nin hocasından ilim öğrenmekle kalmayıp, hadis rivayeti ve dini metinlerin incelenmesi konusunda da icâzet aldığı bilinmektedir.

¹⁵³ es-Sefâkusî, *Mu'înü's-sâ'ilîn min fazli rabbi'l-âlemîn*, 13-17.

¹⁵⁴ Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifîn et-Tûnisîyyîn*, V/49.

¹⁵⁵ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, ts., II/613.

Şebrahîti, İslâmî ilimlerin farklı alanlarında kaleme aldığı eserlerle tanınır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *Şerh Muhtasar Halîl*: Malikî mezhebine dair önemli bir fıkıh kitabı olan Muhtasar Halîl'in geniş bir şerhidir.
2. *Şerh el-Aşmâvi*: *Aşmâvi*'nin temel fıkıh metni üzerine yazılmış bir şerhtir.
3. *Şerh Ala'l-Erbaîn en-Neveviyye*: İmam Nevevî'nin kırk hadis derlemesi üzerine bir açıklama eseridir.
4. *Şerh Ala Elfiyyet es-Sîre Li'l-İrakî*: İmam Irakî'nin siyer alanında yazdığı Elfiyye adlı eserin şerhidir.

Şebrahîti'nin talebeleri arasında öne çıkan isimler, onun geniş ilmî tesirinin bir göstergesidir. Bu talebelerden ikisi şunlardır: 1. Abdulaziz b. Muhammed el-Ferâtî. 2. İbrâhîm b. Abdullah b. İbrâhîm el-Cemmenî.

Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İsa eş-Şâvî el-Milyânî el-Cezâirî (v. 1096/1685)

Yahyâ b. Muhammed eş-Şâvî el-Milyânî el-Cezâirî, 17. yüzyılın önde gelen âlimlerinden biridir. Aslen Cezayir'in Milyânâ bölgesinden olan eş-Şâvî, dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan El-Ezher Üniversitesi'nde uzun yıllar ders vermiş ve kıraat, gramer, mantık, belagat, teoloji ve fıkıh gibi farklı alanlarda derin bir birikim ortaya koymuştur. Arap dili ve İslâmî ilimlerdeki otoritesi sayesinde, El-Ezher'de geniş bir ilim halkası kurarak pek çok talebe yetiştirmiştir.¹⁵⁶

Eş-Şâvî, arap dili grameri (nahiv), kelâm (teoloji), mantık ve belagat gibi ilimlerde otorite olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, hadis ve fıkıh alanlarında da geniş bir birikime sahipti. Onun ilmî faaliyeti sadece ders vermekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda eserler yazmak ve hadis ilmüne dair rivayet zincirlerini talebelerine aktarmak gibi önemli çalışmalarla da öne

¹⁵⁶ Zehrânî, *Fi'l-kirâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nûri es-Seşâkusi*, 57.

çıkıştır. Eş-Şâvî, özellikle fıkıh, kelâm ve mantık sahalarında dönemin en etkili âlimlerinden biri olmuştur.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, ilim yolculuğu sırasında Ezher'de Yahyâ b. Muhammed eş-Şâvî el-Cezâirî'nin ders halkalarına katılmıştır. Nûrî, bu hocasından özellikle nahiv, kelâm, mantık, fıkıh, prensipler ve belagat ilimlerinde dersler almış ve bu alanlardaki bilgisini derinleştirmiştir. Ayrıca eş-Şâvî'den aldığı icâzet, Nûrî'nin ilmî otoritesinin en önemli dayanaklarından biri olmuştur. Eş-Şâvî'nin verdiği icâzet, Nûrî'nin hadis rivayeti sahasındaki yetkinliğini belgeleyen önemli bir ilmî belgedir.

Şeyh Ali b. Ali Ebû'd-Dıyâi Nûreddîn Eş-Şebrâmellisî eş-Şâfî (ö.1087/1676)

Nûreddin eş-Şebrâmellisî, 17. yüzyılın önemli kıraat âlimlerinden biri olup, özellikle El-Ezher'de kıraat vecihleri konusundaki uzmanlığı ile tanınmıştır. Kendisi, Kur'an kıraatlerinin detaylı incelenmesi ve aktarımı konusunda geniş bir birikime sahip bir ilim insanıdır. Ezher'de kıraat ilmi üzerine ders halkaları oluşturmuş ve bu alanda pek çok talebe yetiştirmiştir. Şebrâmellisî, farklı kıraat vecihlerini derinlemesine öğretmesi ve talebelerine bu ilimle ilgili pratik yapma imkânı sunmasıyla, döneminin en saygın kıraat âlimlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, Ezher'deki eğitim sürecinde Nûreddin eş-Şebrâmellisî'nin ders halkalarına katılmış ve bu hocasından kıraat ilmini öğrenmiştir. Şebrâmellisî, Nûrî'ye kıraat vecihleri konusundaki birikimini aktararak, onun Kur'an ilimlerindeki bilgisini derinleştirmiştir. Bu dersler, Nûrî'nin hem kıraat vecihlerini öğrenmesini hem de bu ilmi sonraki nesillere aktarma yetkinliğini kazanmasını sağlamıştır.

Şebrâmellisî'nin kıraat ilmindeki otoritesi, sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Kur'an'ın farklı kıraat vecihlerini uygulamalı olarak öğretmesiyle de kendini göstermiştir. Nûrî, bu hocasından aldığı eğitimle, kıraat ilmindeki derinliğini artırmış ve farklı vecihlerde okuma becerisi kazanmıştır.¹⁵⁷

Nûreddin eş-Şebrâmellisî, kıraat ilmi konusunda detaylı çalışmalar yapmış ve bu ilmin sahasında derinleşmiştir. O dönemde kıraat vecihlerinin öğretilmesi hem teorik bilgi hem de

¹⁵⁷ Abdülhay el-Kettânî, Fihrisü'l-Fehâris ve'l-İsbât, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1402/1982, c. 2, s. 673-675.

pratik uygulama gerektiren bir alan olarak kabul ediliyordu. Şebrâmellisî'nin ders halkaları, bu anlamda Ezher'in kıraat ilmindeki merkezî konumunu pekiştirmiştir. Onun ilmî birikimi, talebeleri aracılığıyla İslam dünyasının farklı bölgelerine yayılmıştır.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilminde uzmanlaşmasında Nûreddin eş-Şebrâmellisî'nin büyük bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Şebrâmellisî'nin rehberliği, Nûrî'nin kıraat ilmi konusunda hem teorik hem de uygulamalı bir eğitim almasını sağlamış ve onu kendi döneminin yetkin kıraat âlimlerinden biri hâline getirmiştir.

Muhammed b. Muhammed el-İfrânî es-Sûsî (ö. 1081/1670)

Muhammed b. Muhammed el-İfrânî es-Sûsî, Fas kökenli bir kıraat âlimi olup, özellikle Mısır'da kıraat ilmi sahasındaki çalışmaları ve dersleriyle tanınmıştır. El-İfrânî, kıraat vecihleri konusunda derin bir bilgiye sahip olmasının yanı sıra, Arap dünyasında kıraat ilminin aktarımında önemli bir otorite olarak kabul edilmiştir. Özellikle Ezher'de ders vermiş ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Onun kıraat ilmi konusundaki teorik birikimini uygulamalı eğitimle birleştiren yöntemi, kendisini öğrencileri arasında etkili bir eğitimci ve ilmî bir rehber haline getirmiştir.¹⁵⁸

El-İfrânî, kıraat ilminde öne çıkmış, bu sahada çeşitli manzûmeler kaleme almış ve bu eserler sayesinde kıraat ilmindeki birikimini yazılı bir miras olarak bırakmıştır. Bu eserlerinden bazıları şunlardır: *Manzûmet Gayetü'l-Beyân fî Hafl Lafzatey âlâne. Meksûre fî Turuk Es-Sebe. Tezkiretü'l-İhvân. Şerhu Tezkiretü'l-İhvân: el-Burhân Ala Mesâili Tezkiretü'l-İhvân.* Bu eserler, kıraat ilminin farklı vecihlerini ve Kur'an'ın okunmasıyla ilgili çeşitli yöntemleri ele alması bakımından önemlidir.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, El-Ezher'de eğitim aldığı süreçte Muhammed el-İfrânî'den kıraat dersleri almıştır. El-İfrânî'nin ilmî rehberliği ve kıraat ilmindeki geniş bilgisi, Nûrî'nin kıraat ilminde derinleşmesine ve bu sahada yetkin bir âlim olarak tanınmasına olanak sağlamıştır. Nûrî, el-İfrânî'den kıraat vecihlerini detaylı bir şekilde öğrenmiş, bu alandaki bilgisini pekiştirmiş ve Mısır'da kıraat ilmiyle tanınır hale gelmiştir. Nûrî, hocasına olan bağlılığını ve saygısını eserlerinde açıkça ifade etmiştir.

¹⁵⁸ Ahmet Özel, "Nûrî, Ali b. Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 2/365-367.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat ilmiyle ilgili eseri *Gaysü'n-Nef'*te el-İfrânî'ye olan ilmî bağıllığını şöyle ifade eder: “Şeyhimiz dediğimizde kastedilen kişi, âlim, araştırmacı ve dürüst Muhammed b. Muhammed el-İfrânî el-Mağribî es-Sûsî'dir.”¹⁵⁹ Bu ifade, en-Nûrî'nin hocası el-İfrânî'ye duyduğu derin saygıyı ve ondan öğrendiği ilimlere verdiği önemi göstermektedir.

El-İfrânî, kıraat ilminde isnad sistemine sıkı sıkıya bağlı bir âlim olarak, kıraat vecihlerinin doğru bir şekilde aktarılmasına büyük önem vermiştir. Onun eğitim yöntemi, yalnızca teorik bilgilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda öğrencilerinin kıraat ilmini uygulamalı olarak öğrenmelerini de sağlamıştır. El-İfrânî'nin ders halkalarından yetişen öğrenciler, kıraat ilminde hem teorik hem de pratik anlamda yeterlilik kazanarak, bu ilmin farklı bölgelerde yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

El-İfrânî, özellikle hocası Ebu Zeyd b. el-Kadı'dan öğrendiği kıraat ilmini, kendine has bir eğitim yöntemiyle öğrencilerine aktarmıştır. Onun en yetenekli ve en meşhur öğrencisi, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî olmuştur.¹⁶⁰

Muhammed b. Muhammed el-İfrânî, Mısır'da Zilka'de ayının sonlarına doğru 1081/1670 yılında, bir veba salgını nedeniyle vefat etmiştir. Mısır'a yerleşerek burada ilmî faaliyetlerini sürdüren el-İfrânî'nin vefatı, kıraat ilmi sahasında büyük bir kayıp olarak kabul edilmiştir. Onun vefatı, kıraat ilmindeki silsilenin bir halkasını kaybetmesine neden olmuşsa da yetiştirdiği talebeler aracılığıyla bu ilmin devamlılığı sağlanmıştır.¹⁶¹

Şerefeddin Yahyâ b. Zeynelâbidîn el-Ensârî (ö. ?)

Şerefeddin Yahyâ b. Zeynelâbidîn el-Ensârî, 17. yüzyılda Mısır'da yaşamış ve ilmiyle döneminin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kendisi, İmam Zekeriya el-Ensârî'nin torunu olup, Ezher'in ilmî geleneğinde derin izler bırakmıştır. Yahyâ b.

¹⁵⁹ Nuzhetu'l-Enzâr fi Acâibi't-Tavârih ve'l-Ahbâr, c. 2, s. 360.

¹⁶⁰ Abdüllatîf eş-Şâzelî, “el-İfrânî, Muhammed eş-Şağîr”, *Ma'emetü'l-Mağrib* (Rabat, 1989), 2/551-552.

¹⁶¹ Rıza Kurtuluş, “İfrenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 21/514-515.

Zeynelâbidîn, hadis, tasavvuf ve diğer İslamî ilimlerde uzmanlaşmış; hadis rivayeti ve tasavvufî eğitimde önemli bir otorite olmuştur.¹⁶²

Zeynelâbidîn'in ilmî etkisi, sadece ders halkalarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kendisi hakkında kaleme alınan eserlerle de günümüze kadar ulaşmıştır. Mısır halkından Şerefeddin, Ebü'l-Mevâhib, Ebü'l-Hâdi ve Fadıl, Zeynelâbidîn'in ilmî birikimini anlatan ve onun hocaları ile dönemindeki âlimlerden bahseden eserler yazmışlardır. Bu eserler arasında “Tabakât” gibi önemli çalışmalar yer almaktadır.

Zeynelâbidîn, talebelerine sadece teorik bilgiler değil, aynı zamanda tasavvufî değerler de kazandırarak, ilim ve irfanı bir araya getirmiştir. Bu yönüyle hem bir ilim adamı hem de bir manevî rehber olarak tanınmıştır.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, Ezher'deki eğitim sürecinde Yahyâ b. Zeynelâbidîn el-Ensârî ile ilmî bir bağ kurmuştur. Ensârî, Nûrî'ye hadis dersleri vermiş ve ona icâzetler vermiştir. Bu icâzetler, Nûrî'nin hadis ilmindeki yetkinliğini belgeleyen önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Ensârî'nin ayrıca Nûrî'den tasavvufî bir bağlamda “Kelimetü'n-Necât” olarak bilinen “Lâ ilâhe illallah” zikir ve telkinini öğretmesini talep etmesi, onun tasavvufî yönünü ve manevî rehberliğini de gözler önüne sermektedir. Bu durum, Nûrî ile hocası arasında sadece ilmî değil, aynı zamanda derin bir tasavvufî bağın bulunduğunu göstermektedir.

Şerefeddin Yahyâ b. Zeynelâbidîn el-Ensârî, aynı zamanda tasavvuf geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Nûrî, hocasından tasavvufî terbiye almış ve Ensârî'den hırka giyerek bu geleneği benimsemiştir. Tasavvufî eğitim sürecinde hırka giyme, mürşidin manevî rehberliğinin bir sembolü olarak kabul edilir ve bu durum, Ensârî'nin Nûrî üzerindeki derin etkisini ve tasavvufî geleneği aktarmadaki rolünü ortaya koymaktadır.¹⁶³

¹⁶² Hayatı Yılmaz, “Yahyâ b. Saîd el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 43/261-262.

¹⁶³ Ahmet Özel, “Nûrî, Ali b. Sâlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 2/365-367.

İbrâhim b. Muhammed b. İsa el-Me'mûnî eş-Şâfi (ö. 1079/1669)

İbrâhim b. Muhammed b. İsa el-Me'mûnî eş-Şâfi, 17. yüzyılda yaşamış, hadis ilminde derin birikime sahip seçkin bir âlimdir. Mısır'da El-Ezher Üniversitesi'nde ders veren el-Me'mûnî, özellikle hadis ilmi, rivayet zincirleri ve icâzet sistemindeki otoritesi ile tanınmıştır. İlmi birikimi ve öğretim metotları sayesinde, dönemin önde gelen birçok âliminin yetişmesine katkı sağlamıştır.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, El-Ezher'deki eğitim sürecinde İbrâhim b. Muhammed el-Me'mûnî'nin ders halkalarına katılmış ve hadis ilminde ondan faydalanmıştır. Nûrî, el-Me'mûnî'ye Hâfız Süyûtî'nin *el-Ehadîsu'l-Aşeriyye* adlı eserini okuyarak ona dinletmiş ve bu eseri üzerinden icâzet almıştır. Bu icâzet, Nûrî'nin hadis ilmindeki yetkinliğini belgelemiş ve onun isnad sistemine dayalı ilmî silsilede önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.¹⁶⁴

El-Me'mûnî'nin, hadis ilmindeki derin bilgisi ve talebelerine aktardığı isnad geleneği, sadece kendi döneminde değil, sonraki nesillerde de etkili olmuştur. Onun ders halkaları, hadis rivayetleri konusunda güvenilir bir eğitim ortamı sunarak İslam dünyasında ilim geleneğinin devamlılığını sağlamıştır.

Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Nâsır ed-Der'î el-Mağribî (ö. 1085/1674)

Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İbn Nâsır ed-Der'î el-Mağribî, 17. yüzyılda yaşamış, ilmi ve tasavvufî yönüyle tanınan bir âlimdir. Fas kökenli olan İbn Nâsır, Şâzeliyye tarikatının Nâsiriyye kolunun kurucusu olup, tasavvufî geleneğin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Onun ilmî birikimi, tefsir, hadis, tasavvuf ve dil bilimleri gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. Ayrıca, İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-Fevâid* adlı eserini açıklaması ve gramerdeki derinliğiyle tanınmıştır.

İbn Nâsır, ilim ve amelde önder bir şahsiyet olarak kabul edilmiş; tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerinde geniş bir birikime sahip olmuştur. Tasavvuf yolundaki rehberliğini, Abdullah b. Hüseyin ed-Der'î'den aldığı tasavvufî eğitimle pekiştirmiştir. Fas bölgesinde kendisine duyulan büyük saygı ve manevi otoritesi, onun döneminde ve sonrasında geniş bir

¹⁶⁴ Özel, "NÛRÎ, Ali b. Sâlim".

etki alanına sahip olmasını sağlamıştır. El-Muhibbî, onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Fas halkı onun heybeti ve büyüklüğü konusunda hemfikirdir. Başkalarını böyle tarif ettiklerini görmedim. Onun erdemlerinden ve otoritesinden bahsetmeye başlıyorlar”.¹⁶⁵

İbn Nâsır’ın, Şâzeliyye tarikatının Nâsiriyye kolunu kurması, tasavvuf sahasında önemli bir reform olarak değerlendirilir. Onun ilmî ve tasavvufî otoritesi, talebeleri ve müritleri aracılığıyla yayılmış ve geniş bir miras bırakmıştır.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, ilim yolculuğu sırasında İbn Nâsır ed-Der‘î ile El-Ezher’de tanışmış ve ondan ilim öğrenmiştir. İbn Nâsır, Nûrî’nin ilmî yetkinliğini fark ederek ona icâzet vermiş ve onun tasavvufî yolda bir rol model olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, İbn Nâsır ile Nûrî arasında derin bir ilmî ve tasavvufî bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

Nûrî, hocasının tasavvufî rehberliğinde Şâzeliyye tarikatının değerlerini benimsemiş ve bu manevi terbiyeyi kendi talebelerine aktarmıştır. Ayrıca, hocası İbn Nâsır’ın tasavvufî alandaki derinliğini eserlerinde övgüyle zikretmiştir.¹⁶⁶

İbn Nâsır ed-Der‘î, hicrî 1085 (miladî 1674) yılında Fas’ta vefat etmiştir. Onun ilmî ve tasavvufî mirası, sadece Fas’ta değil, geniş bir coğrafyada etkisini sürdürmüştür. Talebeleri, onun öğretilerini farklı bölgelere taşıyarak hem ilmî hem de manevî sahada onun etkisinin devamlılığını sağlamışlardır.¹⁶⁷

Ahmedu’s-Sunhûrî el-Mâlikî

Ahmedu’s-Sunhûrî el-Mâlikî, 17. yüzyılda yaşamış, Malikî mezhebine mensup seçkin bir âlimdir. El-Ezher Üniversitesi’nde ders veren Ahmedu’s-Sunhûrî, fıkıh ve diğer İslamî ilimlerde derin bir birikime sahipti. İlmî otoritesi ve ders halkalarındaki etkisiyle, El-Ezher’deki eğitim geleneğine önemli katkılarda bulunmuştur.

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, El-Ezher’deki eğitimi sırasında Ahmedu’s-Sunhûrî’nin derslerine katılmış ve ondan ilim tahsil etmiştir. Sunhûrî’nin rehberliği, Nûrî’nin

¹⁶⁵ Mustafa Salim Güven, “İbn Nâsır ed-Der‘î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), EK-1/596-597.

¹⁶⁶ Hoca, *Zeylî Beşâ’iri ehli’l-îmân bi-fütûhâti Âli ‘Osmân*, 129.

¹⁶⁷ Mustafa Salim Güven, “İbn Nâsır ed-Der‘î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), EK-1/596-597.

fıkıh ve diğer İslamî ilimlerdeki bilgisini derinleştirmiştir. Bu bağlamda, Ahmedu's-Sunhûrî'nin Nûrî'nin ilmî gelişiminde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

El-Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî

El-Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî, Fas'ın en önde gelen âlimlerinden biri olup, ilmi doğruluğu ve derinliği konusunda ittifak edilmiş bir şahsiyettir. Kendisi, sadece İslami ilimlerde değil, aynı zamanda edebiyat ve şiir alanlarında da otorite kabul edilen bir isimdir. El-Yûsî'nin, ilmî çalışmaları ve eğitim faaliyetleriyle geniş bir coğrafyada tanındığı bilinmektedir.¹⁶⁸

El-Yûsî, ilim tahsilinde birçok büyük hocadan faydalanmıştır. Şeyh Muhammed b. Nasır, Abdülmelik et-Tecmeûti ve Abdülkadir el-Fassi, onun ilim yolculuğundaki en önemli hocaları arasında yer alır. Ayrıca, çeşitli alanlarda eğitim alarak İslamî ilimlerde derinleşmiş ve edindiği bilgiyi sistematik bir şekilde talebelerine aktarmıştır.¹⁶⁹

El-Yûsî'nin ders halkalarına katılanlar arasında dönemin önde gelen âlimleri yer alır. Bu seçkin talebelerden bazıları şunlardır: Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mübarek, Ebü's-Sâlim el-Ayyâşî, Ebü'l-Hasan en-Nûrî, Ebü'l-Abdullah et-Tâzî. Bu talebeler, El-Yûsî'den öğrendikleri ilim ve tasavvufî terbiyeyi geniş bir coğrafyaya yayarak onun ilmî mirasının devamını sağlamışlardır.

El-Hasan el-Yûsî, çeşitli konularda önemli eserler kaleme almış bir âlimdir. Onun yazdığı eserler, ilmî derinliği ve konulara yaklaşımındaki özgünlüğüyle dikkat çeker. Önde gelen eserlerinden bazıları şunlardır: *Zehr el-Ekmâm*: Atasözleri ve hikmetle ilgili bir eser. *Fîma Yecibu Ala'l-Mükellefi en Ya'rife min Usûli'd-Dîn ve Furû'ihî*: İslam inanç esaslarına dair bir çalışma. *Kaside-i Dâliyye*: Hocası Muhammed b. Nasır'ın methedildiği bir kaside ve bunun şerhi. *Dallet Ala Rusûhi Kesemihi fî'l-Ma'ârif ve'l-Fünûn*: İlim ve sanatlarda uzmanlık hakkında bir eser. *Haşiyet ala Muhtasar es-Sunûnî*: Fıkıh metni üzerine bir haşiye. *El-Kanûn fî'l-Ulûm*: İlmî disiplinlere dair bir eser. Bu eserler, onun sadece İslamî ilimlerde değil, aynı zamanda edebiyat, hikmet ve dil alanlarında da ne denli etkili bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

¹⁶⁸ Tuncay Başoğlu, "Yûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 43/615-617.

¹⁶⁹ Başoğlu, "Yûsî", 43/43/615-617.

1.2.5. Öğrencileri

Ebu'l-Hasan Ali b. Halife el-Mesâkinî (ö. 1172/1758)

Ebu'l-Hasan Ali b. Halife el-Mesâkinî (v. 1172/1758), Tunus'un önde gelen âlimlerinden biri olup ilmî birikimi ve dindarlığı ile tanınmıştır. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, Arapça ve fıkıh ilimlerinde temel eğitim almıştır. İlim öğrenmeye olan kabiliyeti ailesinin dikkatini çekmiş ve daha ileri bir eğitim alabilmesi için Sefâkus'a gönderilmesi sağlanmıştır. H. 1095 (1684) yılında Sefâkus'a giderek Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin ders halkasına katılmıştır.¹⁷⁰

Beş yıl boyunca hocasından Arapça, fıkıh, kelâm, usûl-i fıkıh ve hadis ilimlerinde eğitim almış ve çeşitli temel eserler üzerinde çalışmıştır. Şeyh Ali en-Nûrî'den okuduğu eserler şunlardır: Nahiv: *El-Âcurrûmiyye*, *Katru'n-Nedâ* ve *Elfiye*. Kelâm: Senûsî'nin kelâm eserleri ve İbnü's-Sübkî'nin *Cem'u'l-Cevâmi'*. Hadis: *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Muvatta*, *Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ'sı*, *Tirmizî'nin eş-Şemâil'i* ve *Erbâin Neveviyye*. Tefsir: *Beyzâvî'nin* ve *Celâleyn'in* tefsirleri. Diğer Eserler: *Bağavî'nin Me'âlimü't-Tenzil'i*, *İbn İrakî'nin Elfiye'si* ve *Kurtubî'nin Tezkire'si*.

Şeyh Ali en-Nûrî'nin ilmî rehberliğinden ve tasavvufî terbiyesinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Hocası hakkında, "İlk hocam, şeriat ve hakikat arasında denge kuran, öğreten ve terbiye eden büyük âlim Ali en-Nûrî'dir" ifadelerini kullanmıştır.

Sefâkus'taki eğitiminin ardından ilim tahsilini ilerletmek amacıyla Mısır'a gitmiştir. Kahire'de dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır.

Ali b. Halife, Kahire'deki tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Mâsâkin'e dönmüş ve burada hocası Ali en-Nûrî'nin ilmî ve tasavvufî yöntemlerini benimseyerek bir medrese kurmuştur. H. 1104 (1693) yılında kurulan bu medrese kısa sürede bir ilim merkezi hâline gelmiştir. Medrese, bölgedeki ilim talebelerinin yanı sıra Tunus'un farklı şehirlerinden gelen öğrenciler için de cazip bir merkez olmuştur.

¹⁷⁰ Muhammed Mahfûz, *Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye*, ts., 1/374; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, ts., V/233; Mahmûd b Saîd Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fî 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, ed. Muhammed Mahfûz Ali ez-Züvârî (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmi, 1988), 1-2/374.

Ali b. Halife'nin yetiştirdiği öğrencilerden bazıları şunlardır: Şeyh Ahmed b. Ali b. Halife (Oğlu ve medresenin kendisinden sonraki yöneticisi). Ahmed es-Sağîr Rızkullah (Amcaoğlu). Muhammed el-Hidde es-Sûsî (Tunus müftüsü). Kâsım Mahcub (Tunus müftüsü, v. 1776). Abdurrahman b. Ali el-Gannûşî es-Sûsî. Hüseyin el-Halvânî (Ebu İshak Cibnânî'nin zaviyesinin şeyhi). Ahmed b. Abdülatif (Kal'atü's-Suğrâ kadısı). Abdurrahman el-Cibnânî (Hammûde Paşa döneminde kâtiplik yapmıştır). İbrahim el-Baklûtî.

Ali b. Halife'nin ilmî birikimi sadece talebeleriyle sınırlı kalmamış, yazdığı eserlerle de ilim dünyasına önemli katkılar sağlamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Er-Riyâzu'l-Halîfiyye* (En-Nûniyye): Tevhid konusunda yazılmış yaklaşık 500 beyitlik bir manzum eser. Bu eser, geniş bir coğrafyada tanınmış ve birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. *Kazaü'l-Hâce*: Tuvalet adabıyla ilgili bir lamiyye (64 beyit). *Teveşşül bi-Süveri'l-Kur'ân*: Kur'ân surelerini içeren 54 beyitlik bir dua manzumesi.

Ali b. Halife, ilmî faaliyetlerinin yanı sıra toplumsal sorumluluklar da üstlenmiştir. H. 1146 (1733) yılında Hac Kervanı Lideri (Emîru'r-Rakb) olarak atanmış ve bu görevdeki başarısıyla takdir edilmiştir. Ayrıca, Tunus'taki siyasi krizlerde tarafsız bir duruş sergileyerek halkını ve memleketini koruma gayreti içinde olmuştur.

Ebu'l-Hasan Ali b. Halife el-Mesâkinî, 25 Cemâdiyelevvel 1172 (1758) tarihinde 94 yaşında vefat etmiştir. Kabri, Mâsâkin'deki medresesinin yanında yer almakta olup bölgenin önemli ziyaret noktalarından biridir.¹⁷¹

Ebu Abdullah Muhammed b. el-Müeddib es-Sefâkusî

Ebu Abdullah Muhammed b. el-Müeddib es-Sefâkusî, fakih, çok yönlü bir âlim ve değerli bir eğitimci olarak tanınmaktadır. Şer'î ilimlerde derin bilgiye sahip olan bu âlim, Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî ve Şeyh Abdülaziz el-Ferâtî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Ayrıca ilmini ilerletmek amacıyla Mısır'a seyahat etmiş ve burada Ahmed eş-Şer'î gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.

¹⁷¹ Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifîne't-Tûnisyyîn*, 5/233.

Muhammed b. el-Müeddib'in ilmî birikimi ve etkisi, sadece kendi çalışmalarıyla sınırlı kalmamış, talebeleri ve çocukları vasıtasıyla da geniş bir alana yayılmıştır. Kendisi, Ahmed eş-Şer'î ve oğlu Hasan gibi âlimlerin hocaları arasında yer almıştır.

Muhammed b. el-Müeddib'in dört oğlu olmuş ve bu çocuklar da ilim ve fazilet yönünden babalarının izinden gitmiştir: Ahmed: Sefâkus kadılığı görevini üstlenmiş ve 1168/1754 yılında bu görevi sürdürürken vefat etmiştir. Muhammed ve Abdüsselâm: Her ikisi de 1199/1785 yılında bölgede meydana gelen bir veba salgını nedeniyle hayatlarını kaybetmiştir. Tayyib: Babasından ve Tunus'taki diğer âlimlerden ders alarak ilmî birikimini güçlendirmiştir. Kendisi, dönemin dikkat çeken fakihlerinden biri olarak öne çıkmış ve 1198/1784 yılında vefat etmiştir.

Ebu Abdullah Muhammed b. el-Müeddib es-Sefâkusî, 1157/1744 yılında vefat etmiştir. İlmi mirası, talebeleri ve çocukları aracılığıyla hem Tunus'ta hem de diğer İslam beldelerinde etkili olmaya devam etmiştir.¹⁷²

Ebu İshak İbrahim b. Ahmed (Bazı kaynaklara göre İbn Muhammed) el-Cemel es-Sefâkusî

Ebu İshak İbrahim b. Ahmed el-Cemel es-Sefâkusî, kıraat ilminde yetkinliği, Arap dili ve gramer konusundaki uzmanlığı, çok yönlü ilmî çalışmaları ve ahlaki faziletleri ile tanınmış önemli bir âlimdir. Arap dili ve edebiyatına olan derin vukufiyeti ile öne çıkan el-Cemel, aynı zamanda kıraat ilminin önemli temsilcilerindendir.¹⁷³

El-Cemel, Sefâkus'ta doğmuş ve burada ilk eğitimini almıştır. Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin yanında kırâat ve diğer İslamî ilimlerde eğitim görmüştür.¹⁷⁴ Daha sonra eğitimine devam etmek amacıyla Tunus'a gitmiş, burada Zeytûne Camii'nde Şeyh Sâsî es-Süvene başta olmak üzere birçok âlimden ilim tahsil etmiştir.

Mezun olduktan sonra ilmî birikimini öğrencilere aktarmaya başlayan el-Cemel, kıraat ilmine olan katkıları ve öğretim metotları ile tanınmıştır. Aynı zamanda *El-Hilelü's-Sündüsiyye*

¹⁷² Muhammed Mahlûf, Şeceretü'n-Nûru'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 1, s. 347.

¹⁷³ Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifine't-Tûnisiiyyîn*, ts., 2/54.

¹⁷⁴ Mahlûf, Şeceretü'n-Nûru'z-Zekiyye, c. 1, s. 347.

adlı eserin müellifi Muhammed es-Sirâcu'l-Endelüsî gibi önemli âlimlerle de ilmî ilişkiler kurmuştur.

El-Cemel, kıraat ilmi ve Arap dili alanında önemli eserler kaleme almıştır. Özellikle kıraat vecihleri, vakf, fasılalar ve ayetlerin sayısı gibi konularda yaptığı sistematik çalışmalar dikkat çekmektedir. Başlıca eserleri şunlardır:

- Fasil ve Ayetlerin Sayısı Üzerine Bir Manzume: Yaklaşık 1300 beyitten oluşmaktadır.
- Vakf İlmi Üzerine Bir Çalışma: Kıraat ilminde önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.
- İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr adlı eserini manzum olarak açıklayan bir eser: Yaklaşık 3000 beyit yazmış ve Kur'an'ın üçte birlik kısmını kapsamıştır.
- Kılâ ve Keyfiyetü'l-Vakf Üzerine Bir Manzume: Kıraat ilminde önemli bir teknik meseleye dair yazılmıştır.¹⁷⁵

El-Cemel, kıraat ilmi alanında birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisine gelen talebeler arasında şu isimler bulunmaktadır: Ahmed Acac el-Elkîrvânî, Humûd el-Amirî, Ali es-Suveysî, Mustafa el-Ezmirlî et-Tûnisî

Ayrıca, Arap harflerinin dokunarak öğrenilmesi için balmumundan harf modelleri yapması talebelerine verdiği eğitimin ne denli yenilikçi olduğunu göstermektedir.¹⁷⁶

El-Cemel, Suk el-Feleka Camii'nde yıllarca şafak vaktinden önce hadis dersleri vermiştir. Aynı zamanda teravih namazlarını Ebu Amr b. el-Alâ rivayetiyle kıldırmayı tercih etmiştir. Bu, onun kıraat ilmindeki uzmanlığını göstermektedir.

Ebu İshak İbrahim b. Ahmed el-Cemel es-Sefâkusî, 1107/1695 yılında Tunus'ta vefat etmiş ve el-Zellâc Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ardında kıraat ilmine dair önemli eserler ve birçok öğrenci bırakmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*, 140.

¹⁷⁶ Muhammed b. El-Haccac b. Muhammed b. Abdullah Es-Sağîr İfrânî, *Safvetu Men İnteşer Min İhbâri Sulehâi'l-Karni'l-Hâdî Aşar* (Mağrib: Ed-Dâru'l-Beydâ, 2004), 299.

¹⁷⁷ Abdülvehhâb Hasan Hüsnî, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-musannefât ve'l-müellifîne't-Tûnisîyyîn*, ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1990), 1/170-184.

Şeyh Ebu İshak İbrahim el-Mizgannî

Ebu İshak İbrahim el-Mizgannî, Sefâkus bölgesinde hem naklî hem de aklî ilimlerde derinleşmiş önemli bir âlimdir. İlk eğitimini, dönemin meşhur âlimlerinden Şeyh Muhammed en-Nûrî'den almış ve daha sonra Tunus'a giderek aklî ilimlerde ihtisas yapmıştır. Özellikle mantık ilmiyle ilgilenmiş ve bu alanda Sefâkus'taki ilk ciddi çalışmaları başlatmıştır. Halkın anlayış seviyesini göz önüne alarak, İşagoci ve Selâm gibi temel mantık eserlerini öğretmiş, mantığın tanımlar ve delillerle temellendirilmesini sağlamıştır.

Tasavvufî yönü de güçlü olan el-Mizgannî, Seyyid Abdurrahman et-Tabba'ya bağlılığıyla tanınmıştır. Şeyhi vefat ettikten sonra onun makamına hizmet etmiş ve vefatının ardından hocasının mezarlığına defnedilmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilmî katkıları ve halk üzerindeki etkisi onun mirasının uzun yıllar devam ettiğini göstermektedir.¹⁷⁸

Ahmed b. Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî

Ahmed b. Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî, babası Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî'nin ilmî ve tasavvufî mirasını devralarak, Sefâkus'ta ilmî faaliyetlere öncülük etmiş bir âlimdir. Babasının zaviyesini devralan Ahmed b. Ali, burada dini ilimlerin yanında Arap dili, fıkıh, usûl, hadis, tefsir, kıraat ve edebiyat sahalarında otorite sahibi olmuştur. Fesahat ve belagat açısından üstün bir hatip olan Ahmed, güzel ve etkileyici sesiyle, gaflet içinde olan kalpleri harekete geçirecek bir tesire sahipti.¹⁷⁹

Ahmed b. Ali en-Nûrî, ilmi genişletmek ve derinleştirmek için Kuzey Afrika'da birçok bölgeyi dolaşmıştır. Tunus, Cezayir, Tilimsan ve Fas'ta önemli âlimlerle tanışmış ve bu coğrafyalarda ilmi faaliyetlerde bulunmuştur. Sus'a gitmek istemesine rağmen bazı salih kimseler bu yolculuğa engel olmuştur. Daha sonra doğuya yönelerek hac maksadıyla Mekke'ye gitmiş, burada birçok şeyhle tanışıp onlardan ilim tahsil etmiştir. Aynı zamanda kendine ait önemli bir kitap koleksiyonuna sahip olmuştur. Babasının ilmî mirasını devam ettirmekle kalmamış, onun risalesini tamamlamış ve çeşitli edebî eserler kaleme almıştır.

¹⁷⁸ Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fî 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, I-II/374.

¹⁷⁹ Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fî 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, I-II/368-369.

Ahmed b. Ali gerek ilmî gerek tasavvufî alanda kendisini geliştirmek için dönemin önemli şahsiyetleriyle yakın ilişki kurmuş, aynı zamanda çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Ebu Abdullah Muhammed Kemmûn, Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ali el-Fırâtî, Şeyh Ebu Abdullah Muhammed el-Bicâr ve Şeyh Ebu Abdullah Muhammed Hurûf gibi isimler yer almaktadır. Bu isimler, onun ilmî mirasını farklı coğrafyalara taşımış ve Ahmed'in ilmî tesirini yaygınlaştırmıştır.

Ahmed b. Ali en-Nûrî, Tunus'a giderek burada bir süre ikamet etmiş ve Zeytune Camii'nde Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini halka ders olarak okutmuştur. Onun dersleri geniş bir ilgi görmüş, ders halkası hem halktan hem de ilim ehli özel kişilerden oluşmuştur. Dersine katılan bir kişi, halkın büyük bir kısmının ayakta durarak ders dinlediğini, oturacak yer bulamayanların yoğunluktan dolayı ayakta beklediğini ifade etmiştir. Ahmed b. Ali, hadis, biyografî, fıkıh, edebiyat, tarih ve İslam kültürüne dair güncel meselelerde engin bir bilgiye sahip olmasıyla halk ve ulema arasında büyük bir saygı kazanmıştır.

Ahmed b. Ali en-Nûrî, Hicri 1151 (Miladi 1738) yılında Tunus'ta vefat etmiştir. Ölümünden bir süre sonra naaşı, babasının yanına defnedilmek üzere Sefâkus'a nakledilmiştir. Hayatı boyunca ilmî ve tasavvufî mirası sürdürme gayretiyle hem talebelerine hem de halkına önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁸⁰

Ali el-A's

El-A's olarak bilinen hukukçu alim Sefâkus'ta büyümüş, orada Kur'an'ı ezberlemiş ve bilgili alim Şeyh Ali en-Nuri'den fıkıh öğrenmiştir. Cerbe'deki Şeyh İbrahim El Cumni'den ve diğer Hocalardan 'da ilim öğrenmiştir.

Daha sonra Tunus'a gelir, Tunus Emiri onu Zeytune Camii'ne öğretmen olarak ve *Şeyh Halil'in Muhtasarını, risalesini, arapça kitaplarını ve diğerlerini öğretmek üzere* atamıştır.

Ebu'l-Hasan Ali et-Temîmî el-Muahhar (ö. 1118/1706)

Ebu'l-Hasan Ali et-Temîmî el-Muahhar, Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî'nin sadık talebelerinden biri olarak tanınmaktadır. "El-Mukaddem" ve "El-Muahhar" unvanlarıyla bilinen Ali et-Temîmî, hocası Şeyh Ali en-Nûrî'ye olan bağlılığı ve saygısıyla öne çıkmıştır.

¹⁸⁰Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi't-tevârîh ve'l-aḥbâr*, I-II/368-369.

Onun hakkında, “Dinimizde ve dünyamızda tüm cehaletlerden kurtarıcımız, ilim ve fazilette yüksek mertebelere ulaşmış, kıraat, gramer, astronomi ve dinî ilimlerde üstün bir zattır” ifadelerini kullanmıştır.¹⁸¹

Ebu'l-Hasan, hocası Şeyh Ali en-Nûrî'den aldığı eğitimle ilim sahasında büyük bir birikim elde etmiş, herhangi bir seyahat yapmadan yalnızca hocasının ilmî terbiyesiyle yüksek bir mertebeye ulaşmıştır. Onun ilmî başarısı, şeyhinin ilim ve hikmet dolu rehberliğine olan derin bağlılığının bir sonucu olarak görülmektedir.¹⁸²

Ebu'l-Hasan Ali et-Temîmî, ilmî sahada kaleme aldığı eserlerle de tanınmıştır. Bu eserler arasında *El-Akâdetü'n-Nûriyye* üzerine yazdığı *Meblegu't-Tâlib ilâ Ma'rifeti'l-Metâlib* isimli şerhi ve *Cevheretü't-Tevhîd* üzerine yazdığı şerh yer almaktadır. Her iki çalışma da dinî ilimlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuş, o dönemdeki âlimler ve talebeler için faydalı kaynaklar olmuştur.¹⁸³

Ebu'l-Hasan, yalnızca ilmî birikimiyle değil, aynı zamanda şeyhine olan sadakati ve ilme olan bağlılığıyla da örnek bir şahsiyet olmuştur. Onun hocasıyla olan bu ilişki, sadece bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda manevi bir bağ kurularak ilmin ahlâkî ve hikemî boyutlarını da kapsayan bir eğitim sürecine dönüşmüştür. Bu yönüyle Ali et-Temîmî, Sefâkus ve çevresindeki ilmî ve tasavvufî gelenekte önemli bir yere sahiptir.

1.2.6. Sefâkusî'nin İlmî ve Ahlakî Özellikleri

Şeyh Ali en-Nûrî, ilim, ahlak ve zühd sahibi bir şahsiyet olarak kendi döneminde yüksek bir itibara sahipti. Onu tanıyan âlimler, imamlığı ve ilmî otoritesi üzerinde ittifak etmiş, onun üstün vasıflarını ve nezaket dolu ahlakını methetmişlerdir. Şeyh Ali, üstün zekâsı, bilgeliği ve ilme olan tutkusuyla ön plandaydı. Aynı zamanda zahid bir hayat süren, ibadetle meşgul, alçakgönüllü ve cömert bir kimseydi. Yoksullara ve zayıflara merhamet eder, talebelerini sevgiyle kucaklar ve onların tüm ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösterirdi. Vezir Serrac, onun

¹⁸¹ Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, I-II/368-369.

¹⁸² Mahfûz, *Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye*, 1/345.

¹⁸³ Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifîn'et-Tûnisîyyîn*, V/417.

talebelerine düşkünlüğünü şöyle ifade etmiştir: “Her sabah namazından bir saat önce talebelerini ibadete teşvik etmek için uyandırır.”¹⁸⁴

Şeyh Ali, döneminde ilim öğrenmek isteyenlerin kapısına akın ettiği, halk arasında imamlık ve öğreticilik yönüyle tanınan bir şahsiyetti. Zamanla fazileti daha da artmış, adı her tarafa yayılmış ve halkın güvenini kazanmıştı. Gece-gündüz ilim ve öğretimle meşgul olur, sünneti ihya eder, sabah ve akşam düzenli olarak zikir yapar ve helal kazanca önem verirdi. Şeyh Ali, öğretim faaliyetlerinden hiçbir maddi karşılık beklemez, kazancını kumaş ticaretinden elde ederdi. Hüseyin Hoca, onun bu yönünü şu sözlerle ifade eder: “Günün bir bölümünde evine girer, kendi elleriyle iplik eğirir ve emeğinden kazandığıyla geçinirdi.”¹⁸⁵

Şeyh Ali, İslamî hayatın bir örneği olarak zühd ve takva içinde bir yaşam sürmüştür. Kazancını yalnızca helal yollarla temin ederken, aynı zamanda bu kazancını İslam’ın yayılması ve toplumun faydasına olan işlerde kullanırdı. Özellikle gazâ hazırlıkları ve Hristiyan korsanlarının zararını önlemek için gemi inşasına maddi katkılarda bulunmuştur. Onun bu yönü, sadece bireysel bir zühd anlayışından öte, toplumsal sorumluluk bilincini de yansıtmaktadır.

Şeyh Ali en-Nûrî’nin zühdü ve ilmi, dönemin önde gelen liderleri tarafından da saygıyla karşılanmıştır. Trablus’a sefer düzenleyen Sultan İbrahim Şerif’in Şeyh Nûrî’yi ziyaret ettiği sırada yaşanan bir olay, onun saygınlığını ve toplum üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu ziyarette, Sultan İbrahim Şerif, Şeyh Nûrî’den bir dilekte bulunmasını istemiştir. Şeyh Nûrî, Şeyh Firâtî’nin Büyük Cami’ye imam olarak atanmasını talep etmiş, bu talep Sultan tarafından kabul edilmiştir. Böylece Şeyh Firâtî, caminin imamı, vaizi, öğretmeni ve müftüsü olarak görevlendirilmiştir.¹⁸⁶

Şeyh Ali en-Nûrî’nin dönemin siyasi ve toplumsal otoriteleri üzerinde nasıl bir saygı uyandırdığını ve bu saygınlığın sonuçlarını ortaya koymaktadır. Özellikle Sultan İbrahim Şerif gibi önemli bir liderin, Şeyh Ali en-Nûrî’yi ziyaret etmesi, onun manevi otoritesinin ve toplum üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermektedir. Sultan’ın, Şeyh’ten bir dilekte bulunmasını

¹⁸⁴ Erslan El-Emir Şekib, *El-Hululu’s-Sundusiyye Fi’l-Ehbâr ve’l-Esâri’l-Endulusiyye* (Lübnan-Beyrut: Dâru’l-Kutubul-İlmiyye, 1997), 3/125.

¹⁸⁵ Makdîş, *Nüzhetü’l-enzâr fi’acâ’ibi’t-tevârîh ve’l-ahbâr*, I-II/367.

¹⁸⁶ Makdîş, *Nüzhetü’l-enzâr fi’acâ’ibi’t-tevârîh ve’l-ahbâr*, I-II/383.

istememesi, Şeyh Ali en-Nûrî'nin sadece dinî alanda değil, aynı zamanda siyasi otorite üzerinde de bir nüfuz sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda, Şeyh Ali en-Nûrî'nin dileği de dikkat çekicidir. Şeyh, kişisel bir talepte bulunmaktan kaçınarak, Şeyh Firâfî gibi ilim ehli bir şahsın Büyük Cami'de imam olarak atanmasını önermiştir. Bu durum, Şeyh Ali'nin toplumsal sorumluluk bilincine sahip olduğunu ve kişisel çıkarlarından ziyade ümmetin ihtiyaçlarını gözettiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, bu olay, Şeyh Ali en-Nûrî'nin toplum için doğru kişileri doğru görevlere önerme hassasiyetini ve eğitilmiş, liyakat sahibi kişilerin dinî ve toplumsal görevlerde bulunmasını ne kadar önemseydiğini göstermektedir. Sultan İbrahim Şerif'in, Şeyh Ali'nin bu talebini hemen kabul etmesi ise Şeyh'in liderlik ve rehberlik konusundaki güvenilirliğini teyit etmektedir.

Sonuç olarak, bu olay, Şeyh Ali en-Nûrî'nin zühd, ilim ve liderlik vasıflarını yansıtarak, onun hem dini hem de toplumsal etkisinin büyüklüğüne vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda, onun şahsiyetinde bir İslam âliminin, siyasi otoriteyle nasıl bir denge kurarak topluma hizmet ettiğinin güzel bir örneği sunulmaktadır.

1.2.7. Alimler'in Sefâkusî Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri

Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, kendi döneminde ve sonrasında yüksek bir ilmî statüye sahip olmuş, Sefâkus, Tunus ve Kahire gibi önemli ilim merkezlerinde tahsil görerek çeşitli ilimlerde derinleşmiştir. Onun ilmî otoritesi, çağdaşları ve sonraki âlimler tarafından övgüyle anılmıştır.

Ahmed b. Ahmed el-Feyyûmî el-Garkavî, *El-Hul'a el-Behiyye fi Şerh el-Akîde en-Nûriyye* adlı eserinde, Şeyh Ali en-Nûrî'yi şu sözlerle övmüştür: “En faydalı muhtasarlardan biri, faydalı akaid ve eşsiz mücevher, cesur öğretmen, abid, zühd ve takvada örnek, Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî'ye aittir. Allah bize onunla istifade etmeyi nasip etsin, ömrünü uzatsın, fazilet ve hayırları yayılsın, ismini anarak hayır dualarını çoğaltsın, âmin.”¹⁸⁷

Şeyh Ali'nin öğrencilerinden biri olan Şeyh Ali b. Halife el-Mesâkinî, onun ilmî ve ahlâkî rehberliğini şu şekilde ifade etmiştir: “Şeyhlerimin ilki, hakikat ile şeriatı birleştiren

¹⁸⁷ Mahmûd b Saîd Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, ed. Muhammed Mahfûz Ali ez-Züvârî (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmi, 1988), I-II/383.

erdemli şeyh, eğitimci Seyyid Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî ile H. 1095 yılında tanıştım. Beş yıl onun yanında kaldım, bu süre zarfında ondan birtakım ilimler öğrendim ve bana icazet verdi. Onun gibi çok bilgili ve icazet sahibi birini görmedim.”

Şeyh Ebü'l-Abbas Ahmed b. Nâsır, yaptığı büyük seyahatinde Şeyh Ali en-Nûrî'yi şu şekilde övmüştür: “Allah, onun vasıtasıyla bu bölgede ilim ve sünneti canlandırın.”¹⁸⁸

Şeyh Ahmed b. Kasım el-Asfûrî ise, Şeyh Ali hakkında şöyle demiştir: “Şeyh Ali en-Nûrî, sağlam inanca sahip, altın kadar parlak, tenkit edilmemiş, parlak işaretlere ve aydınlatmalara sahip, âlimlerin işaret ettiği, övgülerle bezenmiş, kerametlerle şanlı, ibadetle gecesini canlandıran bir veli ve kitapların eleştirilmiş tarafını elemine döken, ihlas ve başarıyla harmanlanmış, terbiyeci, takva sahibi, zühdüyle tanınan, cihadın korkusuz kaptanı olan, onun gemileri dehşetle tanınan, itibarlı, İslam'ın ritüellerini canlandıran, güzel sünneti ortaya çıkaran bir âlimdir. Eğer el-Kuşeyrî onunla tanışsaydı, ona itaat eder, Risale'sinde adını överdi. Eğer eş-Şâtıbî *Gaysü'n-Nef'i*'yi ondan duysaydı, onun ilminden faydalanırdı. Yedi kıraati kolaylaştıran ve işlerimde takip ettiğim saygı değer öğretmen Ali en-Nûrî'dir.”¹⁸⁹

Hüseyin Hoca da Şeyh Ali en-Nûrî'yi şu sözlerle övmüştür: “Onun seçkin hocaları ve şerefli şeyhleri arasında, rivayet zincirinin yüksekliğiyle bilinen, erdemi için ufuklarda parmakların çaprazlandığı kişi, faziletli, kusursuz amel sahibi ve eğitimci Şeyh Mevlâ Ebu'l-Hasan Seyyid Ali en-Nûrî'dir.”¹⁹⁰

El-Kattânî ise, Şeyh Ali en-Nûrî hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Ali en-Nûrî, geniş görüşlü, sünneti diriltten bir âlimdir. Tunus Katar'ında kıraat öğretmenidir.”¹⁹¹

Şeyh Muhammed Mahlûf, Şeyh Ali en-Nûrî'yi şu şekilde tasvir etmiştir: “Ali en-Nûrî, imam okuyucu, hadisçi, ravi, hukukçu, araştırmacı, ilim sancağının taşıyıcısı, rolü, modeli, din bağlarına bağlı, geleneklerini takip eden, hidayet eden ve onu takip eden erdemli eğitimcidir.”¹⁹²

¹⁸⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 108-111.

¹⁸⁹ Anonim, *el-Fevâidu'l-usfuriyye ala'l-akâdeti'n-nûriyye*, ts.

¹⁹⁰ Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*, 251.

¹⁹¹ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-İsbât*, 2/673.

¹⁹² Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikiyye*, 1/321.

Şeyh Mahmud Mekdîş, onun ilmi ve uzmanlık alanları hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “O, güvenilir bir âlim; hadis, tefsir, fıkıh, kıraat, Arapça, dinin temelleri, fıkıh usulü, savaşlar, biyografiler, Mekke giriş noktaları, tasavvuf ve bunun gibi pek çok alanda uzmandı.”¹⁹³

Son olarak, Fas’ın önde gelen âlimlerinden Şeyh Hasan el-Yûsî, Şeyh Ali en-Nûrî’yi bir kaside ile övmüş ve şu şekilde ifade etmiştir: “Şeyh Ali en-Nûrî’yi överken, bir kaside yazarak bir grup âlime icazet verdi: İşte bu, övgüye değer biri, Sefâkus’un göz aydınlatıcısı, zafer ve gurur vericisidir.”¹⁹⁴

1.2.8. Akidesi ve Mezhebi

Akidesi: Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî’nin Eş’ari inancına sahip olduğu, yazdığı eserin başlığından açıkça anlaşılmaktadır: “Eş’ari İmamların İnancında Nuri İtikadı” veya “Eş’ari Efendilerin İnançları”. Öğrencilerinden biri olan Ali el-Muahhar, *Meblegu’t-Tâlib ile Me’rifeti’l-Metâlib* adlı eserinde bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Allah’ın genel bir şekilde yeryüzündeki her varlık üzerine faydalandığı, Şeyh en-Nûrî’nin güzel ve güneş gibi parlayan Sünni inancı ve kör gözleri açan Eş’ari efendilerin inançlarını içeren nurani itikadıdır. Allah, Ali en-Nûrî kıraatıyla katı kalpleri diriltti ve okuyanların önceden karanlık ve sert olan kalbini, bilgi ışıklarıyla aydınlatarak imanla genişletti. İşte bu, çağımızın önderi olan şeyhin itikadıdır. Bu zamanın Müslümanları için bir sığınaktır. Bu çağda tüm durumlarında, şuurlu bir şekilde Efendimiz Muhammed’in (s.a.v.) izinden giden, dinimiz ve dünyamızdaki cehaletlerden kurtaran, bilgide nehir gibi ilerleyen, Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî el-Mâlikî’ye yaşamında bereket ihsan eylesin.”¹⁹⁵

Şeyh Ali en-Nûrî, yalnızca kelim ilimlerinde değil, tasavvuf alanında da önemli bir birikime sahiptir. Sefâkus’ta Sufî Şeyh Ebu’l-Hasan el-Karai’dan tasavvuf ilmini öğrenmiş, daha sonra hocası Muhammed b. Muhammed’den eğitim almış ve icazet almıştır. Ayrıca, Şeyh Muhammed ed-Darai’den tasavvuf yolunda icazet almış ve onu rol model olarak benimsemiştir. Şeyh Ali en-Nûrî’nin, Nasır tarikatının takipçisi olabileceği belirtilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ Makdîş, *Nüzhetü’l-enzâr fi ‘acâ’ibi’t-tevârîh ve’l-ahbâr*, 1-2/358.

¹⁹⁴ Mahfûz, *Terâcimü’l-Müellifin’et-Tûnisîyyîn*, 5/53.

¹⁹⁵ Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Muahhar es-Sefâkûsî, *Meblegu’t-Tâlib ile Me’rifeti’l-Metâlib*, tahk. Habîb b. Tâhir (b.y.y.: b.y.y.), s. 49.

¹⁹⁶ Mahfûz, *Terâcimü’l-Müellifin’et-Tûnisîyyîn*, V/52.

Mezhebi: Şeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî, Malikî mezhebini benimseyen bir aile ve çevrede yetişmiştir. Mezhebî eğitimini Şeyhi İbrahim eş-Şebrehiti'nin yanında almış ve bu süreçte Muhtasar Halil adlı eserin icazetini almıştır. Ayrıca hadis ve fıkıh alanlarında da icazetler elde ederek dinî bilgisini derinleştirmiştir. Şeyh Şerefeddin Yahya b. Zeyne'l-Abidin'den çeşitli kitaplar okumuş ve icazet almıştır. Şeyh Şerefeddin, Ali en-Nûrî'ye mutlak yetki veren bir icazet yazmış ve bunu *Eş-Şerafu'z-Zâhir el-Celî Fi İcâzet Seyyidî Ala'l-Mağribî'l-Mâlikî* adlı risalesine kaydetmiştir. Bu icazet, H. 1087 yılında, Rebülevvel ayında Şeyh Şerefeddin'in kendi el yazısıyla yazılmıştır.¹⁹⁷

Şeyh Ali en-Nûrî'nin öğrencilerinden biri olan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şehîd es-Sûsî, *Gaysü'n-Nef'* kitabının girişinde Şeyh Ali en-Nûrî'nin Malikî olduğunu açıkça belirtmiştir. Onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Şeyh, hukukçu, imam, âlim, araştırmacı, salih veli, zahit ve yol gösterici, Ebu Muhammed en-Nûrî, es-Sefâkûsî el-Mâlikî, Allah ondan razı olsun, mekânı cennet olsun, mesken ve barınağı cennet olsun. Âmin.”¹⁹⁸

Zirikli de, Şeyh Ali en-Nûrî'nin Malikî bir âlim olduğunu şu şekilde kaydetmiştir: “Es-Sefâkûsî Ali Ebu'l-Hasan en-Nûrî: Malikî hukukçuları arasında önemli bir yere sahip, Sefâkus halkından bir kıraat âlimidir.”¹⁹⁹

1.2.9. Eserleri

Kıraat ve Kur'an İlimleri: Muhammed en-Nûrî'nin kıraat alanındaki eserleri, teorik temelleri ve pratik uygulamaları birleştirerek, kıraat ilminin anlaşılması ve öğretilmesinde önemli bir yere sahiptir.

***Ġaysü'n-Nef' fî'l-Kıraâtî's-Seb'*:** Yedi kıraatın cem' tarikiyle tilâvet edilmesine dair yazılmıştır. Eser, kıraat ilmi öğrenmek isteyen başlangıç ve ileri seviyedeki talebeler için bir rehber niteliğindedir.

¹⁹⁷ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-İsbât*, 2/1094.

¹⁹⁸ Ebu el-Hasan Ali b. Muhammed En-Nûrî Es-Sefâkusi, *Tenbihu'l-Gafilin ve İrşâdu'l-Cahlîn*, ed. Muhammed Eş-Şâzî En-Nîfr (b.y.y., ts.).

¹⁹⁹ Ömer Rıza Zirikli, *el-A'lâm: Kamûs Terâcim el-Eşhuru'r-Ricâl ve'n-Nisâ Min el-Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, c. 4, s. 15.

Metodoloji: İbnü'l-Kâsîh'ın *Sirâcü'l-Kâri'i'l-Mübtedî* adlı eseriyle birlikte yayımlanmıştır. Cem' yöntemiyle kıraatlerin mukayeseli bir şekilde öğretilmesi esas alınmıştır. İsnad sistemine sadık kalınarak kıraat farkları detaylandırılmıştır.

Önemi: Kıraat farklılıklarının öğrenilmesi ve öğretilmesi için temel bir eser olmuştur. Ahmed Mahmûd Abdüssemî' ve Salem b. Gurmullah el-Zehrânî tarafından tahkik edilmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır: Bulak (1293), Kahire (1330, 1346) ve Beyrut (2004, 2008).

Tenbîhu'l-Gâfilîn ve İrşâdu'l-Câhilîn: Kur'an tilavetinde yapılan hataları tespit etmek ve bu hatalardan sakındırmayı amaçlamaktadır. Kur'an'ın lafzî ve manevî yapısına saygı gösterilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Metodoloji: Tecvid kurallarına aykırı hatalar örneklerle açıklanmış, bu hataların düzeltilmesi için rehberlik sağlanmıştır.

Önemi: Kur'an eğitiminde hata tespitine yönelik yazılan ilk eserlerden biri olmasıyla dikkat çeker. Abdulkerim b. Abdullah, Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer ve Osman el-İyyârî tarafından tahkik edilmiştir (Tunus, 1974; Beyrut, 1987).

Sefâkusî'nin bu eserine dair günümüz akademik literatüründe yapılan dikkat çekici çalışmalardan biri de Mustafa Erhan tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezidir. "Ali b. Salim es-Sefâkusî'nin Tenbîhü'l-Gâfilîn ve İrşâdü'l-Câhilîn Adlı Eserinin Tecvîd İlmindeki Yeri" başlığını taşıyan bu tez, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı bünyesinde, Doç. Dr. Ali Çiftci danışmanlığında hazırlanmış ve 2024 yılında tamamlanmıştır. Söz konusu çalışmada, Sefâkusî'nin adı geçen eserindeki tecvîd kaideleri tahlil edilmiş; eserin klasik tecvîd literatürü içerisindeki yeri, yapısı ve ilmî değeri ortaya konmuştur. Bu yönüyle tez, müellifin yalnızca kıraat değil, aynı zamanda tecvid sahasında da ilmî birikime sahip olduğunu göstermesi açısından önemli bir akademik katkı niteliğindedir. Aynı zamanda, Sefâkusî'nin kıraat geleneği içinde talim, tedris ve tashih gibi uygulamalı boyutlarda da yetkin bir isim olduğunu göstermektedir.

Fehrese: Müellifin kıraat ve diğer İslâmî ilimlerdeki icazetlerini ve isnad zincirlerini kayıt altına aldığı bir çalışmadır. Batı ve Doğu İslâm dünyasındaki hocalarından aldığı ilmi mirası göstermektedir.

Önemi: Fehrese, kıraat ilminin tarihî sürekliliği ve isnad sisteminin değerini anlamak açısından önemli bir kaynaktır. Kettânî, bu eseri incelemiş ve istinsah etmiştir.

Risâlet fi'l-Hükmi's-Semâ ve Vucûb Kitâbeti'l-Mushaf bi'r-Rasmi'l-Osmanî: Mushafların Osmanlı hattıyla yazılmasının gerekliliği ve semâ (melodi ve ritim) gibi konular ele alınmıştır. Mushaf yazımında birliğin, kıraat ilminin devamı açısından önemli olduğu savunulmuştur.

Önemi: Mushaf yazımında standardın gerekliliğini savunan erken dönem eserlerden biridir. Eser, Hicrî 1117'de tamamlanmış ve Muhammed Mahfûz'un tahkikiyle Beyrut'ta yayımlanmıştır (1986).

Mesâ'il Müfredde min Tarîki'd-Dürre ve Hırzi'l-Emanî: Bu eser kıraat farklılıklarına dair meseleleri ele almaktadır. Tunus Millî Kütüphanesi'nde el yazması hâlinde bulunmaktadır.

Me'înu's-Sâ'ilîn min Faqli Rabbi'l-Âlemîn: Dua âdâbı, şartları ve rükünlerini ele alan bir eserdir. Müellif, duanın kıraat ilmiyle bağlantısını vurgulamıştır.

Ed'iyetü Hatmi'l-Kur'ân: Kur'an hatim dualarını içeren bir eserdir. Abbas en-Nûrî tarafından neşredilmiştir (Tunus, H. 1403).

Fıkıh ve İslâm Hukuku: Muhammed en-Nûrî'nin fıkıh eserleri, özellikle Mâlikî mezhebine dayanmakta ve ibadetler üzerine detaylı hükümler sunmaktadır.

Risâle fi'l-Menâsik: Hac, umre ve ziyaret ibadetlerine dair hükümleri içermektedir. Abbas en-Nûrî tarafından 1988'de yayımlanmıştır.

el-Münkız mine'l-Vehle fî Ma'rifeti's-Sinîn ve Mâ Fihâ ve'l-Evkât ve'l-Kible: Astronomiye dair bir eser olup, kamerî yıl, şemsî yıl ve namaz vakitlerini ele alır. Tunus'ta 1331 yılında yayımlanmıştır.

Muqaddime fî Fıkhî's-Salât: Namaz ve abdest ahkâmını Mâlikî mezhebine göre açıklayan bir eserdir.

Risâle fî't-Tahrîmü'd-Dühân: Sigaranın haramlığı üzerine yazılmış üç risaleden oluşmaktadır.

Fetâvî Fikhiyye Havli et-Taḥârat ve's-Şalât: Abdest ve namazla ilgili fikhî sorulara cevaplar sunmaktadır.

Akaidi ve İnanç: Muhammed en-Nûrî'nin akaidi sahasındaki eserleri, özellikle Eş'arî itikadını ele almakta ve delillerle desteklenmiş görüşler sunmaktadır.

el- 'Aķīdetü'n-Nûriyye fî Mu 'teķadi's-Sâdâtü'l-Eş 'ariyye: Eş'arî itikadını açıklayan ve delillerle desteklenmiş bir çalışmadır. Ali el-Muahhar, bu eseri Mebelliĝü't-Ṭâlib adıyla şerhetmiştir.

Risâle Tekrîd 'Ala Kitâb Tuĝfetu'l-İĥvân: Dönemin tasavvuf anlayışına yönelik eleştiriler içermektedir.²⁰⁰

1.2.10. Vefatı

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, hayatının son yıllarında bazı haset eden kimselerin kendisi hakkında Murâdîler²⁰¹ yönetimine şikâyette bulunması üzerine çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Bu kişiler, onun yönetim aleyhine bir faaliyet içinde olduğunu ihbar etmiş ve bu durum, onun takibata uğramasına neden olmuştur. En-Nûrî, bu süreçte gizlice kaçarak Tunus ve Zaĝvân arasında yer alan Şeyh Ebû Hacbe Zâviyesi'ne sığınmış ve burada bir süre saklanmıştır. Ancak, üzerine gönderilen askerler mürid ve talebelerini tutuklayıp hapse atmıştır.

Bir müddet zâviyede kalan en-Nûrî, araya giren bazı kimselerin girişimiyle suçsuz bulunarak memleketine dönmüştür. Ancak bu olay, onun yaşamının zorluklarla dolu son dönemlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî, hicrî 12 Rebûlevvel 1118 (24 Haziran 1706) tarihinde vefat etmiştir.²⁰² Vefatı, başka kaynaklara göre hicrî 12 Mart 1118 Cuma günü (miladi 1706) olarak da zikredilmiştir.²⁰³ Sefâkusî şehri kabristanlığına defnedilmiş, kendisi vefatından önce öğrencilerinin de kendi kabri yanına defnedilmelerini vasiyet etmiştir. Nûrî'nin ardından, Muhammed ve Ahmed isimli iki oğlundan küçüĝü olan Ahmed, onun yerine geçmiştir.²⁰⁴

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin medrese ve zâviyesinde kurduĝu zengin kütüphane, büyük bir ilmî miras bırakmıştır. Bu kütüphane, yazma eserlerin korunması ve

²⁰⁰ Mehmet Akkuş, "NÛRÎ, Ali b. Sâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (2024), 365-367.

²⁰¹ "Murâdîler" ifadesi, Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin yaşadığı dönem Tunus'unda hüküm süren bir hânedanı işaret etmektedir.

²⁰² Ali ez-Züvârî, *Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle*, (Aix-en-Provence, 1973), I, 53-55.

²⁰³ Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*, 129; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*, 1/322; "Şukrî Majolî, 'Eşşeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin Hayatı ve Eseri'; Hoca, *Zeylû Beşâ'iri Ehli'l-Îmân bi-Fütûhâti Âli Osmân*, 129.

²⁰⁴ Muhammed Mahfûz, *Ali en-Nûrî: Hayâtühû ve Âsârühû, Teĝavvürü 'ulûmi'l-bihâr ve devrühâ fi'n-nümüvvi'l-ĥadârî, dirâsât li'l-'ulûmi's-şahîĥa bi-Sefâkus, Mülteķâ 'Alî en-Nûrî, Tunus, 1976, s. 138-175.*

Tunus Millî Kütüphanesi'nde toplanması projesi çerçevesinde 1969 yılında Tunus Millî Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.²⁰⁵

Onun vefatı ve bıraktığı miras üzerine Ali ez-Züvârî, “Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle” (Aix-en-Provence, 1973); Muhammed Mahfûz, “*Ali en-Nûrî: Hayâtühû ve Âsâruhû*” (*Teṭavvürü ‘ulûmi’l-bihâr ve devrühâ fi’n-nümüvvi’l-ḥaḍârî, dirâsât li’l-‘ulûmi’ş-şahîḥa bi-Sefâkus*, Mülteḳâ ‘Alî en-Nûrî, Tunus, 1976, s. 138-175); ve Yûnus Yaîş, “‘Alî en-Nûrî es-Sefâkusî: *Aşruhû ve ḥayâtühû ve âşâruhû*” (yeterlilik tezi, 1987, Tunus Üniversitesi;²⁰⁶ daha sonra basılmıştır, Sefâkus, 2007) gibi önemli çalışmalar yapılmıştır.²⁰⁷

²⁰⁵ Yûnus Yaîş, *‘Alî en-Nûrî es-Sefâkusî: ‘Aşruhû ve ḥayâtühû ve âşâruhû* (Sefâkus: Tunus Üniversitesi, PhD Thesis, 2007).

²⁰⁶ Akkuş, “NÛRÎ, Ali b. Sâlim”, 365-367.

²⁰⁷ Ali ez-Züvârî, *Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle*, Aix-en-Provence, 1973.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GAYSÜ'N-NEF' FÎ'L-KİRÂÂTİ'S-SEB' ADLI ESERİN KIRAAT İLMİ VE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Gaysü'n-Nef' fî'l-Kirââti's-Seb', Ali en-Nûrî es-Sefâkûsî tarafından kaleme alınan ve yedi kıraat üzerine detaylı bir inceleme sunan önemli bir eserdir. Müellif, bu çalışmasında kıraat farklılıklarını titizlikle ele alarak, her bir okuyuşun dayandığı rivayet zincirlerini ve kıraat kurallarını sistematik bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Eser, kıraat ilminin metodolojik çerçevesini belirlerken, önceki kıraat otoritelerinin görüşlerini aktarmakta ve bunları eleştirel bir perspektifle analiz etmektedir. Ayrıca, Şâtîbî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin metodolojileriyle kıyaslamalar yaparak, kıraat ilminin gelişimine katkıda bulunmuştur. Günümüzde kıraat ilmi açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilen bu eser hem geleneksel icâzet sisteminde hem de akademik çalışmalarda temel başvuru metinlerinden biri olma özelliğini taşımaktadır.

2.1. *Gaysü'n-Nef' fî'l-Kirââti's-Seb'* Adı ve Müellifine Nispeti

Eserin adının *Gaysü'n-Nef' fî'l-Kirââti's-Seb'* olduğunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu kesinlik, aşağıdaki delillerle teyit edilmektedir:²⁰⁸

1. Müellifin Beyanı: Eserin müellifi, kitabının mukaddimesinde açık bir şekilde bu ismi zikretmiş ve şu ifadelerle yer vermiştir: "Ve ona '*Gaysü'n-Nef' fî'l-Kirââti's-Seb'*' adını verdim. Allah Teâlâ'dan, bu eserin faydalı olmasını ve onu, hayır yollarında ilerleyenler için bir vesile kılmasını niyaz ederim."²⁰⁹
2. Yazma Nüshalar: Eserin mevcut yazma nüshalarının tamamında, kapak sayfalarında ve içeriğinde bu isim aynen korunmuştur. Tüm nüshalar arasında herhangi bir farklılık veya istisna bulunmamaktadır.
3. İlim Ehlinden Gelen Nakiller: Eserden bahseden ilim adamları, eserin ismini eksiksiz şekilde *Gaysü'n-Nef'* olarak nakletmişlerdir. Nitekim en-Nûrî, bu eserden "*Gaysü'n-*

²⁰⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fî'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 148.

²⁰⁹ Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef' fî'l-Kirâ'âti's-Seb'*, ed. Ahmed Mahmûd Abdü's-Semî' eş-Şâfi'î el-Hafyân (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 11.

Nef' fi'l-Kırâât" şeklinde bahsetmiş olup, bazen de kısaltarak "*el-Gays*" olarak zikretmiştir.

Eserin Şeyh en-Nûrî es-Saffâkî'ye ait olduğuna dair kesinlik aşağıdaki delillerle ortaya konulmaktadır:

1. Biyografik Kaynaklar: Şeyh en-Nûrî'nin biyografisini ele alan âlimler, eserlerinden biri olarak *Gaysü'n-Nef'* adlı kitabı açıkça zikretmişlerdir.²¹⁰
2. Yazma Nüshalardaki Kayıtlar: Kitaba ait mevcut yazma nüshaların başlık sayfalarında, müellifin ismi olarak Şeyh en-Nûrî es-Saffâkî kaydedilmiştir. Bu husus, tüm nüshalar arasında mutabakatla sabittir.
3. Diğer Müelliflerin Atıfları: Birçok âlim, *Gaysü'n-Nef'* adlı eserden alıntılar yapmış ve bu alıntıları Şeyh en-Nûrî'ye nispet ederek aktarmışlardır. Bunlara örnek olarak şunlar zikredilebilir:
 - Şeyh Muhammed bin Ali bin Yeluşah es-Şerif: "Fakat Şeyh Seyyid Ali en-Nûrî, Allah ona rahmet etsin, *Gaysü'n-Nef'* adlı kitabında birçok yerde tercih edilen ifa metodunu belirtmemiştir."²¹¹
 - Şeyh Abdülfettah er-Rıdvânî: "(مَرْقِيًا)"²¹² kelimesinde vakf (durak) caizdir..." ifadesini kullanmış ve bu hususun Şeyh en-Nûrî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eserinde yer aldığını belirtmiştir.²¹³
 - Kur'an'daki kelimelerin yazım farklılıklarına dair görüşler: "(كَلِمَاتٍ)"²¹⁴ kelimesi, açık tâ (ت) ile yazılmıştır ve güvenilir görüşe göre bu şekildedir." Bu husus, Şeyh en-Nûrî tarafından da *Gaysü'n-Nef'* adlı eserinde vurgulanmıştır. Nitekim müellif, bu kelimenin yazılışını açıklarken, açık tâ (ت) ile olan kullanımın güvenilir olduğunu ve uygulamanın da bu doğrultuda olduğunu ifade etmiştir.²¹⁵

²¹⁰ Ömer Rızâ Kahhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcim Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye* (Şam: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1957), 506; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/8/14; Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, I-II/358; Mahfûz, *Terâcimü'l-Müellifîne't-Tûnisîyyîn*, 5/58.

²¹¹ El-Büdûrî's-Seb'a râvilerine ait ihtilafli kıraat vecihlerinden hangisinin eda açısından öncelikli olduğunu açıklayan risalesine bakınız, s. 211.

²¹² Yâsîn, 36/52.

²¹³ Hidayetü'l-Kârî, 1/409 ve Şeyh en-Nûrî'nin Yâsîn Sûresi'nin 52. âyetiyle ilgili yerindeki ifadesine bakınız.

²¹⁴ el-A'râf, 7/137.

²¹⁵ Abdülfettâh el-Marsafi, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî* (Dârü't-Turâsi'l-Arabî, ts.).

Yukarıda sunulan deliller ışığında, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eserin adının kesinliği konusunda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Aynı şekilde, bu kıymetli eserin Şeyh en-Nûrî es-Saffâkî'ye ait olduğu da açık ve kesin delillerle sabittir. Yazma nüshaların istikrarlı biçimde aynı ismi taşıması, müellifin eserde bizzat bu ismi zikretmesi ve sonraki âlimlerin bu eseri müellife nispet ederek kullanmaları, bu hususta herhangi bir şüpheye mahal bırakmamaktadır.²¹⁶

2.2. Muhakkikin Önsözü

Hamd, Kur'ân'ı öğreten, insana beyanı lütfeden, kullarının hâlini en iyi bilen ve gökleri yıldızlarla süsleyen Allah'a mahsustur. O'dur geceyi ve gündüzü birbirinin ardınca getiren; ibret almak veya şükretmek isteyenler için...

Kur'ân, apaçık bir Arap diliyle, Arap bir peygambere indirilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Arapçayı sevmiş ve şu sözleriyle bu sevgisinin sebeplerini açıklamıştır: “Arapçayı üç sebepten dolayı seviyorum: Ben Arabım, Kur'ân Arapçadır ve cennet ehlinin dili Arapçadır.”

Kur'ân-ı Kerîm, varlık âlemindeki en üstün kitap olup, onun muhafazası tarih boyunca büyük bir hassasiyetle gerçekleştirilmiştir. İlk nüzûl anından itibaren, Kur'ân'a dair ilimlerin her yönüyle incelenmesi için çeşitli çalışmalar yapılmış; tefsir, kıraat, i'rab ve diğer ilim dallarında önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu ilimler içerisinde kıraat ilmi, doğrudan Allah kelamıyla ilgili olması hasebiyle en kıymetli ve en şerefli alanlardan biri olmuştur.

Bu bağlamda, önümüzde önemli bir ilmî değere sahip kıymetli *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eserin müellifi, kıraat ilminin önde gelen âlimlerinden (rahmetullahi aleyh) olup, bu eserinde kıraat ilminin temel meselelerini sistematik bir şekilde ele almıştır. Müellifin, eserinde işlediği konulara tekrar düşmemek adına burada ayrıntılı olarak değinmeyeceğim. Ancak, dikkate değer bir hususa işaret etmek gerekir: Müellif, kıraat ilminin usûl konularını oldukça öz bir şekilde ele almıştır. Bunun temel sebebi, bu meselelerin diğer kıraat eserlerinde geniş bir şekilde işlenmiş olmasıdır.

²¹⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkûsî*, 148-150.

Bu kıymetli eserin tahkikini gerçekleştirirken, Allah'tan bu çalışmamı faydalı ve bereketli kılmasını niyaz ediyorum. Beni, kalbimi yakın ile dolduran, nefsimi hatalardan koruyan, Rabb'imın kitabına vâris kılınan kullar arasına dâhil eden bir vesile eylemesini temenni ediyorum. O, dilediği her şeye kadirdir. O ne güzel Mevlâ ne güzel yardımcıdır!²¹⁷

Bu çalışmada kullandığımız Son baskı, Beyrut'taki Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından yayımlanmış olup, Kur'ân-ı Kerîm Hafızları Komitesi üyesi ve kıraat alanında icazet sahibi olan Ahmed Muhammed el-Hafyan tarafından tahkik edilmiştir. Ancak, söz konusu baskı da önceki gibi eserin yalnızca modern bir dizgisinden ibaret olup, ilmî tahkik açısından yeterli kriterleri karşılanmaktadır. Muhakkik tarafından eserin bazı sayfalarının kenarına birtakım dipnotlar eklenmiş olmakla birlikte, bu açıklamaların büyük bir kısmı eserin ilk yarısında yer almakta ve eserin ilmî açıdan tatmin edici bir tahkikten geçirilmiş olduğu kanaatini vermektedir.

2.3. Kitabın Yazma Nüshaları

Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb' adlı eserin, dünya genelindeki yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Genel ve bazı özel kütüphanelere ait yazma eser kataloglarında, *Gaysü'n-Nef'* kitabına ait 40'tan fazla yazma nüsha kaydedilmiştir. Bunlardan: 7 nüsha Mısır'daki Ezher Kütüphanesi'nde, 8 nüsha Kahire'deki Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de, 11 nüsha Tunus Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğer nüshalar ise dünyanın farklı bölgelerine dağılmış durumdadır.²¹⁸ Yazma nüshaların çok fazla olması, bazılarının yazım tarihinin geç olması veya bilinmemesi ve bazı nüshaların eksik olması gibi sebeplerle, nüshalar tanıtılmayacaktır.

2.4. Müellifin Eseri Telif Ederken İstifade Ettiği Kaynaklar

Sefâkusî, "*Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*" adlı eserini telif ederken dönemin önemli kıraat kaynaklarından istifade etmiştir. Müellifin, geniş ilmî birikimi ve geç dönemde yaşamış olması, kendisine kıraat literatüründe birikmiş önemli bir külliyattan faydalanma imkânı sağlamıştır.

²¹⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 6-7.

²¹⁸ ez-Zehrâni, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 194.

Müellifin yararlandığı eserler, istifade yoğunluğu açısından farklı seviyelerde değerlendirilebilir. “*Teysûr*”, “*Hırzû'l-Emânî*” ve “*Şerhuha lil-Ce'berî*”, en fazla başvurduğu kaynaklar arasında yer almakta olup, “*Neşr*” adlı eser de birçok kıraat meselesinde başvurduğu temel kaynaklardan biridir. Bununla birlikte, bazı eserlerden yalnızca dolaylı alıntılar yaptığı, bazılarını ise doğrudan aktarmadığı görülmektedir.

Bu bilgiler ışığında, müellifin kıraat ilmi mirasına olan hâkimiyeti ve eserinde ortaya koyduğu telif metodu, “*Gaysü'n-Nef*” adlı eserin ilmî değerini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çalışmanın genel yapısı incelendiğinde, müellifin kıraat meselelerinde farklı görüşleri tahlil etme ve sistematik bir metotla sunma becerisi dikkat çekmektedir. Bu durum, eser üzerinde akademik çalışmaların önemini artırmakta ve kıraat ilmi açısından değerini pekiştirmektedir.²¹⁹

kaynaklar: Sultân bin Ahmed el-Mizâhî'nin *Ecvibetü'l-Mesâili'l-İşrîn*, el-Gazâlî'nin *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Ercûzetü'l-Münebbihe*, Ebû Abdullah Muhammed bin Gâzî el-Miknâsî'nin *İnşâdu's-Şerîd min Davâlli'l-Kasid*, İbn Hişâm'ın *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *İcâzü'l-Beyân*, Ahmed bin el-Münîr'in *el-İntisâf fîmâ Tedammanehû'l-Keşşâf mine'l-İ'tizâl*, Celâleddin es-Süyûtî'nin *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Bahru'l-Muhît*, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin *el-Bahru'l-Mûrûd fî'l-Mevâsik ve'l-Uhûd*, Ebû Hafs Ömer bin Kâsım en-Neşşâr'ın *el-Budûru'z-Zâhira*, Ebû Tâhir bin Ebî Hâşim'in *el-Beyân*, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*, İbnü'l-Fahhâm'ın *et-Tacrîd*, Ebü'l-Kâsım bin Ali es-Sebtî el-Endelüsî'nin *et-Tuhfe*, Hâfız Abdurrahîm bin el-Hüseyn el-İrâkî'nin *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ (el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr)*, Şeyh Hâlid bin Abdullah el-Ezherî'nin *et-Tasrîh bi-Mudmâni't-Tevdîh*, el-Begavî'nin *Tefsîru'l-Begavî (Me'âlimu't-Tenzîl)*, Mekki bin Ebî Tâlib'in *Tefsîru Muşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Câmi'u'l-Beyân*, İmam Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*, el-Berzelî'nin *Câmi'u Fetâvâ*, İbn Fâris'in *el-Câmi'*, Celâleddin es-Süyûtî'nin *Cem'u'l-Cevâmi'*, el-Ca'berî'nin *Cemiletü Erbâbi'l-Merâsid Şerhu Akîleti Etrâbi'l-Kasâid*, Sultân bin Ahmed bin Selâme el-Mizâhî'nin *el-Cevheru'l-Ferdü'l-Masnûn*, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Hüccet*, İbn Cinnî'nin *el-Hassâis*, es-Semin el-Halebî'nin *ed-Durru'l-Masnûn*, Abdülvâhid bin Ebî's-Seddâd el-Mâlikî'nin *ed-Dürü'n-Nesîr ve'l-'Azbu'n-Nemîr*, Yahyâ el-Hıskâî el-Hatîb'in *Dîvân*, el-Kuşeyrî'nin *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*, ed-Dârimî'nin *Sünenü'd-*

²¹⁹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef fî'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 153.

Dârimî, en-Nüveyrî'nin *Şerhu'd-Dürre*, İbn Mâlik'in *Şerhu'l-Kâfiye ve's-Şâfiye*, en-Nüveyrî'nin *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Ebû Bekir bin ed-Dahhâk'ın *eş-Şemâil*, İsmail bin Hammâd el-Cevherî'nin *es-Sihâh*, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetu'n-Neşr*, el-Ca'berî'nin *Ukûdu'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, eş-Şâtıbî'nin *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, İbnü'l-Kâdî'nin *İlmu'n-Nusra fî Kırâati İmâmi'l-Basra*, İsmail bin Halef el-Ensârî'nin *el-'Unvân fî'l-Kırâati's-Seb'*, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Gâyetü'l-İhtisâr*, Muhammed el-Efrânî'nin *Gâyetü'l-Beyân li-Hafyi Lafzey "el-Ên"*, Şihâbüddîn el-Kaslânî'nin *el-Fethu'd-Dânî*, Ebü'l-Mansûr el-Muzaffer bin el-Hüseyin el-Ercânî'nin *Fedâilü'l-Kur'ân*, el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhît*, İbn Şerîh'in *el-Kâfi fî'l-Kırâati's-Seb'*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü'l-İmâle*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Mekkî bin Ebî Tâlib'in *Keşfü 'an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb'*, Celâleddin el-Mahallî'nin *Kitâbü'r-Râğibîn Şerhu Minhâci't-Tâlibîn*, Abdullah bin Abdülmü'min el-Vâsîtî'nin *el-Kitr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, el-Kaslanî'nin *Latâifu'l-İşârât*, es-Safâkusî'nin *el-Mecîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Ebû Dâvûd Süleyman bin Necâh'ın *Muhtasaru't-Tenzîl*, Muhammed bin el-Kâsım'ın *Muhtasaru Mâ Leyse fî'l-Muhtasar*, İmam Mâlik'in *el-Müdevvene*, el-'Umânî'nin *el-Mürşid fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*, Muhammed bin Ahmed el-'Utbi'nin *el-Müstahrece mine'l-Esmi'a el-Ma'rûfe bi'l-'Utbiye*, Ebû Abdullah el-Hâkim'in *el-Müstedrek*, Ebû Tâhir Ahmed bin Ali bin Sevâr el-Bağdâdî'nin *el-Müstenîr*, el-Kâdirî'nin *el-Müs'ifü'l-Mu'in fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ' ve 'Addi Âyi'l-Kitâbi'l-Mübîn*, Bilinmeyen müellifin *el-Müfredât fî'l-Kırâati's-Seb'*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni'*, Ömer bin Kâsım en-Neşşâr'ın *el-Mükerker fî'l-Kırâati's-Seb'*, Kadı Tâceddin es-Subkî'nin *Men'u'l-Mevâni' 'an Cem'i'l-Cevâmi'*, en-Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn*, el-Harrâz'ın *Mewridü'z-Zam'ân fî Resmi ve Dabti'l-Kur'ân*, el-Ca'berî'nin *Nüzhetü'l-Burre*, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*, Muhammed el-Efrânî el-Mağribî'nin *Manzûmetü fî "eş-Şen"*, İbn Süfyân'ın *el-Hâdî*, İbn Ammâr el-Mehdâvî'nin *el-Hidâye*, Celâleddin es-Süyûtî'nin *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, Ebû Ali el-Ehvâzî'nin *el-Vecîz*, Ebü'l-Fadl er-Râzî'nin *el-Vasît*, el-Ca'berî'nin *Vasfu'l-İhtidâ' fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-A'yân*.²²⁰

2.5. Müellifin Kitaptaki Metodu

Müellif, eserinin mukaddimesinde kitabını telif etme gerekçelerini ve takip ettiği yöntemi açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca, giriş bölümünde “Kitabın Terimleri” başlığı

²²⁰ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fî'l-kırâ'ati's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 153-156; es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*.

altında, metoduna ilişkin başka hususlara da değinmiştir. Bu bölümde, öncelikle müellifin mukaddimede açıkça belirttiği hususlar ele alınacak, ardından eserin genel muhtevası üzerinden yapılan istikra (tümevarım) yöntemiyle müellifin takip ettiği yöntem analiz edilecektir. Her bir metodolojik yaklaşım, eserden örneklerle desteklenerek açıklanacaktır.²²¹

2.5.1. Eserin Telif Sebebi, Yapısı ve Konuları

Müellif, eserini kaleme alma sebebini şu şekilde ifade etmektedir: “Nice insanlar, rivayet ve dirayet açısından gerekli ilimleri tam olarak öğrenmeden kıraat öğretmeye kalkışmakta; sahîh olanı zayıftan, mütevatiri şâzdan, kıraatte caiz olmayanı caiz olandan ayırt edememektedirler. Bazıları, kıraat kitaplarında yer alan her şeyin kıraatle caiz olduğunu zannetmekte; hâlbuki durum böyle değildir. Zira bu eserlerde, kıraat açısından caiz olmayan hususlar da yer almaktadır. Geçmişteki bazı kıraat âlimleri bu hususta hataya düşmüş ya da eksiklik ve dikkatsizlik sebebiyle bazı yanlışlara mahal vermişlerdir. Ancak bu tür yanlışlar, sağlam hafızaya sahip olan tahkik ehli âlimler ve titiz araştırmacılar tarafından fark edilebilmektedir.²²² Zira Yüce Allah, Kur’ân’ın korunacağını vaat etmiştir: “Şüphesiz ki zikri (*Kur’ân*’i) biz indirdik ve onu biz koruyacağız”.²²³

Müellif, ilim adamlarının bildiklerini gizlememeleri ve ilmi hakikatleri açıklamaları gerektiği yönündeki ilahi yükümlülüğü hatırlatarak eserini bu amaç doğrultusunda kaleme aldığını ifade etmektedir. Şöyle ki: “Allah, âlimlerden, bildiklerini gizlememeleri ve güçleri yettiğince açıklamaları hususunda söz almıştır. Bu nedenle Allah’a istihâre ederek bir kitap yazmaya karar verdim. Bu eserde, Ebu Muhammed Kâsım eş-Şâtîbî’nin zikrettiği yedi kıraati en açık şekilde açıklayacağım. Gerçi mütevatir ve sahîh kıraatler bunlardan daha fazladır; ancak günümüz insanların çoğunlukla bu yedi kıraatle yetinmeleri nedeniyle, bu kıraatleri ele almakla yetindim”.²²⁴ Bu ifadelerden, müellifin eserini kaleme alırken şu metodolojik ilkeleri benimsediği anlaşılmaktadır:

1. Telif Sebebi: Müellif, kıraat alanında yanlış anlamaların ve eksikliklerin bulunduğunu tespit etmiş ve bu eksiklikleri gidermek amacıyla eserini kaleme almıştır.

²²¹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 157.

²²² es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*.

²²³ el-Hicr, 15/9.

²²⁴ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 10.

2. İlmî Sorumluluk Bilinci: Allah'ın ilim ehline yüklediği açıklama sorumluluğunu yerine getirmek için eserini yazdığını vurgulamaktadır.

3. Metodik Sınırlama: Müellif, kıraat ilmi açısından sahih olan kıraatlerin daha fazla olmasına rağmen, dönemin yaygın anlayışını göz önünde bulundurarak yalnızca yedi kıraatle yetinmiştir.

Müellifin eseri, kıraat alanında yaşanan yanlış anlamaları ve eksiklikleri gidermeye yönelik metodik bir çalışma olup, ilim ehlinin ilmî sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerektiği fikri üzerine temellendirilmiştir.²²⁵

Müellif, eserinin adını mukaddimede açık bir şekilde zikretmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu kitaba *Gaythu'n-Nef' fi'l-Kırâ'âti's-Seb'* ismini verdim. Allah'tan, bu eserle fayda sağlamayı nasip etmesini niyaz ederim”.²²⁶ Eserin temel konusu yedi kıraat olmakla birlikte, müellifin kıraat ilmi sahasında on kıraate de vâkıf olduğu bilinmektedir. Ancak, dönemin kıraat sahasındaki genel eğilimini göz önünde bulundurarak yalnızca yedi kıraatle yetinmiştir.

Müellif, yedi kıraatin tafsilatına geçmeden önce mukaddimede kıraat ilmiyle ilgili on yedi temel meseleye yer vermiştir. Bu konular detaylı bir şekilde ele alınarak tartışılmış ve kıraat ilmine dair önemli teorik altyapının sunulması amaçlanmıştır. Mukaddimede ele alınan başlıca konular şu şekildedir:²²⁷

1. Yedi harften kasıt nedir.?
2. Bir kıraatın sahih olabilmesi için tevatür şart mıdır.?
3. Kıraat öğreten kişinin taşıması gereken şartlar nelerdir.?
4. Allah rızası için ihlaslı olmanın gerekliliği ve kıraat hocasının öğrenmesi gereken yedi ilim.
5. Kıraat hocasının sahip olması gereken edepler.

²²⁵ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 159.

²²⁶ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 11.

²²⁷ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 11-24.

6. İlk dönemlerde kıraatlerin günümüzde olduğu gibi toplu halde rivayet edilmediği; aksine, her kıraat hocasının farklı rivayetleri bir arada okuyarak öğrettiği.

7. Kıraatlerin bir arada toplanma yöntemi ve bu konuda farklı ekollerin görüşleri.

8. Kıraat kitaplarına dayanarak kıraat öğrenmek isteyen bir kimsenin, ilgili kitabı ezbere bilmesinin gerekliliği.

9. Zorunlu ihtilaf ile caiz ihtilaf arasındaki fark ve kıraatler, rivayetler ile tarikler arasındaki ayırım.

10. Şâtıbiyye'nin kıraat yolları hakkında bilgi verilmesi ve kıraat okuyan kimsenin bu yolları bilmesinin zorunluluğu. Bu konular, müellifin kıraat ilmine dair teorik çerçeveyi okuyucuya sunarak, eserin sistematikliğini anlamasına yardımcı olmayı hedeflediğini göstermektedir.²²⁸

Müellif, eserini *Kur'ân-ı Kerîm*'deki sûrelerin tertibine göre düzenlemiş ve bu hususu mukaddimede şu şekilde ifade etmiştir: “Ey bu kitabımı okuyacak olan kişi! Allah, benim ve senin göğsünü açsın, dünyada ve ahirette derecenı yükseltsin. Bil ki, bu kitabı nüzul sırasına göre değil, mushaf tertibine göre düzenledim.”²²⁹ Bu tercih, kıraat vecihlerinin mushaf sistemi içerisinde anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılmış olup, kıraat farklılıklarının mevcut kıraat düzeni içerisinde daha sistematik bir şekilde ele alınmasına imkân tanımaktadır.²³⁰

Kıraat Açıklamalarının Bölümler Hâlinde Ele Alınması: Müellif, kıraat açıklamalarını bölümde ayrı ayrı ele almış ve bu yöntemi tercih etme sebebini şöyle açıklamıştır: “ Her bölümün hükmünü bağımsız olarak ele alıyorum. Zira bu yöntem, bakan kişi için daha faydalı ve hata yapmaktan korunmak açısından daha güvenlidir.”²³¹ Bunun yanı sıra, her bölümün sonunu belirlemek amacıyla ilgili kısmın son kelimesini belirtmiş ve kelimenin vakf açısından taşıdığı hükmü açıklamıştır. Müellif, bu yöntemin okuyucuya kıraat farklılıklarını daha net bir şekilde anlamasında yardımcı olacağını ifade etmektedir.²³²

²²⁸ ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 158-159.

²²⁹ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 25.

²³⁰ ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 159.

²³¹ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 25.

²³² ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 159.

Müellif, kıraat ilminde bölümlerin ve başlangıç noktalarında farklı görüşler bulunduğunu belirterek, ihtilafli durumlarda mutabık kalınan veya en meşhur olan görüşü tercih ettiğini ifade etmektedir: başlangıç noktalarının belirlenmesi konusunda farklı görüşler vardır. Ancak ben, yalnızca üzerinde ittifak edilen veya en meşhur olanı tercih ederim. Bununla birlikte, farklı görüşleri de faydayı tamamlamak amacıyla zikrederim.”²³³ Bu yöntem, kıraat vecihlerinin en yaygın kabule sahip versiyonlarını esas alma yönünde bir metodolojik tercih olduğunu göstermektedir.²³⁴

2.5.2. Kıraat Yöntemi ve Uygulama Prensipleri

Müellif, eserinde kıraat ilmi açısından titiz ve araştırmacı bir yöntem benimsemiş, kıraat sahasında muteber kabul edilen âlimlerin metodolojisine bağlı kalmıştır. Özellikle İbnü'l-Cezerî gibi muhakkik âlimlerin yolunu izleyerek, yalnızca sahih kıraatleri esas almış, şâz kıraatleri dikkate almamış ve hesap yöntemi (darbu'l-hisâb) ile kıraat belirleme yöntemini benimsememiştir. Bu hususta şu ifadeleri kullanmaktadır: “Tüm bunları ele alırken, muhakkik âlimlerin yöntemini takip ettim. Bu âlimlerin başında gelen, muhakkik ve hâfız Şeyh Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (rahimehullah) gibi, kıraat yollarını titizlikle tahkik eden âlimlerin yolunu izledim. Şâz olan kıraatleri ve mevcut olmayanları okumaktan kaçındım. Zira birçok gevşek davranan kimse, hesap yöntemine dayanarak kıraat okumakta ve bunun meşru olduğunu zannetmektedir. Oysa bu yöntem, Allah katında ihlaslı bir yol değildir. Nitekim hocam (rahimehullah), beni bu konuda sıkça uyarır ve şu anlamda sözler söylerdi: ‘Sakin rahatlığa ve tembelliğe meyiletme! Allah’ın kitabını, tembellik edenlerin yaptığı gibi hesap yöntemine dayalı olarak okuma!’ Hatta hocamın bu konuda benden söz aldığını düşünüyorum. Zira onun *Kur’ân-ı Kerîm*’in doğru ve sağlam okunmasına verdiği önem son derece büyüktü. İşte bu, müminin asla sapmaması gereken hakikattir.”²³⁵ Ancak müellif, kıraatler arasındaki bağlantıları ortaya koymak amacıyla bazı bölümlerde hesap yöntemini kullanmış ve özellikle sûreler arasındaki kıraat vecihlerini açıklarken bu metodu tercih etmiştir.²³⁶

²³³ es-Sefâkusi, *Gaysü'n-Nef'*, 25.

²³⁴ ez-Zehrâni, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusi*, 160.

²³⁵ es-Sefâkusi, *Gaysü'n-Nef'*, 11.

²³⁶ ez-Zehrâni, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusi*, 160.

Müellif, kıraat ilminde “ferşî kelimeler” olarak bilinen, belirli kelimelerin kıraat farklılıklarını içeren hususları ele alırken şu yöntemi takip etmiştir: “Ferşî hükümlerden hiçbirini atlamam. Ancak çok tekrar eden ve artık ezberlenmiş olan hususları, mesela ‘النبي’ (nebi) kelimesinin okunması veya ‘هو،هي’ gibi zamirlerin kıraatleri gibi konuları detaylandırmam.”²³⁷ Ayrıca, kıraat ilminin temel kaideleri olan “usûl” konularında da önemli hususları atlamadığını ancak çok tekrar eden konulara gereğinden fazla yer vermediğini ifade etmektedir.²³⁸

Müellif, Hamza ve Hişâm kıraatlerinde vakf ile ilgili kuralların kıraat ilmi açısından son derece önemli ve zor bir konu olduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Bil ki, Hamza ve Hişâm’ın hemze üzerine vakf yapma kuralları, kıraat ilminin en zor konularından biridir. Nitekim, birçok âlim bu konuda hata yapmış ve gerekli titizliği gösterememiştir. İbnü’l-Cezerî ve diğer muhakkik âlimler bu hususta hataları ortaya koymuşlardır. Bu nedenle, bu konuyla ilgili vakf hükümlerini tam olarak zikretmekten geri durmam. Ancak, çok tekrar eden ve artık biliniyor hâle gelen hususları detaylandırmaktan kaçınıyorum. Bunu, kitabın hacmini gereksiz yere arttırmamak adına yapıyorum.”²³⁹ Bu açıklama, müellifin kıraat ilmindeki titiz yaklaşımını ve vakf meselelerinde muhakkik âlimlerin metotlarını benimsediğini göstermektedir.²⁴⁰

Müellif, her bölümde kıraat farklılıklarını verdikten sonra, o bölümde yer alan i’ mâle yapılan kelimeleri de ayrı bir başlık altında ele aldığını şu ifadelerle belirtmektedir: Her bölümde yer alan usûl ve ferş hükümlerini tamamladıktan sonra, ‘el-İmâl’ diyerek, o bölümde yer alan i’ mâle kelimelerini zikrederim. Ayrıca, her kelimeyi benzeriyle birlikte vererek, okuyan için kıraatin kolay anlaşılmasını sağlarım.”²⁴¹ Bu yöntemin benimsenmesi, kıraat vecihlerinin sistemli bir şekilde aktarılmasını ve okuyucu açısından daha anlaşılır hâle getirilmesini amaçlamaktadır.²⁴²

Müellif, *Kur’ân*’da başları i’ mâle edilen on bir sûrede farklı bir sistem kullanmış ve bu yöntemi ilk olarak Tâhâ sûresiyle açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak şunları belirtmektedir: “Bu sûrelerde takip ettiğimiz yöntem şu şekildedir: ‘el-İmâl’ (eğik okuma) başlığı altında önce

²³⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef*, 25.

²³⁸ ez-Zehrânî, *Ğaysü’n-nef fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 160.

²³⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef*, 26.

²⁴⁰ ez-Zehrânî, *Ğaysü’n-nef fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 160-161.

²⁴¹ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef*, 26.

²⁴² ez-Zehrânî, *Ğaysü’n-nef fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 161; es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef*, “İmale”, 60.

bölümü belirtiriz. Ardından, i'mâle yapılan kelimelerin sayısını ebced hesabına göre veririz. Daha sonra, bu kelimeleri tek tek açıklar ve ihtilaf bulunan kelimeleri ayrıca vurgularız. Akabinde, 'Mâ leyse bi-râ'si âye' (Âyet başı olmayan kelimeler) başlığı altında, ilgili bölümde yer alan ve âyet başı olmayan i'mâle kelimelerini sıralarız. Ayrıca, bazı kıraat âlimleri tarafından âyet başı olarak kabul edilmeyen kelimeleri de zikrederiz."²⁴³ Bu yöntem, kıraat farklılıklarını sistematik bir biçimde ele alarak, okuyucunun kıraat vecihlerini daha kolay tespit edebilmesine imkân sağlamaktadır.²⁴⁴

Müellif, kıraat ilminde i'mâle ile ilgili bilgileri derleme konusunda kendisine özgü bir metot geliştirdiğini ifade etmekte ve bu yöntemin faydalarını şu şekilde açıklamaktadır: "Allah Teâlâ'nın bana ilham ettiği bu eşsiz yöntem, her ne kadar son derece özet niteliğinde olsa da kıraat kitaplarında bulunan bilgileri derlemek açısından daha kapsamlı ve daha faydalıdır. Aynı zamanda hata yapma riskini en aza indirmektedir. Bu yöntem sayesinde, *Kur'ân*'da i'mâle ile okunan hiçbir kelime atlanmamış, her kelime bölümler içinde benzerleriyle birlikte zikredilmiş ve her bir kelime hangi kâri' (kıraat imamı) tarafından i'mâle yapıldığı belirtilerek verilmiştir. Ayrıca, kıraat eden kişinin hata yapmasını engelleyecek çeşitli incelikler ve uyarılar da eklenmiştir."²⁴⁵ Bu açıklamalar, müellifin kıraat ilmindeki incelikleri göz önünde bulundurduğunu ve sistematik bir yöntem geliştirdiğini ortaya koymaktadır.²⁴⁶

Müellif, kıraat imamları için özel kısaltmalar kullanarak, eserin daha pratik bir şekilde okunmasını sağlamıştır. "Eğer Vârs, Hamza ve Kisâi i'mâle konusunda ittifak etmişse, onlar için 'onlar' zamirini kullanırım. Eğer Vârs ve Ebu Amr el-Basrî ittifak etmişse, onlar için 'ikisi' (huma) zamirini kullanırım."²⁴⁷

Müellif, yukarıda belirtilen gruplara dâhil olmayan bir kıraat imamı i'mâle yaptığında, onun ismini açık bir şekilde zikretmektedir. "Eğer i'mâlede onlara katılan başka bir kıraat imamı olursa, onun ismini açıkça zikrederim."²⁴⁸

Müellif, Kisâi'nin müenneslik tâ'sında (hâü't-te'nîs) i'mâle uyguladığı kelimelerin tamamını ele almamış, yalnızca vakfedilebilecek olanları zikretmiştir. Aynı şekilde, Hamza ve Hişâm'ın vakf kurallarını açıklarken de yalnızca vakfedilebilecek kelimelere odaklanmıştır. Bu

²⁴³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef*, 26.

²⁴⁴ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 161.

²⁴⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef*, 26.

²⁴⁶ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 161.

²⁴⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef*, 26.

²⁴⁸ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 162; es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef*, 26.

tercihini şu ifadelerle açıklamaktadır: “Kisâî’nin müenneslik tâ’sında i’ mâle yaptığı kelimeleri yalnızca vakfedilebilenlerle sınırlandırıyorum; açık olanları ise çıkartıyorum. Aynı yöntemi Hamza ve Hişâm’ın vakf kurallarında da izliyorum. Çünkü bu bilgiyi öğrenen kimse, diğer kelimelerin de hükmünü kavrayabilir. Böylece, ihmal edilen ilimlerin öğrenilmesine teşvik edilmiş olunur. Burada asıl amaç, vakfedilen ve başlanılan kelimelerin bilinmesidir.”²⁴⁹ Bu yaklaşım, müellifin kıraat ilmi bağlamında gereksiz ayrıntılardan kaçınarak esaslı ve işlevsel bilgilere odaklanmasını sağlamaktadır.²⁵⁰

Müellif, kıraat açıklamalarında i’ mâle konusunu tamamladıktan sonra, idgâm konusunu ele aldığını şu şekilde ifade etmektedir: “İ’ mâle konusunu tamamladıktan sonra, ‘el-Müdğam’ (idgâm) başlığı altında, ilgili kısımda yer alan idgâm kelimelerini açıklıyorum.”²⁵¹ Bu sistematik yaklaşım, konuların sıralı ve anlaşılır bir şekilde sunulmasına katkıda bulunmakta, kıraat vecihlerinin kolaylıkla takip edilebilmesine olanak tanımaktadır.²⁵² Müellif, idgâm hükümlerini aktarırken belirli bir metodolojik düzen benimsemiş ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Öncelikle küçük idgâmı (idgâm-ı sağîr) açıklıyorum. Daha sonra, ‘ك’ harfini kullanarak büyük idgâmı (idgâm-ı kebîr) işaret ediyorum ve ardından bu konuyu ele alıyorum.”²⁵³ Bu yaklaşım, kıraat öğrencileri ve araştırmacıları için konuların sıralı ve sistematik bir biçimde sunulmasını sağlamaktadır.²⁵⁴

Müellif, kıraat farklılıkları bağlamında yâ-i izâfe ve ziyade yâ harflerini sistematik bir şekilde ele almış ve bu konudaki yöntemini şöyle açıklamıştır: “Yâ-i izâfe bölümünde, yâ harfinin fetha ile okunmasını açıklıyorum. Örneğin, ‘نَفْسِي’ (nefsî), ‘فَطْرَانِي’ (fataranî) ve ‘إِنِّي’ (innî) gibi kelimelerde bu durum yalnızca vasıl (cümle içinde bağlantılı okuma) halinde geçerlidir, vakf (durak) halinde ise geçerli değildir.”²⁵⁵ Bu yöntem, kıraat ilminde sesletim kurallarını detaylandırarak okuyucuların farklı kıraat vecihlerini daha iyi kavrayabilmesini sağlamaktadır.²⁵⁶ Müellif, sûrelerin sonuna geldiğinde, ilgili sûre içerisinde geçen yâ-i izâfe,

²⁴⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 27.

²⁵⁰ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 162.

²⁵¹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 28.

²⁵² ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 163.

²⁵³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 28.

²⁵⁴ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 163.

²⁵⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 28.

²⁵⁶ Muhammed Nibhân b Hüseyin Mistrî, *Katrü min ğaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kırâ'âti's-seb' (y.y.: y.y., 2009)*, 76-82; ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 163.

ziyade yâ'lar ve idgâm kelimelerini toplu olarak özetlemekte ve bu yöntemi şu şekilde açıklamaktadır: “Bir sûreyi tamamladığımda, o sûrede geçen yâ-i izâfe ve ziyade yâ'ları topluca zikrederim. Ayrıca, büyük idgâm ve küçük idgâm kelimelerinin sayılarını da belirterek açıklarım. Küçük idgâm konusunu ele alırken, kıraat imamları arasında ihtilafı olanları özellikle vurgularım. Bu konu, toplam altı bölümden oluşmaktadır: ‘إِذْ’ (iz), ‘وَقَدْ’ (vakad), müenneslik tâ'sı (hâü't-te'nîs), ‘هَلْ’ (hel), ‘بَلْ’ (bel) ve mahreçleri birbirine yakın harfler.”²⁵⁷ Bu yöntem, kıraat vecihlerinin karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmasına ve farklı kıraat imamlarının uygulamalarının anlaşılır bir sistematik içerisinde sunulmasına yardımcı olmaktadır.²⁵⁸

3.5.3. Kaynak Kullanımı ve Kıraat İmamlarına Yaklaşımı

Müellif, kıraat imamlarının âyet sayıları konusundaki farklı görüşlerini aktarırken belirli bir terminoloji kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Eğer âyet sayısını belirlerken ‘Mekkî’ (Mekkeliler) ifadesini kullanırsam, bundan Mekke âlimlerini kastederim; bu gruba İbn Kesîr ve Mücâhid dâhildir. ‘Medenî’ (Medineliler) dediğimde, Medine âlimlerini ifade etmekteyim; bunlar arasında Yezîd, Nâfi‘, Şeybe ve İsmâil yer almaktadır. Eğer Yezîd, diğer Medine âlimleriyle aynı görüşteyse ‘Medeni evvel’ (ilk Medineliler), eğer onlardan farklı bir görüş benimsediye ‘Medeni âhir’ (son Medineliler) olarak adlandırırım. ‘Basrî’ ifadesini kullandığımda, Basra âlimlerini kastetmekteyim; bu grupta Âsım el-Cehderî bulunmaktadır. ‘Şâmî’ (Şamlılar) dediğimde, Şam âlimlerini ifade ederim; bunlar arasında İbn Âmir, Zemârî ve Şüreyh yer almaktadır. ‘Kûfi’ (Kûfeliler) ifadesini kullandığımda ise, Kûfe âlimlerini kastederim; bu gruba Abdullah b. Habîb es-Sülemî, Âsım, Hamza ve Kisâî dâhildir. Eğer Mekke ve Medine âlimleri aynı görüşteyse, ‘Haremî’ (Haremeyn âlimleri), Basra ve Kûfe âlimleri aynı görüşteyse ‘İrâkî’ (Iraklılar) ifadesini kullanırım. Şayet Şüreyk, Şam âlimlerinden ayrılarak farklı bir görüş benimsediye ‘Dımaşkî’ (Şamlı), eğer yalnız başına farklı bir görüşe sahipse ‘Hımsî’ (Humuslu) olarak adlandırırım.”²⁵⁹ Bu yöntem, kıraat imamlarının âyet sayıları konusundaki ihtilaflarının sistematik bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 29.

²⁵⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 163.

²⁵⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 29.

²⁶⁰ Sâlim b Gurmullah b Muhammed ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî* (Câmiatü Ümmi'l-kurâ Külliyyetü'd-da've ve usûli'd-dîn, PhD Thesis, 1426), 164.

Müellif, eserinde kıraat imamlarını ifade ederken belirli kelime kısaltmalarını kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Haremeyn’ ifadesiyle, Taybe ve Mekke’nin imamları olan Ebu Ruveyem Nâfi‘ ve Ebu Ma‘bed Abdullah b. Kesîr’i kastetmekteyim. ‘İbneynn’ (iki oğul) dediğimde, İbn Kesîr ve Abdullah b. Âmir eş-Şâmî’yi ifade ederim. ‘Ehaveyn’ (iki kardeş) ifadesiyle, Ebu Amâre Hamza b. Habîb ve Ebu’l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî’yi kastederim. Eğer yalnızca Hamza’yı kastedersen ‘Ali’ (Ali b. Hamza el-Kisâî) ifadesini kullanırım. Hamza ve Kisâî ile Basrî kıraat imamı ele alındığında, onları ‘Nahviyyân’ (Dilciler) olarak isimlendiririm. Aynı şekilde, Hamza, Kisâî ve Âsım’ı birlikte zikrederken ‘Kûfiler’ ifadesini kullanırım.”²⁶¹ Bu terminoloji, kıraat imamlarının eserde daha kısa ve pratik bir şekilde ifade edilmesini sağlamaktadır.²⁶²

Müellif, Dûrî kıraat imamını (Ebû Amr veya Kisâî’nin râvisi olan Ebû Amr ed-Dûrî) ifade ederken belirli bir sistem kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Eğer ‘Dûrî’ ifadesini tek başına kullanırsam, bundan Ebû Amr kıraati yoluyla gelen Dûrî’yi kastederim. Şayet Dûrî’nin Kisâî kıraati yoluyla gelen rivayetini belirtmek istersem, bunu ‘Dûrî an Kisâî’ şeklinde açıkça ifade ederim. Ancak, Dûrî ismi Basrî kıraat imamlarıyla birlikte anıldığında, Kisâî’ye ait olduğu bilindiğinden, bunu ayrıca belirtmem.”²⁶³ Bu yöntem, kıraat ilminde râvilerin rivayet yollarının daha açık bir şekilde belirlenmesini sağlamaktadır.²⁶⁴

Müellif, eserinde İmam Şâtîbî’yi (Ebu’l-Kasım Şâtîbî) belirtirken farklı kelimeler kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Eğer tekil bir zamir kullanarak, örneğin ‘O dedi’ (kavlulu), ‘Onun sözü’ (kelâmuhu), ‘O’ (huve) gibi ifadelerle bir şahıstan bahsediyorsam, bundan İmam Şâtîbî’yi kastediyorum. Aynı şekilde, gizli zamirlerle kullanılan ‘zikretti’ (zeker) veya ‘dedi’ (kâle) ifadeleri de Şâtîbî’ye işaret etmektedir. Ancak, herhangi bir belirsizlik oluşmaması adına, zaman zaman adını açıkça zikrederim. Adı geçtiğinde, ‘Ebu’l-Kasım’ veya ‘Ebu Muhammed’ unvanlarını da kullanabilirim.”²⁶⁵ Bu yöntem, metin içinde Şâtîbî’nin hangi bağlamlarda referans alındığını anlamayı kolaylaştırmaktadır.²⁶⁶

Müellif, eserinde hocası olan Muhammed el-Efrânî’yi belirttiği zaman, ona özel bir terim kullanmış ve bunu şu şekilde açıklamıştır: “Eğer ‘Şeyhimiz’ (Şeyhunâ) ifadesini

²⁶¹ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 29.

²⁶² ez-Zehrânî, *Gaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 164.

²⁶³ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 29.

²⁶⁴ ez-Zehrânî, *Gaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 164-165.

²⁶⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 29.

²⁶⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 165.

kullanıyorsam, bundan hocam, muhakkik âlim, titiz araştırmacı, dindar ve hayırsever olan Seyyidî Muhammed b. Muhammed el-Efrânî el-Mağribî es-Sûsî'yi kastetmekteyim.”²⁶⁷ Bu ifade, müellifin hocasına olan saygısını ve onun ilmî otoritesini vurgulamakta, metinde geçen ifadelerin bağlamını netleştirmektedir.²⁶⁸

Müellif, kıraat ilminin en önemli otoritelerinden biri olan İmam İbnü'l-Cezerî'yi (Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî) metin içinde özel bir unvanla anmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Eğer ‘Muhakkık’ (el-Muhakkık) ifadesini kullanıyorsam, bundan kıraat ilminin şüphesiz en büyük otoritesi olan İmam Muhammed b. Cezerî'yi kastetmekteyim. Bu hususta âlimler arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.”²⁶⁹ Bu yöntem, metin içinde İbnü'l-Cezerî'nin önemini vurgulamakta ve müellifin ona duyduğu ilmî saygıyı göstermektedir.²⁷⁰

Müellif, eserinde İbnü'l-Cezerî'ye sıkça atıfta bulunmuş ve onun kıraat ilmindeki güvenilirliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, İbnü'l-Cezerî'nin rivayetlerini temel alarak takip ettiği yöntemi şu şekilde açıklamaktadır: “İbnü'l-Cezerî'ye atıfta bulunmayı tercih etmemin sebebi, onu birçok meselede ayrıntılı bir şekilde incelemiş olmam ve onun ilmî doğruluk, titizlik ve güvenilirlik açısından üstün bir seviyede olduğunu tespit etmemdir. Eğer bir mesele, dayandığımız temel kaynaklarda bulunmuyor ve İbnü'l-Cezerî'nin sözlerinde de yer almıyorsa, bu durumda sorumluluk bana aittir. Ancak, eğer bir konu onun eserlerinde geçiyorsa fakat temel kaynaklarla örtüşmüyorsa, bu durumda hata ona aittir, bana değil. Fakat böyle bir durumun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini düşünüyorum.”²⁷¹ Bu açıklama, müellifin İbnü'l-Cezerî'yi kıraat ilminde güvenilir bir otorite olarak kabul ettiğini ve onun rivayetlerini en sağlam kaynaklardan biri olarak değerlendirdiğini göstermektedir.²⁷²

Müellif, eserinde *Kur'ân-ı Kerîm*'in yazımında Nâfi' kıraatini temel almış ve bu hususu şu şekilde ifade etmiştir: “Açık bir zekâyâ sahip olan bir kimseye gizli kalmayacak hususlardan biri Nâfi' kıraatini *Kur'ân* harflerinin yazımında Nâfi' kıraatinin esas alınmış olması ve

²⁶⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 30.

²⁶⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 165.

²⁶⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 30.

²⁷⁰ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 165.

²⁷¹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 30.

²⁷² ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 165.

yazımın, üzerinde ittifak edilen veya meşhur olan şekle uygun yapılmasıdır.”²⁷³ Bu yöntem, mushaf hattının kıraat ilmiyle uyumlu bir biçimde düzenlenmesini sağlamaktadır.²⁷⁴

Müellif, kıraat imamları arasındaki ihtilafları ifade ederken özel terimler kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Eğer ‘Yedi kıraat imamı ittifak etti’ (İttefekat es-Seb’a) dersem, bu, yedi imamın görüş birliği içinde olduğunu ancak diğer kıraat imamlarının onlara muhalif olduğunu gösterir. Eğer ‘Kıraat imamları ittifak etti’ (İttefekâ el-Kurrâ’) veya ‘Hepsi icma etti’ (Ecmeû) dersem, bu durumda hem yedi kıraat imamının hem de diğer kıraat imamlarının aynı görüşte olduğu anlaşılmalıdır.”²⁷⁵ Bu sistematik terminoloji, kıraat farklılıklarının açık bir şekilde sunulmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.²⁷⁶

2.5.4. Dilbilimsel ve Usulî Yöntemler

Müellif, her sûrenin başında onun Mekke’de mi yoksa Medine’de mi nazil olduğu konusundaki görüşleri aktarmakta ve ihtilaflı meseleleri kaynaklarıyla birlikte zikretmektedir. Örnek olarak Fâtiha sûresi hakkında şunları söylemektedir: “İbn Abbas ve Katâde’ye göre Fâtiha sûresi Mekke’de nazil olmuştur. Ancak, Ebu Hüreyre, Mücâhid ve Atâ’ya göre Medine’de indirilmiştir. Bir görüşe göre ise, bu sûre iki kez inmiştir: bir kez Mekke’de, bir kez Medine’de. Bu yüzden, ona ‘Mesânî’ adı verilmiştir. Ancak, sahih olan görüş, onun Mekke’de nazil olduğudur.”²⁷⁷ Aynı şekilde En’âm sûresinin başında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu sûre Mekke’de inmiştir. Ancak, ‘فَلْ تَعَالُوا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ’ âyetinden başlayarak üç âyetin Medine’de nazil olduğu belirtilmiştir.”²⁷⁸ Diğer bir görüşe göre ise, Medine’de inen âyetlerin sayısı altıdır.”²⁷⁹ Bu yöntem, sûrelerin nüzul yerleri hakkında farklı görüşleri ortaya koyarak okuyucuya kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.²⁸⁰

Müellif, her sûrenin başında âyet sayısını zikretmiş, ancak سورة التغابن için bu bilgiyi vermemiştir. Ayrıca, âyet sayısında ihtilaf bulunan sûrelerde bu farklılıkları her zaman

²⁷³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 30.

²⁷⁴ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 166.

²⁷⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 29.

²⁷⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 166.

²⁷⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 38.

²⁷⁸ el-En'âm, 6/151.

²⁷⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 205.

²⁸⁰ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 166-167.

belirtmemekle birlikte, şu sûrelerde özellikle ele almıştır: سورة الفاتحة، سورة الجاثية، سورة الأحقاف،²⁸¹ سورة التحريم، سورة الملك، سورة القدر، سورة الماعون، سورة الإخلاص، سورة الناس

Müellif, her sûrenin başında Allah'ın isimlerinin (لفظ الجلالة) kaç defa geçtiğini belirterek şu yöntemi benimsemiştir: “سورة الفاتحة'nın başında şöyle demektedir: ‘Bu sûrede geçen Allah'ın isimlerinin sayısı birdir. Ancak bismelenin bir âyet olduğunu kabul edersek, bu durumda Allah'ın isimlerinin sayısını da dahil etmek gerekir.”²⁸² Yine, سورة القمر'in başında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu sûre içinde Allah'ın ismi yalnızca besmele kısmında geçmiştir. Dolayısıyla burada ayrıca sayıya dâhil edilmemiştir. Eğer bir sûre içinde Allah'ın isminin sayısını vermediysem, bilinmelidir ki o sûre içinde لفظ الجلالة hiç geçmemektedir.”²⁸³ Bu metinde müellifin izlediği yöntem, sûrelerin yapısı, âyet sayısı ve lafzî'l-Celâle sayımlarına dair yaptığı değerlendirmeler açısından ‘Ulûmu'l-Kur'ân literatüründe sıkça karşılaşılan tertip ve tahlil anlayışıyla örtüşmektedir.²⁸⁴

Müellif, İhlâs sûresi hakkında ise şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu sûrede geçen Allah'ın isimleri ikidir. Böylece Kur'ân'daki Allah'ın isimlerinin toplam sayısı, besmeleleri saymazsak 2703, besmeleleri sayarsak 2816 olmaktadır. Bu, dikkatli bir inceleme sonucunda kesin olarak belirlenmiş bir sayıdır. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.”²⁸⁵ Bu yöntem, Kur'ân içindeki lafzî'l-Celâle'nin istatistiksel olarak takip edilmesine imkân sağlamaktadır.²⁸⁶

Müellif, vakf (durak) hükümlerini yalnızca geçerli olduğu yerlerde zikretmiş, ancak vakfın sınanması amacıyla (iktibârî vakf) yapılmasını uygun bulmamıştır. Bu hususta şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bazı âlimlerin, ‘Bu gibi kelimeler üzerine sınama amaçlı vakf yapılabilir’ şeklindeki görüşlerine katılmıyorum. Çünkü, bir kelimeye vakf yapılması caiz değilse, nasıl olur da sınama için özellikle bu vakf yapılır? Bunun yerine, sınanacak kişiye

²⁸¹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 167.

²⁸² es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 38.

²⁸³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 565.

²⁸⁴ Şubhî al-Şâlih, *Mabâhith fi 'Ulûm al-Qur'ân* (Bayrût: Dâr al-'Ilm li-l-Malâyîn, 1979), 88-90.

²⁸⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 661.

²⁸⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 166.

kelimeyi nasıl durduracağı sorulabilir. Eğer doğru bir şekilde yanıt verirse, bu yeterlidir.”²⁸⁷ Bu yöntem, vakf kurallarının daha disiplinli bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır.²⁸⁸

Müellif, Hamza kıraatinde vakf (durak) hükümlerini yalnızca vakfedilebilecek kelimelerle sınırlı tutmuş, vakfa uygun olmayan kelimeleri ise özellikle belirtmiştir. Bu bağlamda şu örnekleri vermektedir: “Bakara sûresinde geçen (الْبَاسِ ve الْبِاسَاءِ)²⁸⁹ kelimeleri hakkında, Sûsî kıraatinde mutlak olarak bedel (ikâme) uygulanmaktadır. Hamza ise yalnızca vakf yapıldığında bu uygulamayı gerçekleştirmektedir. Ancak, ilk kelime (الْبِاسَاءِ) vakf yapılması için uygun bir kelime değildir. Diğer kıraat imamları ise bu kelimeyi hemzeli (sabit hemze ile) olarak okumuşlardır.” Müellif, Kasas Sûresi'ne dair şu açıklamada bulunmaktadır “ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ”²⁹⁰ kelimesi, açık bir vakf (el-vakfu'l-celî) mahiyetindedir.²⁹¹ Aynı şekilde, Hamza kıraatinde “وَيَكْفُرُونَ”²⁹² ve “وَيَكْفُرُونَ”²⁹³ kelimelerinde vakf yapılmaktadır. Ancak bu kelimeler, vakf yapılması açısından uygun değildir.²⁹³ Müellif, Nahl Sûresi hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “وَأَيُّهَا”²⁹⁴ kelimesi, kırık hemzenin (*hemzetü'l-kasr*) ardından yâ harfi eklenerek güçlendirilmiş kelimelerden biridir. Eğer Hamza bu kelimeye vakf yaparsa -ki burası vakf yapılması için uygun değildir- on sekiz farklı okuma yolu ortaya çıkmaktadır.²⁹⁵ Bu yöntem, müellifin vakf kurallarını yalnızca uygulanabilir yerlerde ele aldığını ve okuyucunun yanlış anlamasını engellemek amacıyla vakfa uygun olmayan kelimeleri de ayrıca belirttiğini göstermektedir.²⁹⁶

Müellif, bir kelimeyle ilgili kıraat ihtilafını yalnızca ilk geçtiği yerde açıklamakta, tekrar eden kullanımlarda ise bu bilgiyi hatırlatmakla yetinmektedir. Örneğin, Bakara sûresinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “أُولَئِكَ”²⁹⁷ kelimesi, muttasıl (bağlı) med hükümlerine tâbidir. Kıraat imamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Daha önce de geçtiği gibi, bu hüküm kesin ve sabittir.²⁹⁸ Müellif, Tevbe Sûresi hakkında şu açıklamada bulunmaktadır:

²⁸⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 89.

²⁸⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 167.

²⁸⁹ el-Bakara, 2/177.

²⁹⁰ el-Kasas, 28/78.

²⁹¹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 457.

²⁹² el-Kasas, 28/82.

²⁹³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 457.

²⁹⁴ en-Nahl, 16/90.

²⁹⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 357.

²⁹⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 167-168.

²⁹⁷ el-Bakara, 2/5.

²⁹⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 51.

“تَسْتَهْرُؤُونَ”²⁹⁹ kelimesinin Vârs ve Hamza kıraatlerindeki durumu net olarak bilinmektedir. Eğer burada bir belirsizlik yaşarsanız, daha önce geçtiği yere bakabilirsiniz.³⁰⁰ Bu yöntem, metnin gereksiz tekrarlarla uzamasını engellemekte ve kıraat hükümlerinin sistematik bir biçimde sunulmasını sağlamaktadır.³⁰¹

Müellif, kıraat farklılıkları açık ve bilinen bir durum olduğunda, uzun açıklamalardan kaçınarak kısa ifadelerle durumu özetlemektedir. Örneğin, Bakara sûresinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ”³⁰² ayetindeki ifadesinde, “النَّبِيُّونَ” kelimesinin hükmü açık olup, burada herhangi bir detay gerekmemektedir. A'râf Sûresi hakkında benzer bir yaklaşımla şu ifadeleri kullanmaktadır: “عَلَيْهِمْ”³⁰³ ve “إِصْلَاحِهَا”³⁰⁴ kelimelerinin kıraat hükümleri açıktır. Yûsuf Sûresi'nde geçen ifadelerle aynı yöntemi sürdürerek şu açıklamayı yapmaktadır: “أَرْبَابٌ”³⁰⁵ kelimesinin kıraatteki durumu gayet açıktır ve detaylı bir açıklamaya gerek bulunmamaktadır. Bu yöntem, kıraat hükümlerinin sade bir şekilde sunulmasını ve gereksiz ayrıntılardan kaçınılmasını sağlamak amacıyla benimsenmiştir.³⁰⁶

Müellif, sûrelerin bölümlerinin sonlandırılmasında (vakf noktalarının belirlenmesinde) Mağribî geleneğe bağlı kalmamış, pek çok yerde Meşrikî (Doğu İslam dünyası) kıraat geleneğini benimsemiştir. Örneğin, Enfâl sûresinin sonuna ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır: “عَلَيْهِمْ”³⁰⁷ kelimesi (Allah her şeyi bilendir), tam bir vakf (durak) olup, âyet sonudur ve bu hususta herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Çoğunluğa göre, sûre burada ikiye ayrılmaktadır ve biz de bu görüşü esas aldık. Ancak, bazı rivayetlerde “الْمُتَّقِينَ”³⁰⁸ kelimesinde durulması gerektiği ifade edilmiştir.³⁰⁹ Bununla birlikte, zaman zaman hem Meşrikî hem de Mağribî kıraat geleneğinden farklı tercihlerde bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Yûsuf sûresi hakkında: “حِينَ”³¹⁰ kelimesi, tam bir vakf olup, âyet sonudur ve bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. Her

²⁹⁹ et-Tevbe, 9/65.

³⁰⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 277.

³⁰¹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 168.

³⁰² el-Bakara, 2/136.

³⁰³ el-A'râf, 7/84.

³⁰⁴ el-A'râf, 7/85.

³⁰⁵ Yûsuf, 12/39.

³⁰⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 168.

³⁰⁷ el-Enfâl, 8/75.

³⁰⁸ et-Tevbe, 9/4.

³⁰⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 268.

³¹⁰ Yûsuf, 12/35.

bölüm için, “*el-Latâif*” eserinde belirtilen şekle göre hareket ettik. Ancak, bazı kıraat âlimlerine göre durak “الصَّاعِرِينَ”³¹¹ kelimesinde yapılmalıdır. Başka bir rivayete göre ise “الخَاطِئِينَ”³¹² kelimesi önce gelmelidir.”³¹³ Bu yaklaşım, müellifin kıraat geleneğinde mevcut otoritelere bağlı kalmakla birlikte, belirli durumlarda farklı tercihlerde bulunarak kıraat ilminin çeşitli yönlerini dikkate aldığını göstermektedir.³¹⁴

Müellif, bazı kelimeleri sadece kıraat farklılıkları açısından değil, aynı zamanda dilbilimsel özellikleri bağlamında da ele almış ve bu kelimelerdeki anlam ve telaffuz farklılıklarını açıklamıştır. Örneğin, Ra‘d sûresi hakkında şu tespitte bulunmaktadır: “تَغْيِضُ”³¹⁵ kelimesi (*azalır*), Kur‘ân’daki tüm “غَيْظُ”³¹⁶ (*öfke*) türevleri gibi “ظ” (*zı harfi*) ile yazılmıştır. Ancak, Hûd Sûresi’nde geçen “وَوَغِيضَ الْمَاءِ”³¹⁷ ifadesi, bu kaideden istisna teşkil etmektedir.³¹⁸

Nahl sûresinde geçen “ظَعْنُكُمْ”³¹⁹ kelimesi hakkında ise şunları söylemektedir: “Bu kelime (göç etmeniz), Haremeyn kıraati ve Basrî rivayetinde ‘ع’ (ayın harfi) üstün (fetha) olarak okunmuştur. Diğer kıraat imamları ise bunu sakin (cezmlî) okumuşlardır. Ayrıca, ‘ظ’ (zı) harfi imale (eğik okuma) yapılmadan okunmaktadır. Kur‘ân’da ‘ظعن’ kelimesi başka hiçbir yerde geçmemektedir.”³²⁰ Bu yöntem, müellifin kıraat ilmini yalnızca rivayetler üzerinden ele almakla kalmayıp, aynı zamanda dilbilgisi (nahiv) ve kelime köken bilimi (iştikak) açısından da değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.³²¹

2.5.5. Akademik ve Eleştirel Bir Değerlendirme

Müellif, kıraat vecihleri arasında bağlantılar kurarak, farklı kıraat yöntemlerinin birbirini nasıl etkilediğini açıklamıştır. Özellikle, Vârs kıraatinde medd-i bedel hükümlerini ele alırken şu örneği vermektedir: “Yûsuf sûresinde ‘لخاطئين’³²² kelimesinde Vârs ve Hamza

³¹¹ Yûsuf, 12/32.

³¹² Yûsuf, 12/29.

³¹³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 325.

³¹⁴ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 168-169.

³¹⁵ er-Ra‘d, 13/8.

³¹⁶ Âl-i İmrân, 3/119; Âl-i İmrân, 3/134; et-Tevbe, 9/15; el-Ahzâb, 33/25; el-Mülk, 67/8.

³¹⁷ Hûd, 11/44.

³¹⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 337.

³¹⁹ en-Nahl, 12/80.

³²⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 356.

³²¹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 169.

³²² Yûsuf, 12/91.

kıraatlerinde vakf yapılması durumunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak, eğer ‘وَأْتْرَكَ’ kelimesi ile okunursa ve ardından ‘عَلَيْكُمْ’ veya ‘الْيَوْمَ’³²³ kelimesine vakf yapılırsa, burada üç farklı okuma tercihi ortaya çıkmaktadır: kısa (kasr), orta (tevassut) ve uzun (tûl). Eğer ‘وَأْتْرَكَ’ kelimesine vakf yapılırsa, burada kısa (kasr), orta (tevassut) ve uzun (tûl) okuma yöntemleri geçerli olmaktadır. Ancak, eğer kelime uzun bir harfle (tûl) okunursa, ‘وَأْتْرَكَ’ kelimesi için de aynı okuma tercih edilmelidir.”³²⁴ Müellif, Ra‘d Sûresi hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “مَنْأَبِ” kelimesi, eğer ardından gelen kelimeyle birleştirilerek okunursa (vasl), öncesindeki “ءَامَنُوا” kelimesi ile aynı kurallara tâbi olmaktadır. Ancak, eğer kelimeye vakf yapılırsa, burada altı farklı kıraat tercihi ortaya çıkmaktadır: Kısa (kasr), Orta (tevassut), Uzun (tûl) okuma yöntemleri, hem “ءَامَنُوا” hem de “مَنْأَبِ” kelimeleri için ayrı ayrı uygulanabilmektedir.³²⁵ Bu analizler, müellifin kıraat vecihlerini yalnızca rivayet etmekle kalmayıp, aynı zamanda bu vecihlerin birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu da detaylı bir şekilde incelediğini göstermektedir.³²⁶

Müellif, kıraat ilminde muteber kabul edilmeyen, zayıf veya tekil rivayetlere dayanan kıraat vecihlerine işaret etmiş ve bunların kıraat usulüne uygun olmadığını vurgulamıştır. Bu yaklaşımı, okuyucunun hatalı veya zayıf kıraat vecihlerine yönelmesini önlemek amacıyla benimsemiştir. Örneğin, Bakara sûresinde şu açıklamayı yapmaktadır: “كَافِرٍ”³²⁷ kelimesinde, hiçbir kıraat imamı imale yapmamıştır. Ebû Amr ed-Dûrî’nin imale yaptığına dair bazı tekil rivayetler bulunmakla birlikte, bu tür görüşlere itibar edilmemelidir. Kelimenin kıraat içindeki konumu açıktır ve muteber rivayetlerde imale yapılmadığı bilinmektedir. Ancak, konunun daha iyi anlaşılması için bu hususa işaret etmeyi gerekli gördük.³²⁸ Benzer şekilde, Yûsuf sûresi hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “الْخَاطِئِينَ”³²⁹ kelimesinin Vârs kıraatindeki hükmü açıktır ve daha önce detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Hamza kıraatinde ise vakf yapıldığında iki farklı okuma mümkündür: Hemzenin (ء) hafifletilerek (tashîl) okunması, Hemzenin tamamen düşürülmesi (hazf). Bunlar dışında zikredilen diğer kıraat vecihleri zayıf olup güvenilir kabul edilmemelidir.³³⁰ Bu yöntem, müellifin kıraat ilmini yalnızca nakletmekle

³²³ Yûsuf, 12/92.

³²⁴ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 330.

³²⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 338.

³²⁶ ez-Zehrânî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Ĥasan 'Alî b. Sâlim b. Muĥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 171.

³²⁷ el-Bakara, 2/41.

³²⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 71.

³²⁹ Yûsuf, 12/29.

³³⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 325.

kalmayıp, aynı zamanda zayıf rivayetlere işaret ederek okuyucunun yanlış değerlendirmeler yapmasını engellemek amacıyla titiz bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.³³¹

Müellif, Kur'ân'da aynı kelimenin farklı sûrelerde geçen örneklerini ilk geçtiği yerde toplu hâlde ele alarak kıraat ilminde sistematik bir yaklaşım benimsemiştir. Örneğin, Âl-i İmrân sûresinde şu açıklamayı yapmaktadır: “امْرَأْتُ عِمْرَانَ”³³² kelimesi, Kur'ân'da “ت” (te harfi) ile yazılmıştır. Genel olarak, Kur'ân'da geçen “امْرَأْتُ” kelimeleri “ة” (yuvarlat tâ harfi) ile yazılır. Ancak, yedi istisna bulunmaktadır: “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴, “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ”³³³ ayeti,³³³ “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴, “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴, “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴, “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴, “امْرَأْتُ الْعَزِيزِ”³³⁴. Bu kelimeler üzerine vakf yapıldığında, Mekki ve Nahvi³⁴⁰ kıraat imamları bunları “ة” (yuvarlak tâ harfi) ile okurlar, diğer kıraat imamları ise “ت” (te harfi) ile okurlar.³⁴¹ Benzer şekilde, A'râf sûresinde şu açıklamayı yapmaktadır: “الْمُهْتَدَى”³⁴² kelimesinin yâ harfi ile yazıldığını ve Kur'ân'da benzer şekilde yazılan diğer on beş kelimenin bulunduğunu belirtmektedir. Bu kelimeler, yâ harfinin yazılıp okunması açısından kıraat farklılıkları gösterebileceği için önemli bir konudur. Müellif, konuyu tamamlayıcı bilgi sağlamak amacıyla, benzer yazılışa sahip diğer kelimeleri şu şekilde sıralamaktadır: “مَا نُنْبِغِي”³⁴⁷, “فَكِيدُونِي”³⁴⁶, “فَاتَّبِعُونِي”³⁴⁵, “فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ”³⁴⁴, “وَإِخْشَوْنِي وَلَا تُكْفِرُوا بِنِعْمَتِي”³⁴³.

³³¹ ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'ati's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nûri es-Sefâkusî*, 171-172.

³³² Âl-i İmrân, 3/35.

³³³ Âl-i İmrân, 3/35.

³³⁴ Yûsuf, 12/30.

³³⁵ Yûsuf, 12/51.

³³⁶ el-Kasas, 28/9.

³³⁷ et-Tahrîm, 66/10.

³³⁸ et-Tahrîm, 66/10.

³³⁹ et-Tahrîm, 66/11.

³⁴⁰ Müellif, eserinde kıraat imamlarını ifade ederken belirli kelime kısaltmalarını kullanmış ve bu yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Haremeyn” ifadesiyle, Taybe ve Mekke'nin imamları olan Ebu Ruveyym Nâfi' ve Ebu Ma'bed Abdullah b. Kesîr'i kastetmekteyim. ‘İbneynn’ (iki oğul) dediğimde, İbn Kesîr ve Abdullah b. Âmir eş-Şâmî'yi ifade ederim. ‘Ehaveyn’ (iki kardeş) ifadesiyle, Ebu Amâre Hamza b. Habîb ve Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâi'yi kastederim. Eğer yalnızca Hamza'yı kastedersem ‘Ali’ (Ali b. Hamza el-Kisâi) ifadesini kullanırım. Hamza ve Kisâi ile Basri kıraat imamı ele alındığında, onları ‘Nahviyyân’ (Dilciler) olarak isimlendiririm. Aynı şekilde, Hamza, Kisâi ve Âsım'ı birlikte zikrederken ‘Kûfiler’ ifadesini kullanırım.

³⁴¹ ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'ati's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Ali b. Sâlim b. Muhammed en-Nûri es-Sefâkusî*, 172.

³⁴² el-A'râf, 7/178.

³⁴³ el-Bakara, 2/150.

³⁴⁴ el-Bakara, 2/258.

³⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/31.

³⁴⁶ Hûd, 11/55.

³⁴⁷ Yûsuf, 12/65.

³⁵²، وَأَنْ اعْبُدُونِي“، ³⁵¹، يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا“، ³⁵⁰، أَنْ يَهْدِيَنِي“، ³⁴⁹، فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا“، ³⁴⁸، فَلَا تَسْأَلْنِي“، ³⁵³، يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا“، ³⁵⁴، أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ“، ³⁵⁵، دُعَاءِ إِلَىٰ“، Bu kelimelerin yazım özellikleri kıraat açısından önemli olup, farklı kıraat vecihlerine göre çeşitli okuma şekilleri bulunabilmektedir. Bu yöntem, müellifin kıraat ilminde sistematik ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimseyerek benzer yapıları bütüncül bir çerçevede ele aldığını göstermektedir.³⁵⁶

Müellif, kıraat alanındaki büyük âlimlerin bazı hatalarına işaret ederken son derece saygılı bir üslup kullanmış, onların ilmî otoritelerini zedelemekten düzeltmeler yapmıştır. Örneğin, Yûsuf sûresinin sonunda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu sûrede geçen idgamlı harflerin toplam sayısı otuz dokuzdur. Câ’berî ve ona tabi olanlar bu sayıyı yirmi yedi olarak belirtmiştir. Muhtemelen bu farklılık, yazıcı hatasından (tahrîf mine’n-nussâh) kaynaklanmaktadır.”³⁵⁷ Benzer şekilde, Meryem sûresinin sonunda ise şunları söylemektedir: “Bu sûrede idgamlı harflerin toplam sayısı otuz üçtür. Câ’berî bu sayıyı yirmi altı, Kastalânî ve İbnü’l-Kâdî ise yirmi beş olarak vermiştir. Bu âlimler güvenilir ve titiz araştırmacılar. Böylesine açık bir hatanın onlardan nasıl kaynaklanmış olabileceğini anlamıyorum. Ancak, idgamlı harfleri sıraladığımızda, onların verdiği sayıların bunlarla örtüşmediğini görmekteyiz. Muhtemelen bu farklılık, yazıcıların yaptığı bir hata (tashîf) neticesinde oluşmuştur. Doğrusunu Allah bilir.”³⁵⁸ Bu yaklaşım, müellifin ilmî nezaketini ve akademik titizliğini göstermektedir.³⁵⁹

Müellif, kıraat vecihlerini gereksiz yere tekrar etmek yerine, önceden ele aldığı konulara atıfta bulunarak metnin bütünlüğünü korumuş ve açıklamalarında özlülük sağlamıştır. Bu yöntem, okuyucunun daha önce verilen bilgilere geri dönerek kıraat farklılıklarını daha iyi anlamasına olanak tanımaktadır. Örneğin, Mâide sûresinin başında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu sûrenin Medine’de nazil olduğu hususunda icma bulunmaktadır. İçinde geçen ‘الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ’³⁶⁰ ifadesine ilişkin açıklamalar daha önce yapılmıştır. Eğer bu âyetin nazil olduğu

³⁴⁸ el-Kehf, 18/70.

³⁴⁹ Tâhâ, 20/90.

³⁵⁰ el-Kasas, 28/22.

³⁵¹ el-Ankebût, 29/56.

³⁵² Yâsîn, 36/61.

³⁵³ ez-Zümer, 39/53.

³⁵⁴ el-Münâfikûn, 63/10.

³⁵⁵ Nûh, 71/6.

³⁵⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 172.

³⁵⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 333.

³⁵⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 386.

³⁵⁹ ez-Zehrânî, *Gaysü’n-nef’ fi’l-kırâ’âti’s-seb’ li-Ebi’l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 172-173.

³⁶⁰ el-Mâide, 5/3.

bağlam hakkında bir tereddüt söz konusu olursa, önceki açıklamaların dikkate alınması gerekmektedir.”³⁶¹ Benzer şekilde, Tevbe sûresi hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “تَسْتَهْرُؤُونَ” kelimesinin Vârs ve Hamza kıraatlerindeki durumu açıktır. Eğer herhangi bir belirsizlik söz konusu olursa, daha önce bu konuya değinilen bölüme müracaat edilmelidir.³⁶² Gâfir Sûresi'nde geçen bir ifade hakkında Enfâl Sûresi'ndeki açıklamalara referans vererek şu ifadeleri kullanmaktadır: “سُنَّتَ اللَّهِ”³⁶³ ifadesi hakkında yapılan açıklamalar, daha önce Enfâl Sûresi'nde detaylı olarak ele alınmıştır.³⁶⁴ Bu yöntem, müellifin konuları gereksiz tekrarlardan kaçınarak sistematik bir yapı içinde sunduğunu ve okuyucunun önceki bilgilere yönlendirilerek kıraat ilminin anlaşılmasını kolaylaştırmayı amaçladığını göstermektedir.³⁶⁵

Müellif, kıraat ilminde genellikle kıraat imamlarının naklettiği vecihleri tarafsız bir şekilde aktarmakla birlikte, bazı durumlarda kıraat farklılıklarının anlam üzerindeki etkilerini açıklamış ve belirli tercihlerde bulunmuştur. Örneğin, Nisâ sûresinde geçen “فَتَبَيَّنُوا”³⁶⁶ kelimesi hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu kelimenin iki farklı kıraati bulunmaktadır. Hamza ve Kessâî gibi kıraat imamları ‘ث’ (se) harfi ile (فَتَبَيَّنُوا) okumuşlardır. Bu kıraat, ihtiyatlı hareket etmeyi ve acele karar vermemeyi ifade eder. Diğer kıraat imamları ise kelimeyi ‘ب’ (be) harfi ile (فَتَبَيَّنُوا) okumuşlardır ki bu, açık bir şekilde araştırma yapmayı ve durumu netleştirmeyi ifade etmektedir.”³⁶⁷ Benzer şekilde, Ankebût sûresinde geçen “لَتُبَيَّنَنَّ لَهُمْ”³⁶⁸ kelimesi hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu kelime iki farklı şekilde okunmaktadır. Hamza ve Kisâî, kelimenin ‘ث’ (se) harfi ile okunmasını benimseyerek (لَتُبَيَّنَنَّ لَهُمْ) kıraat etmişlerdir. Bu kıraat, [الثَّوَابُ] (ikamet etmek, kalıcı olmak) anlamını ifade etmekte olup, cennette ebedî kalmayı vurgulamaktadır. Diğer kıraat imamları ise kelimeyi ‘ب’ (be) harfi ile “لَتُبَيَّنَنَّ لَهُمْ” okumuşlardır ki, bu da [التَّبْوَاءُ] (yerleştirme, konumlandırma) anlamına gelmektedir. Buna göre, kelimenin anlamı ‘Allah onları cennette yüksek makamlara yerleştirecektir’ şeklinde açıklanabilir.”³⁶⁹ Bu yaklaşım, müellifin kıraat farklılıklarını yalnızca fonetik değişimler olarak

³⁶¹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 186.

³⁶² es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 277.

³⁶³ el-Gâfir, 40/85.

³⁶⁴ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 515.

³⁶⁵ ez-Zehrânî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Ġasan 'Alî b. Sâlim b. MuĠammed en-Nûri es-Sefâkusî*, 173.

³⁶⁶ en-Nisâ, 4/94.

³⁶⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 176.

³⁶⁸ el-Ankebût, 29/58.

³⁶⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 461.

değerlendirmediyini, aynı zamanda semantik (anlamsal) boyutlarını da dikkate alarak analiz ettiğini göstermektedir.³⁷⁰

2.6. Eserin Özellikleri ve Kıraat Alanındaki Konumu

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, kıraat ilmi açısından önemli bir kaynak olup, içerdiği sistematik düzen, kapsamlı kaynak kullanımı ve özgün değerlendirmeleriyle literatürde özel bir konuma sahiptir. Bu bölümde, eserin kıraat ilmi içindeki önemini ve özelliklerini ele almak suretiyle, sahip olduğu ilmî değeri ortaya koymak hedeflenmektedir. Daha önce müellifin eserindeki yöntemle dair bazı hususlar ele alınmış olmakla birlikte, bu bölümde eserin kendine has nitelikleri ve kıraat literatürü içindeki konumu detaylı bir şekilde incelenecektir.³⁷¹

2.6.1. Eserin Yapısal ve Metodolojik Özellikleri

Müellif, eserini tertip ederken kıraat hükümlerini ayetlerin sıralanışına göre ele almış ve her cüzün kıraat farklılıklarını ayrı başlıklar altında değerlendirmiştir. Bu yöntemin kıraat öğrencileri açısından özellikle arz (hoca huzurunda okuma) esnasında büyük kolaylık sağladığı aşikârdır. Müellifin bu metodu, daha sonraki bazı kıraat âlimleri tarafından da benimsenmiş ve şu eserlerde benzer bir yöntem takip edilmiştir: Aḥmed b. Muḥammed el-Bennâ ed-Dimyâtî'nin *İthâf Fuḍalâ'i'l-Beşer* adlı eseri, Şeyh Abdülfettâh el-Kādî'nin *el-Budûrû'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-'Aşr* adlı eseri, Dr. Muhammed Sâlim Muḥaysin'in *el-İrşâdâtü'l-Celiyye* adlı eseri. Bu durum, Sefâkusî'nin kıraat eğitimine katkısını ve yönteminin sonraki âlimler üzerinde bıraktığı etkiyi açıkça göstermektedir.³⁷²

Eser, kıraat ilminin temel otoritelerinden olan Ebû Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbnü'l-Cezerî ve diğer büyük âlimlerin eserlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Müellif, kendi dönemine kadar yazılmış kıraat literatürüne hâkim olmuş ve önceki eserlerden yaptığı alıntılarla çalışmasını zenginleştirmiştir. Eserin ilmî kıymetini artıran en önemli hususlardan biri, bu kaynakların sistematik bir şekilde değerlendirilmesi ve kritik bir bakış açısıyla ele

³⁷⁰ ez-Zehrânî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Ḥasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 173-174.

³⁷¹ ez-Zehrânî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Ḥasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 175.

³⁷² ez-Zehrânî, *Ġaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Ḥasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 175.

alınmış olmasıdır. Müellif, kıraat aktarımlarını titizlikle belgeleyerek eserin güvenilirliğini sağlamış, böylece kıraat ilmi sahasında mühim bir kaynak oluşturmuştur.³⁷³

Sefâkusî'nin eseri, kıraat literatüründe kayıp olduğu düşünülen bazı eserlerden yaptığı alıntılar açısından da dikkat çekicidir. Müellif, günümüzde mevcut olmayan ya da eksik ulaşan bazı eserlerden yaptığı aktarımlarla kıraat tarihine önemli katkılar sunmuştur. Örneğin: Muhammed b. Ali el-Ezfevî'nin eserinden yaptığı şu alıntı: "Med harfi, istifham anlamına geldiğini göstermek için uzatılır."³⁷⁴ Ebü'l-Fazl er-Râzî'nin *el-Vasît* adlı eserinden naklettiği şu rivayet: "Ali b. Ahmed (yani, üstat Ebü'l-Hasan el-Hammâmî), Zeyd b. Ali el-Kûfi'den, o da İbn Ferah'tan, o da el-Bezzî'den şöyle nakletmiştir: 'Kur'an okuduğunuzda kısa sûrelerden birine ulaştığınızda Allah'a hamd edin ve tekbir getirin.' Bu, Hz. Ali'nin (r.a) şu sözünün bir gereğidir: 'Kur'an'ı okuduğun zaman kısa sûreleri bitirdiğinde Allah'a hamd et ve tekbir getir.'"³⁷⁵ Ebü Amr ed-Dânî'nin istialâ harflerine dair şu tespiti: "İstialâ harfî, harekesi kesre olduğu için kuvvetini kaybetmiştir."³⁷⁶ Bu tür alıntılar, Sefâkusî'nin kıraat ilmi içindeki kaynak kullanımını ne derece geniş ve titiz bir şekilde gerçekleştirdiğini göstermektedir.³⁷⁷

Müellif eserinde kıraat meselelerini açıklarken yalnızca nesir şeklinde ifadelerle yetinmemiş, aynı zamanda kıraatle ilgili şiirlerden ve manzum eserlerden de istifade etmiştir. Kıraat ilminde manzumeler, kuralların daha kolay ezberlenmesi ve aktarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Müellif, kıraat farklılıklarını ve kurallarını açıklarken klasik metinlerden beyitler alıntılama ve bunları analiz etmiştir. Örneğin, İbn Mâlik'in şu beytini aktarmaktadır: (Bazıları, elif hariç tüm harflerde imale yapılabileceğini söylemiştir ve *et-Teysîr*'i telif eden de bu görüşü desteklemiştir.)³⁷⁸

³⁷³ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 175.

³⁷⁴ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 250.

³⁷⁵ Ebü'l-Fazl er-Râzî'nin *el-Vasît* adlı eserine doğrudan ulaşmak mümkün olmamış, söz konusu eserin basılmış bir nüshasına rastlanmamıştır. Ayrıca, İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*, Fuad Sezgin'in *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Arap Edebiyatı Tarihi) ve İslam dünyasındaki el yazmaları üzerine hazırlanan *el-Fihristü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî'l-İslâmî* gibi temel bibliyografik kaynaklarda bu esere dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* adlı eserinde bu kitaptan bahsetmiş ve ona atıfta bulunmuştur (bkz. *en-Neşr*, cilt 2, s. 428, 55). Bu durum, eserin günümüze ulaşmamış veya sınırlı sayıda nüshası bulunan kayıp eserlerden biri olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

³⁷⁶ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 439.

³⁷⁷ ez-Zehrânî, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 175-176.

³⁷⁸ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 62.

Müellif, İbnü'l-Kādî'nin kıraat ihtilaflarına dair yazdığı beyitlerden şu mısraları nakletmektedir:

وَشَيْءٌ وَأَلَّ بِالسُّكُتِ عَنْ خَلْفٍ بِلَا... خَلْفٌ وَفِي الْمَفْصُولِ خُلْفٌ تُقْبِلَا
وَخَلَادُهُمْ بِالْخُلْفِ فِي أَلٍّ وَشَيْئِهِ... وَلَا سَكُتٌ فِي الْمَفْصُولِ عَنْهُ فَحَصَلَا³⁷⁹

Bu beyitlerde, kıraat imamları arasındaki vakf ve sekt uygulamaları ele alınmakta, özellikle Halef kıraati ile ilgili ihtilaflara vurgu yapılmaktadır. Müellif, kıraat farklılıklarını açıklarken bu gibi manzum ifadeleri kullanarak konuların daha kolay anlaşılmasını ve ezberlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tür manzum ifadeler, kıraat ilminin sistematik aktarımında büyük bir rol oynamaktadır. Sefâkusî yalnızca beyitleri nakletmekle kalmamış, aynı zamanda tam manzum eserleri de kitabına almıştır. Örneğin, el-Efrânî'nin kıraat ilmine dair yazdığı bir manzumeyi, Yûnus Sûresi ile ilgili açıklamalarında olduğu gibi, eserin belirli bölümlerinde tam metin olarak zikretmiştir.³⁸⁰ Bu durum, onun kıraat meselelerini açıklamada edebî metinlerden nasıl faydalandığını ve bunları ilmî yorumlarına nasıl entegre ettiğini göstermektedir.³⁸¹

Müellif, yalnızca kıraat literatüründe yer alan manzumeleri aktarmakla yetinmemiş, aynı zamanda kendi yazdığı şiirlerle de kıraat meselelerini özetlemiş ve sistematik hale getirmiştir. Bu yaklaşım, özellikle kıraat farklılıklarını ezberleme sürecini kolaylaştırmak açısından önemli bir metottür. Örneğin, fa'lâ veznindeki kelimelerle ilgili olarak şu beyiti kaleme almıştır:

فَعَلَى بَفَنُحِ تَفْوَى مَرَضَى نَجْوَى... مَوْتَى وَشَيْءَى ثُمَّ قَتَلَى سَلْوَى

صَرَعى وَطَعْوَى ثُمَّ دَعْوَى أَسْرَى... يَحْيَى كَذَا إِنْ لَمْ تُنَوِّنْ تَثْرَى

Ve yine şu beyti de zikretmiştir:

وَالْهَمْزُ إِنْ كَانَ عَيْنًا لَيْسَ يُبْدِلُهُ... وَرَشُّ سَوَى بَيْسٍ مَعَ بَيْرٍ كَذَا الذَّبِيبِ

³⁷⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 86.

³⁸⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 290-293.

³⁸¹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 177.

Müellifin, kıraat meselelerini şiirle açıklaması, onun eğitim metodolojisindeki yenilikçi yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Bu tür manzum açıklamalar, kıraat öğrencilerinin konuları kavramasını ve ezberlemesini kolaylaştırmaktadır.³⁸²

Müellif, kıraat ilminin önemli konularından biri olan kıraatleri birleştirme (cem‘) metoduna dair dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Kıraatlerin birleştirilmesine ilişkin detaylı açıklamalar yaparken, eserin tamamını bu konuya ayırmamış, ancak özellikle yeni başlayanlar için zor olabilecek bazı ayetler üzerinde durarak meseleyi sadeleştirmiştir. Böylece, kıraatleri birleştirmek isteyen okuyucular için kullanışlı bir yöntem sunmuş, ancak kitabı gereksiz detaylarla doldurmaktan kaçınmıştır. Örneğin, Bakara Sûresi'nin 85. ayetinde geçen “وَإِنْ يَأْتُوكُمْ” ifadesinin kıraat birleştirme yöntemiyle nasıl okunması gerektiği konusunda şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu ayetin kıraat birleştirme yöntemiyle okunması gerektiğinde, durak noktaları göz önünde bulundurularak Kâlûn kıraatinden başlanmalıdır.”³⁸³ Benzer şekilde, Tûr Sûresi'nin 21. ayetinde geçen “تُرِيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ” ifadesinin nasıl birleştirileceğini açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu ayette kıraatlerin birleştirilmesi gerektiğinde, vakf ve ibtida noktaları dikkatle belirlenmeli ve okumaya Kâlûn kıraatinden başlanmalıdır.”³⁸⁴ Bu yaklaşımıyla, kıraatlerin birleştirilmesi konusunda ifrat ve tefrit arasında bir denge kurmuş, eserin yalnızca kıraat cem‘ metoduna ayrılmasını önlemiş, ancak önemli noktalarda açıklamalar yaparak okurlara rehberlik etmiştir.

Müellif, kıraat rivayetlerinde farklı şekillerin nasıl birbirine etki ettiğini detaylı bir şekilde incelemiş ve bunların ardışık olarak nasıl uygulanması gerektiğini açıklamıştır. Özellikle Verş kıraatinde bedel meseleleriyle ilgili kapsamlı analizler yapmış ve bunların kıraat sırasında nasıl okunması gerektiğini detaylı bir şekilde ele almıştır. Örneğin, Verş kıraatinde iki farklı bedelin arka arkaya gelmesi durumunda, vakf ve vasl halinde nasıl okunacağı konusunda detaylı açıklamalar yapmıştır. Bu tür incelemeler, müellifin kıraat ilminin detaylarına ne derece hâkim olduğunu göstermektedir.³⁸⁵

Müellif, kıraat ihtilaflarını ele alırken yalnızca farklı rivayetleri aktarmakla yetinmemiş, aynı zamanda hangi kıraat seçeneğinin öncelikli olarak tercih edilmesi gerektiğini de açıkça ifade etmiştir. Bu yöntem, kıraat eğitiminde önemli bir metodolojik yaklaşım olup, öğrencilerin

³⁸² ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 177.

³⁸³ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 81.

³⁸⁴ es-Sefâkusî, *Ğaysü'n-Nef'*, 558.

³⁸⁵ ez-Zehrâni, *Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 177-178.

en yaygın ve tercih edilen kıraat şeklini önce öğrenmelerini ve uygulamalarını sağlamaktadır. Örneğin, Bakara Sûresi'nin 67. ayetinde geçen “هَرُؤَا” kelimesiyle ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu kelimede vakf yapıldığında, Hamza kıraatinde iki farklı okuma şekli bulunmaktadır. Birincisi ve tercih edilmesi gereken yöntem, hemzenin harekesinin kendisinden önceki sâkin harfe nakledilmesi ve hemzenin tamamen düşürülmesidir. Bu yöntem, kıraat kurallarına en uygun olanıdır. İkinci seçenek ise, hemzenin vâv harfiyle değiştirilmesi ve zâ harfinin sükûn ile okunmasıdır. Ancak bu yöntem, yazım kurallarına dayalı bir uygulama olup, kıraat icrasında daha az tercih edilmelidir.”³⁸⁶ Bu tür açıklamalar, müellifin kıraat ihtilaflarına dair yalnızca teorik bilgiler sunmak yerine, hangi yöntemle okunması gerektiğine dair yönlendirmeler sunduğunu göstermektedir.

Müellif, kıraat ihtilafları arasında bir tercihte bulunurken, yalnızca şahsi kanaatine dayalı bir seçim yapmamış, aynı zamanda tercih edilen yöntemin gerekçesini de ortaya koyarak ilmî bir yaklaşım sergilemiştir. Bu durum, onun kıraat ilminde yalnızca rivayetleri aktaran bir müellif olmadığını, aynı zamanda bu rivayetleri değerlendiren ve analiz eden bir araştırmacı kimliğine sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, Nisâ Sûresi'nin 5. ayetinde geçen “السُّفَهَاءُ” kıraatiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “Kâlûn, Basralılar ve Bezzî, bu kelimenin kıraatinde ilk hemzeye tamamen düşürerek, ikinci hemzeye ise tahkik ile okuyarak kıraat etmişlerdir. Bu kelime hemzeye kısa okumak (kasr) veya uzun okumak (med) olmak üzere iki farklı şekilde okunabilir. Ancak tercih edilen yöntem kasr yapmaktır, çünkü hemze tamamen ortadan kalkmış ve hiçbir izi kalmamıştır. Bu nedenle, kıraat performansı açısından kasr yönteminin tercih edilmesi daha uygundur.”³⁸⁷ Bu tür açıklamalar, müellifin kıraat tercihlerini yalnızca rivayetlere dayandırmakla kalmayıp, aynı zamanda kıraat ilminin temel ilkeleri çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir.

Müellif, kıraat ilminde yaygın olarak bilinen bazı konular hakkında dahi yanlış anlamaları önlemek amacıyla detaylı açıklamalar yapmıştır. Bu tutum, onun yalnızca kıraat ihtilaflarını aktarmakla yetinmeyip, olası yanlış anlamaları engellemeye yönelik bir bilinç oluşturmayı hedeflediğini göstermektedir. Örneğin, Lokmân Sûresi'nin 6. ayetinde geçen “لَهُوَ” ifadesi hakkında şu uyarıyı yapmaktadır: “Bütün kıraat imamları bu ifadedeki ‘ه’ harfini sâkin olarak okumuşlardır. Bunun sebebi, kelimenin açık bir isim (ism-i zâhir) olmasıdır;

³⁸⁶ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 78.

³⁸⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 164.

dolayısıyla, zamir gibi değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu husus oldukça açıktır, ancak bazı öğrenciler yanlış anlamalara düşebileceğinden, bu açıklamayı yapmak faydalıdır.”³⁸⁸

Benzer şekilde, Ahzâb Sûresi'nin 1. ayetinde geçen “النَّبِيُّ اتَّقِ” ifadesi hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Nâfi' kıraatinde, 'اتَّقِ' kelimesindeki hemze açık bir şekilde telaffuz edilir. Buradaki hemze, vasl hemzesidir ve iki hemzenin bir araya gelmesi kuralına girmez. Diğer kıraat imamları ise bu kelimeyi, şeddeli yâ harfî ile okumuşlardır. Bu farkın yanlış anlaşılmasında için bu hususun belirtilmesi gerekmektedir.”³⁸⁹ Bu tür açıklamalar, müellifin yanlışları önlemeye yönelik hassasiyetini ve kıraat ilmi alanında detaylara gösterdiği önemi ortaya koymaktadır.

2.6.2. Eserin Kıraat İlimi İçindeki Yeri ve Etkisi

Müellif, Şâtîbî'nin bazı konularda kendi kıraat metodundan ayrıldığını ve bu durumun kıraat aktarımları açısından birtakım sakıncalar doğurduğunu ifade etmiştir. Özellikle, Şâtîbî'nin belirli kıraat farklılıklarını eserine dahil etmesinin, takip ettiği ana usulle çeliştiğini vurgulamıştır. Örneğin: Nahl Suresi (85-86. ayetler) üzerine yaptığı değerlendirmede şu ifadeyi kullanmaktadır: “Hamza ve Şu'be, ‘رَأَى الَّذِينَ’ kelimesindeki râ harfini imale ile okumuş, diğer kıraat imamları ise fetha ile okumuştur. Şâtîbî, Şu'be için hemze imalesini, Sûsî için ise hemze ve râ harflerinin imalesini zikretmiştir ki bu, kendi metoduna aykırıdır ve bu yoldan okunmaz.”³⁹⁰ Meryem Suresi (1. ayet - ‘كَيْعَصُ’) hakkında yaptığı açıklamada şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Basralılar h harfini, Şamiler ve Hamza y harfini, Şu'be ve Ali ise her ikisini imale ile okumuştur. Verş ise beyne yapmıştır, diğer kıraat imamları ise açık fetha ile okumuşlardır. Şâtîbî, Kâlûn'un her iki harfî de imale ettiğini ve Sûsî'nin ي harfini imale ettiğini zikretmiştir ki bu, onun metoduna aykırıdır ve bu şekilde okunmaz.”³⁹¹ Bu değerlendirmeler, müellifin kıraat rivayetlerinde metodolojik doğruluğa verdiği önemi göstermektedir.

Sefâkusî, yalnızca Şâtîbî'yi değil, Dâni'yi de kıraat metodolojisindeki bazı hataları nedeniyle eleştirmiştir. Örneğin: Bakara Suresi'nde (İbn Kesîr kıraatinde “يُعَذِّبُ” kelimesi üzerine) şu yorumu yapmaktadır: “Şâtîbî'nin ‘يُعَذِّبُ دَنَا الْخُلْفِ’ ifadesi, asıl kaynağı olan Dâni'ye

³⁸⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 469.

³⁸⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 473.

³⁹⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 356.

³⁹¹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 381.

dayanarak verdiği bir bilgidir. Ancak bu, onların takip ettikleri yoldan bir sapma olup kıraat metodolojisine uygun değildir.”³⁹² Ahkâf Suresi (12. ayet - ‘لينذر’) hakkında yaptığı tespit: “Nâfî‘, el-Bezzî ve Şamiler kelimeyi ‘ت’ harfi ile, diğer kıraat imamları ise ‘ي’ harfi ile okumuştur. et-Teysîr adlı eserde el-Bezzî için iki farklı kıraat şeklinin bulunduğu ifade edilmiş ve Şâtîbî de bu görüşü takip etmiştir. Oysa bu, onun metoduna aykırıdır ve bu şekilde okunmaz.”³⁹³

Müellif, kıraat rivayetlerini yalnızca aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bazı görüşleri eleştirerek kendi ilmî tercihini ortaya koymuştur. Özellikle, bazı kıraat imamlarının aktardığı rivayetlerin dilbilgisel ve anlam açısından uygunluğunu tartışmış ve bunlar üzerine kendi değerlendirmelerini yapmıştır. Örneğin, bazı sûreler arasındaki vakf ve sükûn meselesine dair şu eleştiriyi getirmektedir: “Bazı kıraat âlimleri, infitâr (الانفطار) ile Mutaffifin (المطفيين), Fecr (الفجر) ile Lâ Uksimu (لا أقسم) ve Asr (العصر) ile Hümeze (الهمزة) sûreleri arasında vakf yapmayı tercih etmişlerdir. Ancak bu tercihin sahih bir dayanağı olmadığı gibi, bu tür duraklamalar kıraat açısından da hoş görülmemektedir. Çünkü ‘Ve ehlu’l-mağfireti lâ uksimu’ şeklinde bir duraklama, Kur’an’ın anlamında hataya sebebiyet verebilir.”³⁹⁴ Bu ifadeler, Sefâkusî’nin kıraat rivayetlerine yalnızca nakledici bir yaklaşım sergilemekten ziyade, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme yaptığını göstermektedir. Müellif, kıraat rivayetlerinin yalnızca rivayet edilmesine değil, bunların sağlamlık derecesine de önem vermektedir.

Müellif, kıraat meselelerini aktarırken yalnızca geçmiş âlimlerin görüşlerini nakletmekle yetinmemiş, aynı zamanda kendi ilmî tercihlerini de açıkça ifade etmiştir. Özellikle bazı kıraat ihtilaflarında, çeşitli görüşleri ele aldıktan sonra şahsi kanaatini ortaya koymuş ve bunu delillerle desteklemiştir. Örneğin, Yûsuf Sûresi’nde “هنت لك” kıraati ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Hişâm’ın ‘هنت لك’ kıraatini hemze ile ve T harfini fetha ile okuması meselesinde, önceki kıraat imamlarının görüşlerini inceledim. Hişâm, güvenilirliği, ilmi derinliği ve kıraat konusundaki titizliğiyle tanınmış bir âlimdir. Onun bu kıraati, mütevâtir yollarla bize ulaşmıştır ve kıraat tarihindeki konumu da bunu desteklemektedir.”³⁹⁵

Müellif, kıraat imamlarının güvenilirliğine büyük bir önem vermiş ve onlara yöneltilen eleştirilere karşı kapsamlı bir savunma geliştirmiştir. Özellikle İbn Âmir ve Hamza kıraatlerine

³⁹² es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 126.

³⁹³ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 540.

³⁹⁴ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 608.

³⁹⁵ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûri es-Sefâkusî*, 167-168; es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 322.

yöneltilen eleştirileri reddetmiş ve bu imamların güvenilirliğini çeşitli delillerle ortaya koymuştur. Örneğin, İbn Âmir'in kıraati hakkındaki şüpheleri reddederken şu ifadeleri kullanmaktadır: “İbn Âmir, Arapların en fasihlerinden olup, hataların yayılmadığı bir dönemde yetişmiş, kıraatini doğrudan büyük sahabilerden almıştır. Dahası, öğrencisi ez-Zemârî'nin aktardığına göre, Hz. Osman b. Affân'dan kıraat almıştır. Bu, onu kıraat imamları arasında en yüksek isnada sahip kılan önemli bir özelliktir.”³⁹⁶ Benzer şekilde, Fâtır Sûresi'nde “وَمَكَرَ السَّيِّئِ” kıraati hakkında şunları söylemektedir: “Zemahşerî, bu kelimenin kıraatinde bir hata yapıldığını ileri sürerek, kıraat imamlarının yanlış anladığını iddia etmiştir. Ancak bu iddia, kıraat nakli konusundaki temel ilkelerle çelişmektedir. Eğer böyle akıl yürütmelere dayanarak kıraat imamlarının rivayetlerini sorgulamaya başlarsak, Kur'an'ın güvenilirliğine zarar vermiş oluruz. Oysa kıraat ravileri, son derece titiz, güvenilir ve takva sahibi insanlardır. Onlar, Kur'an'ı aktarma konusunda son derece dikkatli davranmış ve en küçük bir hata ihtimalinden bile sakınmışlardır.”³⁹⁷ Kıraat meselelerini sadece nakletmekle kalmamış, güçlü delillerle analiz ederek ilmî tercihlerini ortaya koymuştur. Kıraat imamlarını yalnızca birer rivayet aktarıcısı olarak değil, kıraat ilminin korunmasında temel aktörler olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşımı, kıraatlerin sağlam temellere dayandığını ispat etme gayretini göstermektedir.³⁹⁸

Müellif, kıraat ilminde geleneksel metodolojiyi sorgulayan ve yalnızca belirli bir ekole bağlı kalmadan, en doğru ve sağlam görüşleri tercih eden bir yaklaşım benimsemiştir. Mağribî kıraat ekolünde yetişmiş olmasına rağmen, yalnızca bölgesel geleneği takip etmek yerine, kıraat ilminde en güvenilir ve ilmî açıdan en isabetli görüşleri benimsemeyi esas almıştır. Bu yönüyle, müellifin eserinde bölgesel kıraat uygulamalarına sıkı sıkıya bağlı kalma yerine, delile dayalı ve bağımsız bir kıraat yöntemi geliştirdiği görülmektedir. Bu yaklaşımı, kıraat ilminde objektif ve akademik bir bakış açısını öncellediğini ve herhangi bir mezhep veya bölgesel uygulamanın ötesinde, en doğru olanı tespit etmeye çalıştığını göstermektedir.

Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, yalnızca yedi kıraat imamının rivayetlerine yer veren bir kıraat kitabı olmanın ötesinde, Kur'an ilimleri kapsamında birçok farklı konuyu da içermektedir. Eserde şu konulara dair önemli bilgiler bulunmaktadır: Rasmü'l-Mushaf (Mushaf yazım kuralları), Fâsıla (Ayet sonları) ilmi, Tecvid kaideleri. Bu yönüyle, eser sadece kıraat farklılıklarını içeren bir kitap olmaktan öte, Kur'an ilimleri açısından geniş kapsamlı bir başvuru kaynağıdır.

³⁹⁶ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 226.

³⁹⁷ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 487-489.

³⁹⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*.

Gaysü'n-Nef' adlı eser, kıraat ilminde yalnızca kendi döneminde değil, kendinden sonraki dönemlerde de büyük bir ilgi görmüş ve birçok âlim tarafından özetlenmiş ve manzum hale getirilmiştir. Bu durum, eserin kıraat literatürü içindeki önemli konumunu göstermektedir. Bu bağlamda, Ebû Muhammed Seyyid b. Muhammed b. Halîl eş-Şemsarî, *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri özetleyerek “*Telhîşu Gaysi'n-Nef' alâ İhtilâfi'l-Kırâati's-Seb'*” adlı manzumesini kaleme almıştır. Bu manzume, Medine-i Münevvere'de Mahmudiye Kütüphanesi'nde bulunmakta olup, İslam Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Medine) 9865 numara ile kayıtlıdır. Manzume, toplamda 67 varaktan oluşmaktadır. Bu manzume, *Gaysü'n-Nef'* adlı eserin yalnızca bir kıraat kaynağı olarak değil, kıraat eğitiminde temel bir referans olarak görüldüğünü ve kıraat kurallarının ezberlenmesini kolaylaştırmak amacıyla manzum hale getirildiğini göstermektedir.³⁹⁹

Eserin kıymeti yalnızca özetlenmesi ve manzum hale getirilmesiyle sınırlı kalmamış, kendinden sonra gelen kıraat âlimleri tarafından kaynak eser olarak kullanılmış ve atıflara konu olmuştur. Özellikle, Şeyh Abdülfettâh el-Kâdî eserinde *Gaysü'n-Nef'*e sık sık atıfta bulunmuş ve “*el-Budûrû'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşr el-Mütevâtire*” adlı kitabında ondan bolca alıntı yapmıştır. El-Kâdî, eserin giriş kısmında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu eserde, *Gaysü'n-Nef'* müellifinin tertip ve düzen yöntemini takip ettim. Kur'an'ın her bir cüzünü ayrı olarak ele alarak, ihtilâflı kelimeleri tek tek zikrettim.”⁴⁰⁰ Bunun yanı sıra, Şâtibî kıraat sisteminde imale konusunu açıklarken, yine *Gaysü'n-Nef'*i kaynak göstererek şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Gaysü'n-Nef'* müellifinin yöntemi doğrultusunda, imale ile okunan ayetlerin sonlarını tek tek sıralayacağım.”⁴⁰¹ Bu tür atıflar, *Gaysü'n-Nef'* adlı eserin kıraat ilmi sahasında yalnızca bir dönemle sınırlı kalmayıp, kendinden sonra gelen birçok kıraat âlimi tarafından temel başvuru kaynağı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, kıraat ilminin ötesine geçerek Kur'an ilimleri, tecvid, rasmü'l-mushaf ve fâsıla gibi farklı disiplinlerde de önemli bir referans kaynağı haline gelmiştir. Kendinden sonra gelen kıraat ve Kur'an ilimleri âlimleri, eserde yer alan bilgileri yalnızca kıraat sahasında değil, mushaf yazım kuralları ve tecvid gibi alanlarda da kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle Kur'an yazım kuralları alanında, mushaf hattı ve yazım standartları üzerine çalışan âlimler, *Gaysü'n-Nef'*i referans göstererek şu ifadeleri

³⁹⁹ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkusî*, 182.

⁴⁰⁰ Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Budûrû'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşr el-Mütevâtire min Tariki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre* (Mekke-i Mükerrreme: Mektebetu Enes bin Malik, 2002), 3.

⁴⁰¹ el-Kâdî, *el-Budûrû'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşr el-Mütevâtire min Tariki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*, 201.

kullanmaktadır: “*Gaysü'n-Nef'*, kıraat ihtilaflarını yalnızca aktarmakla kalmamış, aynı zamanda Mushaf hattı ve Kur'an yazımıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir.”⁴⁰² Bunun yanı sıra, fâsıla ilmi (ayet sonları ve durak noktaları) konusunda eser, Kur'an'ın bölümlenmesi, vakf ve ibtida kuralları açısından büyük bir önem taşımaktadır.⁴⁰³

Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, yalnızca bir kaynak kitap olarak kalmamış, aynı zamanda kıraat alanında yeni çalışmaların temelini oluşturmuş ve genişletilmeye müsait bir yapı sergilemiştir. Bazı kıraat âlimleri, bu eseri esas alarak ihtilaflı kıraat meselelerini daha sistematik bir şekilde ele almış ve Sefâkusî'nin belirlemediği hususları tamamlayarak yeni eserler kaleme almışlardır.⁴⁰⁴ Bu bağlamda, İbn Yâlûşe eş-Şerîf, kıraatlerin icrasında öncelikli kıraat yöntemlerinin belirlenmesi konusuna dair yazdığı eserinde, *Gaysü'n-Nef'*i temel almış ancak Sefâkusî'nin kitabında açıkça belirtilmeyen yönleri tespit ederek kendi katkılarını eklemiştir. Eserinin girişinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kıraat rivayetleri arasındaki ihtilaflardan bazıları, raviler arasındaki tercihlere dayanmaktadır. Örneğin, teshîl ve tahkik, fetha ve imale, gaib ve hitap gibi farklılıklar bunlardandır. Çoğu durumda, raviler arasında bir kıraat şekli daha yaygın hale gelmiştir. Bu nedenle, kıraatleri birleştirerek okuyan bir kişinin, en yaygın olan yüzü öne çıkarması ve kıraatte bunu esas alması gerekir. Ancak, Şeyh Ali en-Nûrî rahimehullah, *Gaysü'n-Nef'* adlı eserinde birçok yerde kıraatte öncelikli olan yüzü açıkça belirtmemiştir. Bundan dolayı, bazı dostlarım bana bu konuyu detaylandırmamı, kıraat ihtilaflarını toplayarak öncelikli kıraat şekillerini belirlememi rica ettiler. Ben de Sefâkusî'nin kitabını temel alarak, ancak onun belirlemediği noktaları tamamlayarak bu eseri kaleme aldım.”⁴⁰⁵ Bu açıklamalar, *Gaysü'n-Nef'*in kıraat ilmi açısından gelişime açık bir eser olduğunu ve sonraki âlimlerin bu eseri temel alarak kıraat ilmini daha sistematik bir çerçevede ele aldıklarını göstermektedir.

Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, yalnızca teorik bir kıraat kitabı olarak kalmamış, aynı zamanda Mushaf-ı Şerif'in gözden geçirilmesi ve tashih edilmesi süreçlerinde kıraat uzmanları tarafından başvurulan temel kaynaklardan biri olmuştur. Özellikle Kur'an'ın bölümlerinin, cüzlerinin, yarı ve çeyrek kısımlarının belirlenmesi hususunda, mushafın farklı

⁴⁰² ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 183.

⁴⁰³ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 183-184.

⁴⁰⁴ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muḥammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 184.

⁴⁰⁵ Muhammed b Yâlûşeh, *Risâletü'l-Mukaddem Edâen min Evcihî'l-Hilâf li'l-Kurrâi's-Seb'a*, ed. Usâme b el-Arabî, ts.

kıraatlere göre düzenlenmesinde görev alan uzman heyetler, *Gaysü'n-Nef'*i kaynak eser olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda, aşağıdaki komisyonlar, Mushaf-ı Şerif'in tashih süreçlerinde *Gaysü'n-Nef'*i kıstas olarak değerlendirmişlerdir: Katar'da basılan Verş kıraatiyle Mushaf-ı Şerif'in gözden geçirilmesi komisyonu, Medine-i Münevvere'de basılan Hafs rivayetli Mushaf-ı Şerif'in tashih komisyonu, Medine-i Münevvere'de basılan Verş rivayetli Mushaf-ı Şerif'in tashih komisyonu. Bu tür kullanımlar, *Gaysü'n-Nef'*in yalnızca bir kıraat kaynağı olmanın ötesinde, günümüzde mushafların basım ve tashih edilmesi süreçlerinde de güvenilir bir başvuru kaynağı olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.⁴⁰⁶

Sefâkusî'nin *Gaysü'n-Nef'* adlı eseri, yalnızca kıraat ihtilaflarını ele alan bir çalışma olmanın ötesinde, Kur'an ilimleri, tecvid, rasmü'l-mushaf, fâsıla, vakf ve ibtida gibi alanlarda yapılan akademik çalışmalarda en çok atıf yapılan kaynaklardan biri haline gelmiştir. Özellikle kıraat ihtilaflarını konu alan akademik araştırmalarda, yüksek lisans ve doktora tezlerinde *Gaysü'n-Nef'* temel referans eser olarak gösterilmekte ve araştırmacılar tarafından sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bu hususta, kıraat alanındaki akademik çalışmalarda genellikle İbnü'l-Cezerî'nin "*en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr*" adlı eseri ile zikredilen eserlerden biri olduğu görülmektedir. Özellikle şu akademik konular üzerine yapılan çalışmalarda *Gaysü'n-Nef'*e sıklıkla başvurulmuştur: Kur'an yazım kuralları (Rasmü'l-Mushaf) çalışmaları, ayet sonları ve vakf-ibtida ilmi araştırmaları, tecvid kurallarına dair bilimsel çalışmalar, kıraat ihtilaflarına dair yapılan mukayeseli çalışmalar.⁴⁰⁷ Bu durum, *Gaysü'n-Nef'*in yalnızca bir kıraat kitabı olmaktan öte, akademik çalışmaların vazgeçilmez bir kaynağı haline geldiğini ve kıraat ilmiyle ilgili her ciddi çalışmada atıf yapılan temel eserlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁸

2.7. Kırââtü's-Seb'e Dair Önemli Meseleler

Yedi kıraat, Kur'ân-ı Kerîm'in sahih senedlerle rivayet edilen ve büyük imamlar tarafından rivayet edilmiş yedi farklı okunuş biçimini ifade eder. Bu kıraatler hem lafız hem de mana bakımından küçük farklar içerebilir ve bu farklar Kur'an'ın anlam bütünlüğünü bozamaz.

⁴⁰⁶ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 184-185.

⁴⁰⁷ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 185.

⁴⁰⁸ ez-Zehrânî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*, 185.

Kıraat ilminin temelini oluşturan yedi kıraat, İbn Mücâhid (ö. 324/936) tarafından derlenmiş ve şu yedi imamla tanınmıştır:

1. Nâfi‘ el-Medenî (ö. 169/785)
2. İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/737)
3. Ebû ‘Amr el-Basrî (ö. 154/770)
4. İbn Âmir eş-Şâmî (ö. 118/736)
5. Âsım el-Kûfi (ö. 127/744)
6. Hamza el-Kûfi (ö. 156/772)
7. El-Kisâî (ö. 189/805). Bu imamların her biri Kur’an’ı bizzat kendi hocalarından almış, talim etmiş ve bu kıraatler tevatürle günümüze ulaşmıştır.⁴⁰⁹

Bu bağlamda, yedi kıraate dair öne çıkan meseleler şu dokuz başlık altında değerlendirilecektir;

1. Kur’an’ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi: Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)’den mütevatir olarak nakledilen “Kur’an, yedi harf üzerine indirilmiştir. O hâlde kolayınıza geleni okuyun.” hadisi, kıraat farklılıklarının meşruiyetini ortaya koymaktadır. Ancak bu “yedi harf” kavramının mahiyeti konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. En güçlü görüşlerden biri, bunun Kureys, Temîm, Sekîf, Hezîl, Hevâzin, Kinâne ve Yemen gibi ana Arap kabilelerinin lehçelerine işaret ettiği yönündedir.⁴¹⁰

2. Tevâtür ve Kıraatın Sahihliği: Bir kıraatın sahih kabul edilebilmesi için tevâtür şarttır. Senedi sahih olsa bile tevâtür seviyesine ulaşmamış bir kıraat, sahih kıraat kategorisinde değerlendirilmez. Kıraatlerin sahihliği için üç temel kriter bulunmaktadır:

- Senedinin muttasıl olarak Peygamber Efendimiz’e ulaşması,
- Arap dili kurallarına uygun olması,
- Osmanlı (Resm-i Osmanî) ve Arap mushaflarının yazımına uygun olması.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr*, 1/28-36.

⁴¹⁰ M. Zeki Duman, “El-Ahrufü’s-Seb’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/532-535.

Kıraat imamları arasındaki farklılıklar, tevâtür kavramına zarar vermez. Zira bir kıraat, belirli bir topluluk tarafından tevâtürle nakledilmiş olabilir, ancak başka bir topluluğa ulaşmamış olabilir.⁴¹¹

3. Mukrî'nin (Kıraat Öğretenin) Şartları: Kıraat eğitimi veren kişinin Müslüman, akıllı, ergen, güvenilir, emniyet sahibi, Kur'ân'ı ezbere bilen ve rivayetleri sağlam şekilde aktarabilen biri olması gerekmektedir. Ayrıca, fisk ve mürüvveti zedeleyici davranışlardan uzak olmalıdır.⁴¹²

4. Kıraat Öğrenen ve Öğretenin Adabı: Kıraat çalışmaları yalnızca Allah rızası için yapılmalı, dünyevî menfaatler gözetilmemelidir. Okuyucu ve eğitici edebe riayet etmeli, uygun kıyafetler giymeli ve gereksiz hareketlerden kaçınmalıdır. Kibleye yönelerek, abdestli bir şekilde, huşû içinde ve anlamları tefekkür ederek okumalıdır.⁴¹³

5. Kıraat Metinlerinin Ezberlenmesi: Kıraat farklılıklarının doğru bir şekilde öğrenilebilmesi için, kişinin okuduğu metni ezberlemesi ve kıraat imamlarının usûlî ve ferşî farklılıklarını bilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kıraat aktarımında karışıklık ve hatalar ortaya çıkabilir.⁴¹⁴

6. Kıraat İlmini Destekleyen Yedi Disiplin: Kıraat ilmiyle ilgilenen bir kişinin şu yedi ilimde yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir: Arap dili (nahiv ve sarf), tecvid, Kur'ân yazımı (resm), vakf ve ibtida, fasıl ve vasıl, senet ilmi, Kur'ân'ın başlama ve bitiş noktaları. Bu ilimler, kıraat farklılıklarının daha sağlıklı anlaşılmasını sağlamaktadır. Kıraat ilmiyle ilgilenen bir kişinin, dinî hükümleri anlayabilmesi için temel fıkıh bilgisine sahip olması gerekir. Nahiv ve sarf bilgisi kıraatlerin anlam yönüyle değerlendirilmesinde önemli bir unsurdur. Tefsir ve garîbü'l-Kur'ân ilimleri, kıraatlerin anlam yönünden anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.⁴¹⁵

7. Kıraatlerin Cem' Usulü ve Uygulama Yöntemleri: İlk dönemlerde kıraatlerin cem'i (birleştirilerek okunması) uygulaması bulunmazken, daha sonra Ebû ' Amr ed-Dânî döneminde, kıraatlerin tek tek okunmasının uzun zaman alması sebebiyle hafiflik sağlamak amacıyla

⁴¹¹ Ali Öztürk, "Kıraatlerin Tevâtürü Meselesi", *Marife Dergisi* 12/2 (2012), 145-162.

⁴¹² "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/517.

⁴¹³ Abdurrahman Çetin, "Kıraat Eğitiminde Edep ve Usul", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018), 99-120.

⁴¹⁴ Mahmut Toptaş, *Kur'an Öğreniyorum* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 45-47.

⁴¹⁵ Mehmet Sait Hatipoğlu, *Kıraat İlmi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 59-65.

geliştirilmiştir. Kıraatlerin cem'i konusunda üç temel yöntem bulunmaktadır: 1. Harf Usulüyle Cem': Kârî, her bir ihtilaf noktası üzerinde durarak, ilgili kelime veya yerdeki farklı kıraatleri tek tek okuyarak tamamlar ve bir sonraki ihtilafa geçer. 2. Vakf Usulüyle Cem': Okuyucu, genellikle Kâlûn'dan başlayarak bir kıraat bölümü okur, durak (vakf) yapılabilecek bir noktaya ulaştığında durur ve ardından ayetin sonuna en yakın olan farklı kıraatle okumaya devam eder. Bu sıralama en yakın farklı kıraatten en uzağa doğru ilerler ve yeni bölümde tekrar Kâlûn'dan başlanır. 3. Maharet Sahiplerinin Cem' Usulü: İkinci yönteme benzese de burada önceki bölümde hangi râvi ile bitirilmişse, bir sonraki bölüme de aynı râvi ile başlanır, böylece kıraat geçişleri daha akıcı hâle getirilir.⁴¹⁶

8. Kıraatle Meşgul Olanların Bilmesi Gereken Esaslar: Kur'ân kıraatiyle ilgilenen herkesin, zorunlu ihtilaf (el-hilâfu'l-vâcib) ile tercihe bağlı ihtilaf (el-hilâfu'l-câiz) arasındaki farkı bilmesi gerekmektedir. Bu ayrımı yapamayan kişinin kıraati sıhhatli olmayacaktır. Ayrıca, kıraat, rivayet ve tarik kavramlarını doğru anlamak önem arz etmektedir: Kıraat, doğrudan bir kıraat imamına nispet edilen okuma şeklidir. Rivayet, bir imamdan doğrudan veya vasıtalı olarak nakledilen okumadır. Tarik, râvilerden sonraki neslin naklettiği okuyuş biçimidir. Bu bağlamda zorunlu ihtilaf, kıraat imamlarından nakledilen farklı okuyuşlardır ve mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu unsurların ihmal edilmesi, kıraat rivayetinde eksiklik meydana getirir. Örneğin, (يُخَادِعُونَ - يَخْدَعُونَ) ve (يُكْدِبُونَ - يَكْذِبُونَ) gibi farklılıklar bu kapsama girer. Buna karşılık tercihe bağlı ihtilaf, okuyucunun muhayyer bıraktığı konulardır ve herhangi bir eksiklik teşkil etmez. Örneğin, medde-i ârid'de (geçici uzatma) kasr (kısa), tevassut (orta) ve tul (uzun) uygulamaları ile sükûn, ravm ve işmâm gibi vecihler, okuyucunun tercihinine bağlıdır.⁴¹⁷

9. Kıraat Râvileri ve Şâtıbiyye Yolları: Kıraat imamlarının her birinin iki râvisi ve her râvinin bir yolu bulunmaktadır. Şâtıbiyye'de yer alan kıraat yolları şunlardır: Kâlûn Rivayeti, Ebû Neşît Muhammed b. Hârûn Yoluyla, Verş Rivayeti, Ebû Ya'kûb Yûsuf el-Ezrak Yoluyla, Bezî Rivayeti, Ebû Rebî'a Muhammed b. İshak Yoluyla, Kîmbel Rivayeti, Ebû Bekir Ahmed b. Mücâhid Yoluyla, Dûrî Rivayeti, Ebû'z-Zer'a Abdurrahman b. Abdu's Yoluyla, Sûsî Rivayeti, Ebû İmrân Mûsâ b. Cerîr Yoluyla, Hişâm Rivayeti, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Halvânî Yoluyla, İbn Zekvân Rivayeti, Ebû Abdullah Hârûn b. Mûsâ el-Ahfeş Yoluyla, Şu'be Rivayeti, Ebû Zekeriya Yahya b. Âdem es-Silhî Yoluyla, Hafs Rivayeti, Ebû Muhammed

⁴¹⁶ Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taysîr fi'l-Kirâ'ât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 12-18.

⁴¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, ed. Ali Muhammed ed-Dabba' (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/20-25.

Ubeyd b. Sabbâh en-Nahşelî Yoluyla, Halef Rivayeti, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Osman b. Buyân Yoluyla, Ebû'l-Hasan İdrîs b. Abdurkerîm el-Haddâd'dan, Hallâd Rivayeti, Ebû Bekir Muhammed b. Şâzân el-Cevherî Yoluyla, Leys Rivayeti, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Bağdâdî Yoluyla, Dûrî Rivayeti, Ebû'l-Fadl Ca'fer b. Muhammed en-Nasîbî Yoluyla. Bu râviler ve yollar, kıraat ilminin sened ve aktarım açısından nasıl şekillendiğini göstermektedir. “*Gaysü'n-Nef*” adlı eser, kıraatlerin usûl ve ferşî yönlerini açıklayan önemli bir kaynaktır.⁴¹⁸

2.8. Usûl ve Ferş Bakımından Kıraatler

Kur'ân-ı Kerîm'in farklı şekillerde okunmasına imkân tanıyan kıraat ilmi, tarih boyunca hem teorik hem pratik yönleriyle sistemli bir şekilde aktarılmıştır. Bu aktarım sürecinde, kıraat farkları iki temel kategori altında değerlendirilmiştir: usûlî farklılıklar ve ferşî farklılıklar. Bu tasnif, kıraatlerin sistematik olarak incelenmesini sağlamakta ve kıraat imamlarının metodolojilerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

2.8.1. Usûl Bakımından Kıraatler (الأصول)

Usûl, kelime olarak “temel, kök, esas” anlamına gelir. Kıraat ilminde usûl, bir kıraat imamının Kur'ân'ın tümünde veya çoğunda benimsediği, sürekli tekrarlanan, kurallara bağlanmış okuma tercihlerini ifade eder. Bu tercihler kıraat ilminin genel yapı taşlarını oluşturur ve o imamın kıraat tarzının karakteristik özelliklerini yansıtır. Bu meseleler aşağıda belirli başlıklar altında ele alınacaktır.⁴¹⁹

2.8.1.1. İstiâzenin Hükümleri

Kıraat âlimleri, istiâzenin hükmü konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Mutlak olarak vacip olduğunu söyleyenler, her kıraatin başında istiâzenin yapılması gerektiğini savunmuş ve şu âyeti delil getirmiştir: “Kur'ân okuyacağın zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.”⁴²⁰ Bir kez yapmanın yeterli olduğunu söyleyenler, buluğa erdikten sonra bir defa istiâze getirmenin yeterli olduğunu, sonrasında ise müstehab olduğunu belirtmiştir. Müstehab olduğunu söyleyenler, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) her kıraatinde istiâze yapmadığını delil olarak göstermiştir. Cumhura göre istiâze, kıraatin başında yapılmalıdır. Bu

⁴¹⁸ Mısıfî, *Katrü min ğaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kırâ'âti's-seb'*, 7-9.

⁴¹⁹ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 2022, 142-145.

⁴²⁰ en-Nahl, 16/98.

görüŖ, Namaza kalkarken abdest almayı farz kılan Ŗu âyete kıyas edilmiŖtir: “Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın.”⁴²¹ Hamza b. Habîb ez-Zeyyât’a göre istiâze, kıraatin sonunda yapılmalıdır. Bu görüŖ, en-Nahl sûresi 98. âyetinde istiâzenin fiilden sonra gelmesine dayandırılmıŖtır.⁴²²

İstiâze, tilâvetin baŖında yapılmalı ve okuyucu ister sûrenin baŖından ister ortasından baŖlasın, istiâzeyi getirmelidir. Tek bir istiâze, tüm kıraat boyunca yeterli olup, okuyucu kıraatini kesmediği sürece tekrar edilmesine gerek yoktur. Ancak, kıraati kesildiğinde istiâzenin yenilenmesi gerekir.⁴²³ İstiaze üzerine vakf ve vasl caizdir (besmele ister okunsun ister okunmasın ister sûre baŖı olsun ister sûre ortası olsun durum aynıdır) İstiaze çeŖitleri Ŗunlardır:⁴²⁴

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَاسْتَفْتَحَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ⁴²⁵

⁴²¹ el-Mâide, 5/6.

⁴²² Mısrî, *Katrü min ğaysi 'n-nef' fi usûli ve kelimâti 'l-karâ'âti 's-seb'*, 17.

⁴²³ es-Sefâkusî, *Gaysü 'n-Nef'*, 31-33.

⁴²⁴ Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, ed. Mehmet Çaba (Konya: Hacıveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 75.

⁴²⁵ Abdülfettâh Kâdî, *el-Büdürü 'z-Zâhira fi 'l-Kirââti 'l-AŖereti 'l-Mütevâtira* (Kahire: Matba'atü'l-Mustafâ el-Halebî, 1955), 10.

2.8.1.2. Bismelenin Hükümleri

Besmele, her sûrenin başında okunması müekked sünnettir, ancak Tevbe sûresinin başında besmele okunmaz, yalnızca istiâze ile yetinilir. Kıraat âlimleri, Fâtiha sûresinin başında bismelenin okunmasının gerekli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde, Fâtiha sûresinin, son sûre olan Nâs sûresiyle vasledilmesi durumunda da bismelenin okunması gerektiği görüşü benimsenmiştir. Besmele, bir sûrenin içerisinden başlanması durumunda müstehab kabul edilmiştir.⁴²⁶

Sûreler Arasında Bismelenin Getirilmesi. Kâlûn, İbn Kesîr, Âsım ve Kisâi kıraatlerinde, iki sûre arasında besmele getirilmesi sünnet-i müekkededir. Bismelenin Sûreler Arasında Terk Edilmesi. Hamza, iki sûre arasındaki besmeleyi terk etmiştir. Onun kıraatinde: İlk sûrenin sonu, besmele olmaksızın doğrudan ikinci sûrenin başına eklenerek okunabilir. İlk sûrenin sonuna vakfedildikten sonra, ikinci sûre besmele olmaksızın başlanabilir. Hem Besmeleyle Hem de Besmelesiz Okuma. Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatlerinde, iki sûre arasında besmele hem getirilebilir hem de terk edilebilir.⁴²⁷ İki Sûre Arasında Bismelenin Getirilmesi Durumunda Üç Okuma Şekli vardır: Vasl; İlk sûrenin sonu, besmele ile birleştirilir ve besmele de ikinci sûrenin başına bağlanarak okunur. Tam kat'; İlk sûrenin sonu tamamlandıktan sonra durulur (vakf yapılır), besmele tek başına okunur, ardından tekrar durulur ve ikinci sûreye başlanır. İlk sûreye vakf, besmeleyle ikinci sûreye vasl; İlk sûre tamamlandıktan sonra durulur, ardından besmele okunarak doğrudan ikinci sûrenin başına eklenir. İki Sûre Arasında Bismelenin Terk Edilmesi Durumunda Üç Okuma Şekli: Vasl; İlk sûrenin sonu doğrudan ikinci sûrenin başına bağlanır, araya ne sükût ne de vakf konulur. Sekt; İki sûre arasında kısa bir sükût yapılır (ne vakf ne de vasl yapılır). Vakf; İlk sûre tamamlandıktan sonra durulur, ardından ikinci sûreye doğrudan başlanır.⁴²⁸

İki sûre arasında besmeleyi terk eden kıraat imamları, Nâs sûresi ile Fâtiha sûresi arasında besmeleyi okumak zorundadırlar. Bütün kıraat âlimleri, bir kimsenin bir sûrenin sonunu besmeleyle bitirmesi ancak yeni sûrenin başına bağlamadan durmasının caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bismelenin okunmasına dair hükümler, iki sûrenin mushaf'taki sıralamasına bağlı değildir. Yani bir sûreyi bitirdikten sonra ister doğrudan gelen sûreye

⁴²⁶ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 387-392.

⁴²⁷ Atıyye Kâbil Nasr, *Ğâyetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvîd* (Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1409), 45-48.

⁴²⁸ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Tahrîb Usûlü*, 76.

geçilsin (örneğin Bakara'dan Âl-i İmrân'a), ister daha sonraki herhangi bir sûreye geçilsin (örneğin Bakara'dan Nisâ'ya), besmelenin okunuşuna dair hükümler değişmez.⁴²⁹

2.8.1.3. Hurûf-u Mukatta‘a Üzerinde Vakf Keyfiyeti

Kur‘ân-ı Kerîm’in yirmi dokuz sûresinin başında yer alan ve “hurûf-u mukatta‘a” (الحروف المقطعة) olarak bilinen harf grupları, kıraat usûlü açısından özel bir okuma şekli gerektiren unsurlardır. Bu harfler, bir kelime gibi değil, harf isimleriyle müstakil olarak ve sükûn ile okunur. Bu sebeple kıraat imamları, bu harflerin tilâvetinde her bir harfin sonunda vakf yapılmasını zaruri görmüşlerdir.⁴³⁰

Hurûf-u mukatta‘a, Arap alfabesinden toplam on dört farklı harfi ihtiva eder ve şu tertiplerde Kur‘ân-ı Kerîm’de yer alır:

- **Tek harfli:** ن، ق، ص
- **İkili:** طه، طس، يس، حم
- **Üçlü:** الم، الر، طسم
- **Dörtlü:** المص، كهيع
- **Beşli:** كهيعص، حمعسق

Bu harfler toplamda 29 sûre başında yer almakta ve mütevatir kıraatler içinde aynı usulle okunmaktadır.⁴³¹

2.8.1.3.1. Vakf Keyfiyeti ve Tecvîdî Hükümler

Hurûf-u mukatta‘a, med harfleri içermesi ve harf isimlerinin yapısı gereği tecvîd ilminde madd-i lâzım harfî (المد اللازم الحرفي) başlığı altında incelenmiştir. Bu harfler iki gruba ayrılır:

1. Harf-i Musekkal (الحرف المثقل): Aynı sesin idğâm veya şedde oluşturacak biçimde ard arda gelmesiyle meydana gelir. Örneğin:

⁴²⁹ es-Sefâkusi, *Gaysü'n-Nef'*, 34-37.

⁴³⁰ Aḥmad b. Muḥammad en-Naḥḥās, *el-Kaṭ‘ ve'l-İ'tinâf*, ed. Abdü'l-Mün'im Ḥafâci (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1990), 1/30.

⁴³¹ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18 (1998), 401-408.

- "الم" okunuşunda "ل" harfi "لام" olarak "م" sesiyle biter, ardından gelen "م" harfi "ميم" olarak yine "م" sesiyle başlar. Bu ses karışıklığını önlemek için "لام" harfi üzerinde vakf yapılır.
2. Harf-i Muhaffef (الحرف المخفف): Şedde veya idgâm söz konusu olmayan, ayrı ayrı seslendirilen harflerdir. Meselâ:
- "كهيصص" ifadesinde yer alan harfler birbirinden bağımsız sesler içerdiğinden aralarında doğrudan geçiş yapılabilir. Ancak yine de her harfin sonunda kısa bir duraklama (vakf) yapılması gerekir.

Bu vakf uygulaması sadece kıraat açısından değil, Arap dil yapısı bakımından da zorunludur. Erken dönem dil âlimlerinden Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî ve Sîbeveyh gibi nahiv otoriteleri, bu harflerin sükûnla telaffuz edilmesini, atıfsız kullanıldıkları için i'râbsız olmalarını gerekli görmüşlerdir.⁴³²

2.8.1.3.2. Kıraat İmamlarının Uygulaması ve Sefâkusî'nin Tespiti

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî (ö. 1118/1706), Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâati's-Seb' adlı eserinde, hurûf-u mukatta'a üzerindeki vakf keyfiyetine dair önemli bilgiler aktarmıştır. Müellife göre, bu harflerin tilâvetinde her birinde durmak (vakf yapmak), yedi kıraat imamının tamamınca kabul görmüş, bu konuda hiçbir görüş ayrılığı nakledilmemiştir. Özellikle medd-i lâzım bulunan harflerde uzatma yapılmaması, kıraat açısından lahn-i celî olarak değerlendirilmiştir.⁴³³

Sefâkusî, harflerin doğru telaffuzu ve vakf keyfiyetinin kıraat ilmi açısından vazgeçilmez olduğunu vurgular. Özellikle "الم" gibi tertiplerde şedde oluşmaması için vakfin zorunlu olduğunu açıklar. Bununla birlikte, "كهيصص" gibi tertiplerde de harfler arasında ses karışıklığını önlemek için sükûnla geçiş yapılması gerektiğini belirtir.

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) de en-Neşr fi'l-Kırâ'ât adlı eserinde, hurûf-u mukatta'anın medd-i lâzım kapsamında değerlendirildiğini ve altı hareke miktarı uzatılarak vakfedilmesinin icmâ derecesinde sabit olduğunu ifade eder. Yine Endülüslü âlim Mekkî b. Ebî Tâlib (ö.

⁴³² Abū Muḥammad 'Abdullāh b. 'Abdirrahmān es-Secāvendî, *Naẓmu'l-Beyān fi'l-Vakf ve'l-İbtidā'*, ed. Ğānim Kudûrî el-Ḥamd (Beyrut: Dārü'l-Fikr el-Mu'âşır, 1996), 28.

⁴³³ Muḥammad b. 'Alî el-Eşmûnî, *el-Ferâ'idu'l-Hisân fi'Addi'Âyi'l-Kur'ân*, ed. 'Abdu'l-Kerîm İbrâhîm el-'Azbâvî (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2006), 50; 'Uthmân b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Muktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*, ed. Muḥyiddîn Ramazân (Beyrut: Dārü'l-Fikr, 1995), 158.

437/1045), “elif” harfinin yapısı gereği med harfi olmadığını ve kıraatlerde kısa okunması gerektiğini beyan etmiştir.

Değerlendirme: Sefâkusî'nin ortaya koyduğu prensiplere göre, hurûf-u mukatta‘a üzerinde vakf yapmak, tercihe bağlı bir durma şekli değil; kıraat ilminin zarurî bir gereğidir. Bu uygulama, Kur’ân tilavetinin tertil üzere yapılmasını sağlar, harflerin mahreç ve sıfatlarını muhafaza eder ve kıraat hatalarının (lahn) önüne geçer.

Sûre başındaki bu harflerin anlamları kesin olarak bilinmese de, lafzî yapılarının doğru telaffuzu Kur’ân tilavetinde ciddiyetle korunmuş ve kıraat imamlarının icmâsıyla vakf ile okunmaları gelenek hâline gelmiştir. Bu gelenek, Sefâkusî'nin eserinde hem teorik hem pratik yönleriyle açıklanmış ve sonraki nesillere aktarılmıştır.

2.8.1.4. İdgâm

İdgâm, lügatte “bir şeyi diğerrinin içine sokmak” anlamına gelirken, tecvîd ilminde biri sâkin, diğeri harekeli iki harfin tek bir harf gibi şeddeli okunmasıdır.⁴³⁴ Bu birleşmenin gerçekleşmesi için harflerin mahreç veya sıfat bakımından aynı (misleyn), benzer (mütecâniseyn) ya da yakın (mütekâribeyn) olması gerekir.⁴³⁵ Sefâkusî, klasik usûlü takip ederek idgâmı kâmil (tam) ve nâkıs (eksik) şeklinde iki ana gruba ayırmış, ardından bu birleşmeleri misleyn, mütecâniseyn, mütekâribeyn başlıkları altında işlemiştir.⁴³⁶

İdgâm-ı Kâmil: Müdğam harf hem zâtı hem sıfatlarıyla tamamen kaybolur; ikinci harf şeddeli okunur. Örneğin: “مَنْ رَبِّهِمْ” ifadesi “mir-rabbihim” şeklinde telaffuz edilir. Sefâkusî'ye göre, sâkin nûn veya tenvîn harflerinin lâm ya da râ ile birleşmesi bu gruptadır; ayrıca bu birleşmede ğunne bulunmaz.⁴³⁷

İdgâm-ı Nâkıs: Müdğam harfin sesi ya da sıfatlarından biri muhafaza edilir; en çok ğunneli idgâmda görülür. Yarmalûn harfleriyle (ن، و، ل، م، ر، ي) yapılan idgâm genellikle

⁴³⁴ Mustafa Erhan, *Ali b. Sâlim es-Sefâkusî'nin Tenbîhü'l-Gâfilin ve İrşâdü'l-Câhilin Adlı Eserinin Tecvîd İlmindeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 83.

⁴³⁵ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “İdgam”, 2024.

⁴³⁶ Erhan, *Ali b. Sâlim es-Sefâkusî'nin Tenbîhü'l-Gâfilin ve İrşâdü'l-Câhilin Adlı Eserinin Tecvîd İlmindeki Yeri*, 83.

⁴³⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “İdgam”.

eksiktir.⁴³⁸ Örnek:(عَلَيْهِمْ مَوْصَدَةٌ). Burada mîm harfi tamamen yok olmaz, ğunneyle birlikte hissedilir. İbnü'l-Cezerî, bu tür idğâmı “nâkıs teşdîdli ğunne” şeklinde tarif eder.⁴³⁹ Bazı kelimelerde ise idğâmın tam mı eksik mi olduğu kıraat farklarına göre deĝişir. Örneĝin “الْمَ تَخْلُفُكُمْ” ifadesinde, ق harfi ك ya katılırken kimi râviler kâmil, kimileri ise nâkıs idğâm uygular.⁴⁴⁰

2.8.1.4.1. İdğâm-ı Misleyn

Bu bölüm ve bir sonraki bölüm, mütekârib ve mütecânis harflerin idğâmı konusuna dahildir ve yalnızca Ebû Amr rivayetinde Sûsî'ye mahsustur; diĝer kıraat imamlarında bulunmaz.⁴⁴¹

Tek Kelime İçinde Büyük Mütemâsil İdğâm: Sûsî, tek kelime içinde yalnızca kâf harfini kâf harfine idğâm eder. Kur'an'da bu uygulamanın geçtiĝi iki kelime bulunmaktadır: “فَإِذَا قُضِيْتُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ سَلَكُكُمْ”⁴⁴² ayetindeki “مَنَاسِكُكُمْ” kelimesi ve “مَا سَلَكُكُمْ فِي سَفَرٍ”⁴⁴³ ayetindeki “سَلَكُكُمْ” kelimesidir.

İdğâm-ı Misleyn: İki kelimenin birleşiminde, ilk kelimenin son harfi ile ikinci kelimenin ilk harfi aynı olduğunda, birinci harf mutlaka ikinciye idğâm edilir.⁴⁴⁴ Bu uygulama, harflerin harekesi ne olursa olsun geçerlidir. Örnekler: “ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ”⁴⁴⁵ ayetindeki فِيهِ de idğâm edilir ve “يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ”⁴⁴⁶ ayetindeki مَا ayetinde idğâm edilir.⁴⁴⁷

2.8.1.4.2. Mütekârib ve Mütecânis Harfin İdğâmı – Tek Kelimede ve İki Kelimede

Yakın harflerin idğâmı, tek kelime içinde yalnızca kâf harfinden önce harekeli bir harf bulunduğunda ve ardından cemi mîmi geldiğinde gerçekleşir. Örnekler: خَلْفُكُمْ، يَرْزُقُكُمْ، مِيثَاقُكُمْ، سَبَقُكُمْ، وَاقْفُكُمْ. Bu kurala “طَلْفُكُمْ” kelimesi de eklenmiştir. Burada, kadın zamiri olan nûn, cemi

⁴³⁸ Erhan, *Ali b. Sâlim es-Sefâkusî'nin Tenbihü'l-Gâfilin ve İrşâdü'l-Câhilin Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*, 84.

⁴³⁹ Abdülfettâh el-Marsafi, “Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvidi Kelâmî'l-Bârî, Bâb 10: İdğâm ve Kısımları” (2024).

⁴⁴⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “İdğâm”.

⁴⁴¹ Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya, 2021), 93-95.

⁴⁴² el-Bakara, 2/200.

⁴⁴³ el-Müddessir, 74/42.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/593.

⁴⁴⁵ el-Bakara, 2/2.

⁴⁴⁶ el-Ankebût, 29/52.

⁴⁴⁷ Ali en-Nûrî es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kırâ'âti's-Seb'*, ed. Ahmed Mahmûd Abdü's-Semî' eş-Şâfi'î el-Hafyân (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 63-65.

mîminin yerine geçtiği için kıyasen kâfın idğam edilmesine izin verilmiştir. Ancak, şeddeli harflerin ardışık gelmesi ve cemi mîminin olmaması nedeniyle izhar da caizdir.⁴⁴⁸

Büyük Mütেকârib İdğamın Harfleri: Büyük mütেকârib idğam'a giren on altı harf, şu kelimenin baş harflerinden alınmıştır: “شفا لم تضق نفساً بها رم دوا صن ثوى كان ذا حسن ساءى منه قد جلا”, Bu harfler şunlardır: ج, ق, ح, س, م, ق, ج. Örnek: Hâ Harfinin ‘Ayn Harfine İdğamı “فَمَنْ رُحِرَ عَنِ النَّارِ”.⁴⁴⁹ Bunları detaylı bir şekilde ele almayacağız.⁴⁵⁰

İdğamın Yapılmadığı Durumlar: Şu dört durumda idğam uygulanmaz, izhar yapılması gerekir: Şeddeli harflerde: “أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا”⁴⁵¹ “الْحَقُّ كَمَنْ”⁴⁵² Tenvinli harflerde: “فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ”⁴⁵³ Fetha ile harekelenmiş hitap t'sinde: “لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا”⁴⁵⁴ Sonu illet harfiyle biten ve cezmedildiğinde illet harfi düşen kelimelerde: “وَلَمْ يُؤْتِ سَعَةً”⁴⁵⁵

2.8.1.5. Hâ-i Kinâye

Hâ-i kinâye, isim, fiil ve harflere eklenen zamir hâ'sidir. Eğer yerine kâf veya yâ-i mütেকellim getirildiğinde kelimenin anlamı değişmezse, bu hâ harfi hâ-i kinâye olarak kabul edilir.⁴⁵⁶ Örnekler: جَاءَهُ - جَاءَكَ - لِي - كِتَابُهُ - كِتَابِكَ - كِتَابِي.

Hâ-i kinâyenin dört durumu bulunmaktadır: 1. Hâ Zamiri Harekeliden Sonra, Sâkin Harften Önce Geldiğinde bütün kıraat imamları hâ'ye herhangi bir ekleme yapmadan izhar eder. Örnekler: “لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا”⁴⁵⁷ 2. Hâ Zamiri Sâkin Harften Sonra, Hareketli Harften Önce Geldiğinde ibn Kesîr, bu durumda hâ'ye mutlak olarak “vav” veya “yâ” ile bağlantı (sıla) ekler. Örnek: “فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ”⁴⁵⁸ Hafs, bu kurala yalnızca bir yerde uyar: “وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا”⁴⁵⁹ 3. Hâ Zamiri İki Sâkin Harf Arasında Geldiğinde hâ'ye hiçbir ekleme yapılmaz ve izhar edilir.

⁴⁴⁸ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 286-288.

⁴⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/185.

⁴⁵⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 63-65, 73-74.

⁴⁵¹ el-Bakara, 2/200.

⁴⁵² er-Ra'd, 13/19.

⁴⁵³ ez-Zümer, 39/6.

⁴⁵⁴ el-İsrâ, 17/61.

⁴⁵⁵ el-Bakara, 2/247.

⁴⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1995, 1/648.

⁴⁵⁷ el-Bakara, 2/247.

⁴⁵⁸ el-Bakara, 2/2.

⁴⁵⁹ el-Furkân, 25/69.

Örnek: “نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ”.⁴⁶⁰ 4. Hâ Zamiri İki Hareketli Harf Arasında Geldiğinde bütün kıraat imamları hâ’yi vav veya yâ ile bağlantılı (sıla) olarak okur. Hâ-i kinâye dammeli olduğunda, ardından “vav” eklenir.⁴⁶¹ Örnek: “وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ”.⁴⁶² Hâ-i kinâye meftûh veya meksûr olduğunda, ardından “yâ” eklenir. Örnek: “وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ”.⁴⁶³ “لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ”.⁴⁶⁴ Kurala Uymayan Bazı Özel Hâ-i Kinâyelerde vardır, detaya girmeyeceğm.⁴⁶⁵

2.8.1.6. Med ve Kasr

Med: Lugavî anlamı; Artırma, uzatma. İstilahî anlamı; Harf telaffuz edilirken sesin uzatılması. Med, öncesinde harekeli bir harf bulunan vav, yâ ve elif harflerinde gerçekleşir: Öncesi dammeli olan sâkin vav (و). Öncesi kesreli olan sâkin yâ (ي). Öncesi meftuh olan sâkin elif (إ).⁴⁶⁶

Medd’in türleri şunlardır: 1. Medd-i Muttasıl: Med harfi ile hemzenin aynı kelimedede bulunmasıdır. Örnekler: الملائكة – أولئك – قروء – النسيء – بريء. Kıraat farklılıkları: Verş ve Hamza: 6 hareke. Âsım: 4 veya 5 hareke. İbn Âmir ve Kisâî: 4 hareke. Mekkîler, Basralılar ve Kâlûn: 3 veya 4 hareke.

2. Medd-i Munfasıl: Med harfinin bir kelimedede, hemzenin ise sonraki kelimenin başında olmasıdır. Örnekler: بما أنزل – قوا أنفسكم – إني ءامنت. Kıraat farklılıkları: Verş ve Hamza: 6 hareke. Âsım: 4 veya 5 hareke. İbn Âmir ve Kesâî: 4 hareke. İbn Kesîr ve Sûsî: 2 hareke. Kâlûn ve Dûrî: 2, 3 veya 4 hareke.

3. Medd-i Bedel: Med harfinin hemzeden sonra gelmesiyle oluşur. Örnekler: يا آدم – يؤاخذكم – يؤاخذهم – تؤاخذنا ve türevleri: ائتمن – ائتمنا – ائتونى. Sâkin harften sonra gelen Bedel: عاداً الأولى. القرءان – مسئولاً – ظمناً. Nûn-i tenvîni lâm’a idğam ederek, hemzeyi düşürerek ve hareketini lâm’a naklederek okur. İsrail ve الآن kelimeleri.

⁴⁶⁰ el-Hicr, 15/6.

⁴⁶¹ Koyuncu, *Kıraat İlmî ve Takrîb Usûlî*, 91-93.

⁴⁶² el-En’âm, 6/59.

⁴⁶³ er-Rûm, 30/22.

⁴⁶⁴ el-Kıyâmet, 75/17.

⁴⁶⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü’n-Nef’*, 46.

⁴⁶⁶ Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 69-77.

4. Medd-i Lâzım: Med harfinden sonra sâkin harf bulunması durumudur ve 6 hareke uzatılması vaciptir. Örnekler: Müşdedded harfli; الصاخة – الطامة – الضالين. Hafif sâkin; الآن (hemze bedel yapıldığında). قالون; “محيائي”; اللائي; Hemzesi yâ’ya çevrildiğinde 6 hareke ile okunur.⁴⁶⁷

5. Medd-i Ârız li’s-Sükûn: Kelimenin sonundaki med harfinden sonra gelen harfe vakf yapıldığında sükûn arızî olarak oluşur. Örnekler: الرحمن – علم القرآن – المؤمنون – خاشعون – العالمين – الرحيم. Kıraat farklılıkları: 2, 4 veya 6 hareke okunabilir.⁴⁶⁸

6. Sure Başlangıçlarındaki Medler 2 şekildedir. 1. “نقص عسلكم” harflerinde med tam olarak uzatılır. “عين” kelimesindeki 4 ي, 6 hareke ile okunur. “ميم” harfi, Âl-i İmrân sûresinin başında “الم الله” şeklinde okunduğunda 2 veya 6 hareke ile okunur. Vers: Ankebût sûresinin başında الم harflerinde kısaltma ve tam uzatma olmak üzere iki farklı kıraat rivayetine sahiptir. Hamza :Vakf yaparsa iki şekilde okuyabilir. 2. “حي طهر” harflerinde uzatma yoktur. (ا) harfi ,med harfi içermediğinden ötürü uzatılmaz⁴⁶⁹.

7. Medd-i Lîn: iki çrşitlidir. 1. Medd-i Lîn-i Mehmûz; Vav veya yâ harfi sâkin olup öncesi meftuh, sonrası ise hemzeli olursa meydana gelir. Örnekler: هيئة – شيء – استياسوا. Vers: 4 veya 6 hareke ile okur. İstisnalar: مؤنلا (Kehf), الموءودة (Tekvîr) kelimelerinde med bulunmaz. “سوءات” Kelimesinin Kur’ân’daki Okunuş Şekilleri Kur’ân’da geçtiği yerlerde kelimesi iki farklı şekilde okunabilir: Bedel medinin üç ihtimaliyle (kısa, orta, uzun) okunması ve Lîn medinin uzatılmaması. Bedel medinin orta uzunlukta, Lîn medinin de orta uzunlukta okunması. Diğer kıraat imamları için, vakfta Lîn-i Mehmûz’da kısa, orta ve uzun okuma ihtimalleri bulunmaktadır, ancak vasıl halinde bu med bulunmaz. 2. Med Lîn-i Gayr-i Mehmûz; Vav veya yâ harfi sâkin olup öncesi meftuh, ancak kelimenin sonunda olup sonrası hemze değilse meydana gelir. Örnekler: صيف – القوم. Bütün kıraatlerde vakf yapıldığında: 2, 4 veya 6 hareke okunabilir. Vasıl hâlinde med bulunmaz.⁴⁷⁰

8. Medd-i Sıla: Sıla, kelimedede yazılmayan ancak okunuşta var olan fazla med harfidir. Sıla Hâ-i Kinâye’de ve mîm-i Cemi’de yapılmaktadır.

⁴⁶⁷ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 262-265.

⁴⁶⁸ Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 78-79.

⁴⁶⁹ Nasr, *Ğâyetü’l-Mürîd fi İlmi’t-Tecvîd*, 89-108.

⁴⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr* (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 2/125.

Hâ-i Kinâye’de Medd-i Sıla; Hâ-i kinâye, iki hareketli harf arasında olduğunda, bütün kıraatlerde “vav” veya “yâ” ile sıla yapılır. Sâkin ve hareketli harf arasında olduğunda, yalnızca İbn Kesîr sıla yapar.

Mîm-i Cemi’de Medd-i Sıla; İki hareketli harf arasında bulunursa: İbn Kesîr için sıla vaciptir. Kâlûn için iki kıraat şekli vardır. Verş, ardından hemze bulunan yerlerde sıla yapar. Sâkin harften önce bulunursa: Tüm kıraatlerde mîm dammeli okunur. Ancak, ardından h veya y sâkin harfi gelirse, Ebû Amr mîmi kesreli okur. Hamza ve Kesâî mîmi dammeli okur.⁴⁷¹ Sıla sonrası hemze geldiğinde, kıraat imamları kendi Medd-i Munfasıl kaidelerine göre okur. Hamza, “إِلَيْهِمْ – عَلَيْهِمْ – لَدَيْهِمْ” kelimelerinde hâ’yi daima dammeli okur.⁴⁷²

2.8.1.7. Hemzetü’l-Vasl

Tanımı: Hemzetü’l-Vasl, kelimenin başında okunduğunda telaffuz edilen, ancak önceki kelimeye bağlandığında düşen bir hemzedir. Harekeleme Kuralları: “ال” Takısında (marife harfi): Daima fetha ile harekelenir. Üçüncü harfi aslen dammeli olan fiillerde: Damme ile harekelenir. Diğer tüm durumlarda: Kesra ile harekelenir.⁴⁷³

Hemzetü’l-Vasl’dan Önce Sâkin Harf Bulduğunda Harekeleme Kuralları: Cer edatı olan “من” harfi: Bütün kıraatlerde fetha ile harekelenir. Örnek: “مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ”.⁴⁷⁴ Cemî Mîm’i ve Vâv-ı Cemî’nin harekelenmesi: Öncesi meftuh olan sâkin mîm veya vâv, bütün kıraatlerde damme ile harekelenir. Örnekler: “إِلَيْكُمْ السَّلَامَ”,⁴⁷⁵ “فَقَتَمْنَا الْمَوْتَ”.⁴⁷⁶ Hemzetü’l-Vasl’in kesreli, meftuh veya arızî olarak dammeli olup, öncesinde sâkin harf bulunması: Bütün kıraat imamları, önceki sâkin harfi kesra ile harekeler. Lâzımî Dammeli Hemzetü’l-Vasl’dan Önce Sâkin Harf Bulduğunda Harekeleme Kuralları: Eğer Hemzetü’l-Vasl lâzımî olarak dammeli ve öncesinde sâkin harf bulunuyorsa, sâkin harfin harekesi kelimenin harflerine bağlı olarak değişir.⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Mısri, *Katrü min ğaysi ’n-nef’ fi usûli ve kelimâti ’l-kirâ’âti ’s-seb’*, 31.

⁴⁷² Mısri, *Katrü min ğaysi ’n-nef’ fi usûli ve kelimâti ’l-kirâ’âti ’s-seb’*, 31.

⁴⁷³ Mısri, *Katrü min ğaysi ’n-nef’ fi usûli ve kelimâti ’l-kirâ’âti ’s-seb’*, 32.

⁴⁷⁴ en-Nâs, 114/6.

⁴⁷⁵ en-Nisâ, 4/94.

⁴⁷⁶ el-Cuma, 62/6.

⁴⁷⁷ es-Sefâkusî, *Ġaysü ’n-Nef’*, 171.

2.8.1.8. Tek Kelime İçinde İki Hemze (الهمزتان من كلمة)

Tek kelime içinde iki hemze, ilk hemzenin istifhâm (soru) hemzesi olup fetha ile harekelenmesi ve ardından gelen kelimenin hemzesinin ise fetha, damme veya kesra ile harekelenmesi durumudur.⁴⁷⁸ Örnekler: أُنذِرْتُمْ، أُلْد، أُونَيْكُمْ. Bu tür hemzelerin kıraat farklılıkları şu şekildedir: Kâlûn İkinci hemzeyi teshîl (hafifletme) yapar ve araya bir elif ekler. Ebû Amr İkinci hemzeyi teshîl eder. Meftuh ve meksûr hemzelerde elif ekler. Mazmûm hemzede ise üç ihtimal vardır: Teshîl ile elif ekleme. Sadece teshîl yapma. Hiçbir değişiklik yapmama. İbn Kesîr ve Verş: İkinci hemzeyi teshîl eder, ancak araya elif eklemez. Verş için istisna: Meftuh hemzede, ikinci hemzeyi elifle değiştirerek medd-i müşbi‘ (tam uzatma) ile okuma vardır, eğer ardından sâkin harf gelirse. Hişâm Meftuh hemzede: Elif ekleyerek hemzeyi tahkik eder ve elif ekleyerek hemzeyi teshîl eder. Meksûr hemzede elif ekleyerek tahkik eder. İstisnaları detaylı bir şekilde ele almayacağız.⁴⁷⁹

“أئمة” Bu kelime, Kur’ân’da 5 yerde geçmektedir: “فَقَاتِلُوا أئِمَّةَ الْكُفْرِ”⁴⁸⁰ “وَجَعَلْنَا لَهُمْ أئِمَّةً يَهْدُونَ”⁴⁸¹ “وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا”⁴⁸² “وَجَعَلْنَا لَهُمْ أئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ”⁴⁸³ “وَجَعَلْنَا لَهُمْ أئِمَّةً وَنَجَعَلْنَا لَهُمُ الْوَارِثِينَ”⁴⁸⁴ “صَبَرُوا”⁴⁸⁴ Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Amr: İkinci hemzeyi teshîl eder, ancak elif eklemez. Hişâm için İki kıraat şekli vardır: Elif ekleyerek tahkik yapma ve tahkik yapma (elif eklemeksizin). Kûfeliler ve İbn Zekvân: Tahkik ile okur, ancak elif eklemez.⁴⁸⁵

2.8.1.9. İki Kelime Arasındaki İki Hemze (الهمزتان من كلمتين)

İki kelime arasındaki iki hemzenin sekiz türü bulunmaktadır: Üçü aynı harekeye sahip, beşi ise farklı harekeye sahip hemzelerden oluşmaktadır.⁴⁸⁶

1. Aynı Harekeye Sahip Olan İki Hemze: iki hemzenin de fetha, damme veya kesra ile harekelenmesi söz konusudur.⁴⁸⁷ 1. Ebû Amr, bu tür hemzelerde biri meftuh, mazmûm veya meksûr olmak üzere iki hemzeden birini düşürür. Örnekler: “جَاءَ أَمْرُنَا” “أَوْلِيَاءُ أَوْلِيَاكَ” “مِنَ السَّمَاءِ إِنْ”.

⁴⁷⁸ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 97-101.

⁴⁷⁹ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 51-52.

⁴⁸⁰ et-Tevbe, 9/12.

⁴⁸¹ el-Enbiyâ, 21/73.

⁴⁸² el-Kasas, 28/5.

⁴⁸³ el-Kasas, 28/41.

⁴⁸⁴ es-Secde, 32/24.

⁴⁸⁵ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 270.

⁴⁸⁶ Mısıri, *Katrü min gâysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-karâ'âti's-seb'*, 34-38.

⁴⁸⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, 327-329.

Eğer ilk hemze düşerse, medd-i munfasıl oluşur. Eğer ikinci hemze düşerse, medd-i muttasıl oluşur. 2. Kâlûn ve Bezî, yalnızca meftuh hemzelerde Ebû Amr'a uyar, ancak dammeli ve kesreli hemzelerde ona muhalefet ederler, bu durumda şu kıraatleri uygularlar: İlk hemzeyi teshîl ederler. İkinci hemzeyi tahkik ederler. Medd-i muttasıl öncesinde dört veya iki hareke uzatma yaparlar. Örnekler: “أُولِيَاءُ أَوْلِيَاءُ أَوْلِيَاءُ” ve “هُوَ لَاءِ إِنْ”. 3. Bezî ve Kâlûn'un, “بِالسُّوءِ إِلَّا” kelimesinde üç farklı kıraati vardır: İlk hemzenin teshîl edilmesi ve kısa med. İlk hemzenin vav'a çevrilmesi ve ardından gelen vav ile idgâm yapılması. 4. Verş ve Kumbul, üç tür hemzede de iki kıraate sahiptir: İkinci hemzeyi teshîl ederler. İkinci hemzeyi değiştirirler: Meftuh hemzeyi elif yaparlar. Mazmûm hemzeyi vav yaparlar. Meksûr hemzeyi yâ yaparlar. Eğer bu değişimden sonra gelen harf hareketliyse, iki hareke uzatma yapılır. Eğer bu değişimden sonra gelen harf sâkinse, tam med (altı hareke) yapılır. Örnekler: “جَاءَ أَحَدٌ - جَاءَ أَحَدٌ” ve “أَوْلِيَاءُ أَوْلِيَاءُ - أَوْلِيَاءُ أَوْلِيَاءُ”. 5. Verş'in, “جَاءَ آلَ لُوطٍ”⁴⁸⁸ ve “جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ”⁴⁸⁹ kelimelerinde beş kıraati vardır: İlk hemzeyi teshîl eder ve Bedel medini kısa, orta veya uzun okur. İlk hemzeyi elif yapar ve kısa veya uzun med yapar. 6. Verş'in, “هُوَ لَاءِ إِنْ”⁴⁹⁰ kelimesinde üç kıraati vardır: İlk hemzenin teshîl edilmesi. İlk hemzenin yâ' olarak değiştirilip tam uzatılması. İlk hemzenin yâ' olarak değiştirilip kesreli okunması. 7. Verş'in, “الْبِغَاءِ إِنْ”⁴⁹¹ kelimesinde dört kıraati vardır: İlk hemzenin teshîl edilmesi. İlk hemzenin yâ' olarak değiştirilip altı hareke uzatılması. İlk hemzenin yâ' olarak değiştirilip iki hareke okunması. İlk hemzenin yâ' olarak değiştirilip kesreli okunması. 8. Kumbul'un, “هُوَ لَاءِ إِنْ” ve “الْبِغَاءِ إِنْ” kelimelerinde iki kıraati vardır: İlk hemzenin teshîl edilmesi. İlk hemzenin değiştirilmesi ve tam med yapılması.⁴⁹² 9. Verş'in, “مِنَ النِّسَاءِ إِنْ”⁴⁹³ ve “لِلنَّبِيِّ إِنْ”⁴⁹⁴ kelimelerinde üç kıraati vardır: İlk hemzenin teshîl edilmesi. İlk hemzenin değiştirilerek kısa med yapılması. İlk hemzenin değiştirilerek uzun med yapılması. Kumbul, “مِنَ النِّسَاءِ إِنْ” kelimesinde Verş'e uyar.⁴⁹⁵

2. Eğer iki hemzenin hareketleri farklıysa, Nâfi', Mekkeliler ve Basralılar ilk hemzeyi tahkik ederler ve ikinci hemze için şu kuralları uygularlar: 1. İlk hemze meftuh, ikinci hemze meksûr ise: İkinci hemzeyi teshîl ederler ve yâ ile okumaya yaklaşırlar. Örnek: “وَجَاءَ إِخْوَهُ يُوسُفَ”.

⁴⁸⁸ el-Hicr, 15/61.

⁴⁸⁹ el-Kamer, 54/41.

⁴⁹⁰ el-Bakara, 2/31.

⁴⁹¹ Nûr, 24/33.

⁴⁹² Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Tahrîb Usûlü*, 102-104.

⁴⁹³ el-Ahzâb, 33/32.

⁴⁹⁴ el-Ahzâb, 33/50.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/791.

İkinci hemzeyi teshîl ederler ve vav ile 2. İlk hemze meftuh, ikinci hemze mazmûm ise: ⁴⁹⁶ okumaya yaklaşırlar. Örnek: “كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا”.⁴⁹⁷ 3. İlk hemze mazmûm, ikinci hemze meftuh ise: İkinci hemzeyi vav yaparlar. Örnek: “السُّفْهَاءُ إِلَّا إِيَّاهُمْ”.⁴⁹⁸ 4. İlk hemze meksûr, ikinci hemze meftuh ise: İkinci hemzeyi yâ yaparlar. Örnek: “هُؤُلَاءِ أَهْدَى”.⁴⁹⁹ 5. İlk hemze mazmûm, ikinci hemze meksûr ise: İki kıraat vardır; İkinci hemze teshîl edilir ve yâ ile okunmaya yaklaşırlar. İkinci hemze vav yapıp kesre ile okunur.⁵⁰⁰ Örnekler: “مَنْ يَشَاءُ إِلَى”⁵⁰¹ “أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ”⁵⁰²

2.8.1.10. Tekil Hemze (الهمز المفرد)

Tanımı: Tekil hemze, başka bir hemze ile bulunmayan hemzedir.⁵⁰³ Örnekler: مَأْمَنَهُ، مَوْجَلًا، بئس

Hükümleri: 1. Verş: Kelimenin başında (فاء الكلمة) bulunan sâkin hemzeleri med harfine çevirir. Örnekler: مَأْمُونٌ → مَأْمُون، مَأْفُولٌ → مَأْمُون، مَفْعُولٌ → مَأْمُون، مَأْمُونٌ → مَأْمُون، مَأْمُونٌ → مَأْمُون. İstisna: مَأْوَى ve türevleri (تَأْوِي، تَأْوِيه، فَأُوْوَا) bu değişime tabi değildir. Kelimenin başında (فاء الكلمة) bulunan, öncesi dammeli olan meftuh hemzeleri vav harfine çevirir.⁵⁰⁴ Örnekler: مَوْجَلًا → مَوْجَلًا، يُوْوِدُ → يُوْوِدُ، النَّسِيءِ → لَيْئَلًا. İstisna: “لَيْئَلًا” kelimesinde geçen hemzeleri yâ harfine çevirir. Örnekler: لَيْئَلًا → لَيْئَلًا، النَّسِيءِ → النَّسِيءِ

2. Sûsî: Tekil hemzeyi sâkin olduğu her durumda med harfine çevirir. İster kelimenin başında (فاء الكلمة), ortasında (عين الكلمة) veya sonunda (لام الكلمة) bulunsun fark etmez. Örnekler: مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ، مَأْمُونٌ. İstisnalar: Cezm sebebiyle sâkin olan hemzeleri değiştirmez. Bu tür hemzeler on dokuz yerde geçmektedir. Örnek: (يَشَاءُ on farklı yerde). Bina sebebiyle sâkin olan hemzeleri değiştirmez. Bu tür hemzeler on bir farklı kelimedede

⁴⁹⁶ Yûsuf, 12/58.

⁴⁹⁷ el-Mü'minûn, 23/44.

⁴⁹⁸ el-Bakara, 2/13.

⁴⁹⁹ en-Nisâ, 4/50.

⁵⁰⁰ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 94, 96.

⁵⁰¹ el-Bakara, 2/142.

⁵⁰² Fâtır, 35/15.

⁵⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/805.

⁵⁰⁴ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, 329-330.

geçmektedir.⁵⁰⁵ Ayrıca şu kelimeler de istisnadır: “وَتُؤْوِي إِلَيْكَ”⁵⁰⁶, “وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ”⁵⁰⁷, “أَتَاتَا”⁵⁰⁸, “عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ”⁵⁰⁹, “إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّؤَصَّدَةٌ”⁵¹⁰, “فَقُتِبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ”⁵¹¹, “عِنْدَ بَارئِكُمْ”⁵¹².

2.8.1.11. Hemzenin Önceki Sâkin Harfe Nakli

1. Verş'in Kıraati: Eğer ilk kelimenin son harfi sâkin olup ikinci kelimenin başındaki harf hemzetü'l-kat' ise, Verş bu hemzeyi düşürerek onun hareketini önceki sâkin harfe nakleder. Bu kural, kelimeler ister bitişik (موصول) ister ayrık (مفصول) olsun geçerlidir.⁵¹³ Bitişik kelimeler (موصول): ال takısı ile başlayan kelimeler. Örnekler: الإيمان → اليمان. Ayrık kelimeler (مفصول): Örnekler: مَأْكَلَتَ أَيْمَانُكُمْ → مَأْكَلَتَ يَمَانُكُمْ. İstisna: Eğer sâkin harf “ميم الجمع” (Cem' Mîm'i) ise, Verş onu vav ile okur.⁵¹⁴ Örnekler: عَلَيَكُمْ أَنْفُسُكُمْ → عَلَيَكُمْ أَنْفُسُكُمْ.⁵¹⁵

2. Hamza'nın Kıraati: Hamza, bitişik (موصول) ve ayrık (مفصول) kelimelerde nakil ve sekt uygular. Bitişik kelimelerde (موصول): Vakf hâlinde nakil yapabilir veya hemzeyi tahkik edebilir. Örnekler: الأرض → الرض. Vasıl hâlinde Halef, iki kıraat seçeneğine sahiptir: Sekt ve Tahkik. Ayrık kelimelerde (مفصول): Vakf hâlinde hem nakil hem de tahkik vardır. Halef, üçüncü bir kıraat seçeneği olarak sekt uygular. Vasıl hâlinde halef'in iki kıraati vardır: Tahkik ve sekt. Eğer Cem' Mîm'i olan kelimeler varsa hamza'nın iki râvîsi de tahkik ile okur. Halef, ikinci kıraat olarak sekt uygular.⁵¹⁶

"شيء" kelimesinin kıraati, özellikle vakf ve vasıl durumlarında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu kelimenin kıraatinde sükût, nakil ve ibdâl gibi yöntemler uygulanmakta olup, merfû', mecrûr ve mensûb durumlarında da çeşitli okuma şekilleri bulunmaktadır.

Vasıl halinde: Halef'ten gelen rivayetlere göre sekt veya nakil yöntemleriyle okunur.

Vakf halinde: Nakil veya ibdâl yöntemleri uygulanır.

⁵⁰⁵ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Tahrîb Usûlü*, 105-108.

⁵⁰⁶ el-Ahzâb, 33/51.

⁵⁰⁷ el-Meâric, 70/13.

⁵⁰⁸ Meryem, 19/74.

⁵⁰⁹ el-Beled, 90/20.

⁵¹⁰ el-Humeze, 104/8.

⁵¹¹ el-Bakara, 2/54.

⁵¹² el-Bakara, 2/54.

⁵¹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, 330.

⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/541.

⁵¹⁵ el-Mâide, 5/105.

⁵¹⁶ Mısıri, *Katrü min ğaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kırâ'ati's-seb'*, 41-42.

Merfû‘ (رفعاً) halde: Üçü nakil (شي – sükûn, işmâm, ravm), üçü ibdâl (شي – sade, işmâm, ravm) olmak üzere toplam altı farklı kıraat şekli vardır. **Mecrûr (جرراً) halde:** Nakil (شي – sade, ravm) ve ibdâl (شي – sade, ravm) olmak üzere dört kıraat şekli mevcuttur. **Mensûb (نصباً) halde:** Nakil yöntemiyle شي, ibdâl yöntemiyle شي şeklinde iki kıraat vardır.⁵¹⁷

2.8.1.12. İzhâr ve İdgâm

İzhâr (الإظهار), iki harfin birbirine karışmadan açık ve net bir şekilde okunmasıdır. İdgâm (الإدغام) ise, sâkin bir harfin kendisinden sonra gelen harekeli harfe katılarak tek bir harf gibi okunmasıdır. İdgâm, küçük idgâm (الإدغام الصغير) ve büyük idgâm (الإدغام الكبير) olmak üzere ikiye ayrılır. Küçük idgâm, sâkin bir harfin harekeli bir harfe katılmasıyla gerçekleşir ve ortaya şeddeli bir harf çıkar. Bâ harfinin fe ve mîm harfine idgâmı, tâ harfinin tâ ve se harfine idgâmı gibi farklı türleri bulunmaktadır. İdgâmın uygulanışı, kıraat imamlarına göre farklılık gösterebilir.⁵¹⁸ Örnek: «أَوْ يَغْلِبُ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا»⁵¹⁹

2.8.1.13. Sâkin Nûn ve Tenvinin Hükümleri

İzhâr (Açık Okuma): Sâkin nûn ve tenvin, boğaz harfleri olan hemze (ء), hâ (هـ), ‘ayn (ع), hı (ح), gayn (غ) ve hı (خ) harflerinden önce gelirse açık okunur.

İdgâm (Birleştirme): Sâkin nûn, lâm (ل) ve râ (ر) harflerinden önce gelirse gunnesiz (burun sesi olmadan) idgâm edilir. Sâkin nûn, yâ (ي), nûn (ن), mîm (م) ve vav (و) harflerinden önce gelirse gunneli idgâm edilir. Ancak Halef, sâkin nûn’ü yalnızca yâ ve vav harflerine idgâm ederken gunnesiz okur.

İklâb (Harf Dönüştürme): Bütün kıraat imamları, sâkin nûn ve tenvinin kendisinden sonra gelen bâ (ب) harfi ile karşılaşması durumunda nûn’ü mîm’e (م) çevirerek (iklab yaparak) okumada ittifak etmişlerdir.⁵²⁰

İhfâ (Gizleme): Bütün kıraat imamları, sâkin nûn ve tenvinin geri kalan 15 harften önce gelmesi durumunda ihfâ ile okunmasını kabul etmişlerdir.

⁵¹⁷ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 113.

⁵¹⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 63-65.

⁵¹⁹ en-Nisâ, 4/74.

⁵²⁰ Nasr, *Ğâyetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvîd*, 49-51.

İki Görüşün Karşılaştırması: Kisâî, “فجئت زينب لذود شمس” harflerinden önce gelen Hâ-i Te'nîs'i her durumda imâle eder. “أكهر” harflerinden önce gelen Hâ-i Te'nîs'i, eğer harften önce kesra, sâkin yâ veya kesreli sâkin bir harf varsa, her durumda imâle eder. “أكهر” harflerinden önce gelen Hâ-i Te'nîs, eğer harften önce kesra veya sâkin yâ yoksa, iki farklı rivayetle okunur. Ancak fetha önceliklidir. “حق ضغط عص خط” harflerinden önce gelen Hâ-i Te'nîs iki rivayetle okunur. Ancak fetha önceliklidir. İki görüşe göre de eliften önce gelen Hâ-i Te'nîs'te imâle yoktur.⁵²⁸

2.8.1.16. Râ Harfinin Hükümleri: (Tefhîm, Terkîk)

Râ harfinin iki hâli vardır: tefhîm (تفخيم - kalın okuma) ve terkîk (ترقيق - ince okuma).⁵²⁹

I. Râ'nın Kalın Okunduğu Durumlar (مواضع تفخيم الراء). Bütün kıraat imamlarına göre râ harfi şu durumlarda kalın okunur: Eğer râ fetha (فتحة) veya damme (ضمة) ile harekelenmişse ve öncesinde kesra (كسرة) veya sâkin yâ (ياء ساكنة) bulunmuyorsa: Örnekler: حُرْم، هاجزُوا، أَمْر، هاجزُوا، حُرْم. Eğer râ sâkin olup kendisinden önce fetha veya damme bulunuyorsa: Örnekler: تَجَهْر، الْمُرْسَلُونَ. Eğer râ, geçici bir kesra (كسرة عارضة) veya kelimedden ayrı bir kesra (كسرة منفصلة) sonrası gelirse veya kesra-i arizeden sonra sâkin olursa: Örnekler: امْرُؤ، أم ارتابوا، برسول، ارتكعوا. Eğer râ sâkin olup kendisinden önce kesra varsa ve râ'dan sonra bir isti'lâ (استعلاء) harfi geliyorsa: Örnekler: مُخْتَصِر، الأذبار، بالندُر، الشُّكُور. Eğer râ vakf hâlinde (sükûnla durarak) okunuyorsa ve öncesinde fetha, elif, damme veya vâv bulunuyorsa.⁵³⁰ Örnekler: مُخْتَصِر، الأذبار، بالندُر، الشُّكُور.

II. Râ'nın İnce Okunduğu Durumlar (مواضع ترقيق الراء). Bütün kıraat imamlarına göre râ harfi şu durumlarda ince okunur: Eğer râ kesra (كسرة) ile harekelenmişse: Örnekler: رِيح، مُشْرُكُونَ. Eğer râ sâkin olup kendisinden önce kesra varsa: Örnekler: فُرْعُون، فَأَنْذِرْ. Eğer râ vakf hâlinde (sükûnla durarak) okunuyorsa ve öncesinde kesra bulunuyorsa: Örnekler: مُقْتَدِر، يُصْنِر. Eğer râ vakf hâlinde okunuyorsa ve öncesinde sâkin yâ bulunuyorsa: Örnekler: خَيْر، لَا ضَيْر.

III. Tefhîm ve Terkîk Konusunda İki Kıraat Seçeneği Olan Kelimeler. Bazı kelimeler hem tefhîm hem de terkîk ile okunabilir. ⁵³¹“فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ.” ayetindeki “فِرْقٍ” kelimesi,

⁵²⁸ es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef'*, 61-62.

⁵²⁹ Nasr, *Ġâyetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvîd*, 158-168.

⁵³⁰ Mısıfî, *Katrü min ğaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kırâ'âti's-seb'*, 68.

⁵³¹ Eş-Şuarâ, 26/63.

وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنٌ“⁵³⁵, ”مِصْرٌ“⁵³⁴, ”وَنُدْرٌ“⁵³³ kelimesi, ”أَسْرٌ“⁵³² ayetindeki ”يَسْرٌ“ kelimesi, ”وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرٌ“⁵³⁶ ayetindeki ”الْفِطْرُ“ kelimesi. Bu kelimeler, vakf hâlinde hem kalın hem de ince okunabilir.⁵³⁷

IV. Genel Kurallar ve İstisnalar. Eğer kelimenin sonundaki râ, kendisinden sonra gelen kelimeyle vasıl (bağlantılı) okunursa, râ'nın harekesi dikkate alınır. Râ, imâle yapılan kelimelerde ince okunur. Örnekler: مَجْرَاهَا، اَشْتَرَى. Râ, imâleden veya taklîlden sonra da ince okunur. Örnekler: يَاأَسْحَارَ، النَّهَارَ.

2.8.1.17. Verş'in Râ Harfindeki Kıraati

Verş, râ harfinin tefhîm (kalın) ve terkîk (ince) okunmasında diğer kıraat imamlarından farklı bir usûl benimsemiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki kurallara göre râ harfini okur: Râ harfi, sâkin yâ harfinden sonra fetha veya damme ile harekelenmişse, vasıl ve vakf hâlinde ince okunur.⁵³⁸ Örnekler: خَبِيرٌ، بَصِيرًا، كَبِيرُكُمْ، لَكَبِيرَةٌ، فَلْيَغَيِّرَنَّ، سَبْرًا، يُسَبِّرُكُمْ، خَيْرٌ، طَيْرًا، غَيْرُهُ، الْخَيْرَاتِ. Râ harfi, kesranın ardından bir sâkin harf ile gelmişse ve bu sâkin harf isti'lâ harfi değilse, ince okunur. Örnekler: ”وَلَا تَأْكُلُوا إِسْرَافًا“⁵³⁹, ”فَعَلَيْ إِجْرَامِي“⁵⁴⁰. Ancak kesra ile râ arasında isti'lâ harfi bulunursa, râ kalın okunur. Örnekler: مِصْرًا، إِصْرًا، إِصْرَهُمْ. Bununla birlikte, hâ harfi isti'lâ harfi olmadığından dolayı râ'yı inceltmez ve ”إِخْرَاجٌ“⁵⁴¹ kelimesi nerede geçerse geçsin ince okur. Örnekler: ”وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ“⁵⁴². Râ harfi, kesranın ardından fetha veya damme ile harekelenmişse, vasıl ve vakf hâlinde ince okunur. Örnekler: لِنُنذِرَ قَوْمًا، صَابِرَةً، قَاصِرَاتٍ، طَاهِرَةً. Râ harfi, yabancı (Arapça dışındaki dillerden gelen) kelimelerde kesradan sonra gelirse, Verş burada terkîk (ince okuma) yapmaz. Örnekler: إِسْرَائِيلَ. Ancak ”إِرْمٌ“⁵⁴³ kelimesi bu kurala dâhil değildir ve ince okunur. Eğer râ harfi, tekrar eden bir râ'dan önce gelirse, Verş burada terkîk yapmaz. Örnekler: إِسْرَارًا، ضِرَارًا.

⁵³² el-Fecr, 89/4.

⁵³³ Hûd, 11/81; el-Hicr, 15/65; Tâhâ, 20/77; eş-Şuarâ, 26/52; ed-Duhân, 44/23.

⁵³⁴ el-Kamer, 54/ 6yerde geçmektedir.

⁵³⁵ Yûnus, 10/87; Yûsuf, 12/21,99; ez-Zuhruf, 43/51.

⁵³⁶ Sebe', 34/12.

⁵³⁷ Nasr, *Ġâyetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvîd*, 161-162.

⁵³⁸ Mısırî, *Katrü min ġaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kirâ'âti's-seb'*, 69.

⁵³⁹ en-Nisâ, 4/6.

⁵⁴⁰ Hûd, 11/35.

⁵⁴¹ el-Bakara, 2/217, 240; Tevbe, 9/13; Mümtehine, 60/9; Nüh, 71/18.

⁵⁴² el-Bakara, 2/85.

⁵⁴³ el-Fecr, 89/7.

Verş, “بِشْرَرٍ” kelimesinin her iki râ harfini de ince okur. Örnek: “إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ”.⁵⁴⁴ Aşağıdaki kelimelerde hem tefhîm (kalın okuma) hem de terkîk (ince okuma) mümkündür.⁵⁴⁵ Örnekler: ذِكْرًا، سِتْرًا، وَزْرًا، صِهْرًا، حِجْرًا، إِمْرًا، حَيْرَانَ.

2.8.1.18. Lâm Harfinin Hükümleri: Tefhîm ve Terkîk

Lâm harfi, tefhîm (تفخيم - kalın okuma) ve terkîk (ترقيق - ince okuma) olmak üzere iki şekilde okunur.

I. Lafzatullah “الله” Kelimesinin Okunuşu. Lafzatullah “الله” kelimesindeki lâm harfi, kendisinden önce kesra (كسرة) bulunmadığı sürece bütün kıraat imamlarına göre kalın okunur. Eğer lafzatullah kelimesinin başında yer alıyorsa: Örnek: “الله رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ”.⁵⁴⁶ Eğer lafzatullah kelimesinin öncesinde fetha varsa: Örnek: “قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ”.⁵⁴⁷ Eğer lafzatullah kelimesinin öncesinde damme varsa: Örnek: “إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ”.⁵⁴⁸ Lafzatullah “الله” kelimesindeki lâm harfi, kendisinden önce kesra (كسرة) bulunduğunda ise ince okunur.⁵⁴⁹ Örnekler: “بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”.

II. Verş’in Lâm Harfindeki Özel Kıraati. Verş, bazı kelimelerde lâm harfini kalın okuma konusunda diğer kıraat imamlarından farklı bir yöntem benimsemiştir. Buna göre Verş, aşağıdaki durumlarda lâm harfini kalın okur: Eğer lâm harfi, fetha ile harekelenmiş olup kendisinden önce ط, ص veya ظ harfleri bulunuyorsa: Örnekler: الصَّلَاةُ، إِصْلَاحٌ، وَمَنْ صَلَّحَ، الطَّلَاقُ، مَطَّلَعِ الْفَجْرِ، طَلَّقْتُمُوهُنَّ، ظَلَّ، فَيَبْظُلْنَ، ظَلَمُوا.⁵⁵⁰

Aşağıdaki kelimelerde hem tefhîm hem de terkîk mümkündür: Eğer lâm harfi, fetha ile harekelenmiş olup öncesinde elif (ل) varsa, iki kıraat seçeneği bulunur: Örnekler: فصَالًا، طَالٌ، وَيُصَلِّحًا. Eğer lâm harfi, vakf hâlinde okunuyorsa, iki farklı kıraat seçeneği mümkündür. Eğer lâm harfinden sonra sâkin yâ harfi geliyorsa ve lâm harfinden önce ط, ص veya ظ harfleri varsa,

⁵⁴⁴ el-Murselât, 77/32.

⁵⁴⁵ Mısırî, *Katrü min ğaysi 'n-nef' fi usûli ve kelimâti 'l-kırâ'âti 's-seb'*, 69-70.

⁵⁴⁶ es-Sâffât, 37/126.

⁵⁴⁷ el-İhlâs, 112/1.

⁵⁴⁸ en-Nasr 110/1.

⁵⁴⁹ ed-Dânî, *et-Taysîr fi 'l-Kırâ'ât*, 58.

⁵⁵⁰ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, 352-353.

vakf hâlinde okunduğunda iki farklı kıraat seçeneği mümkündür: Tefhîm ve terkîk ile okunur.

Örnekler: ”وَيَصَلَّى سَعِيرًا“.⁵⁵¹

2.8.1.19. Kelime Sonlarında Vakf Hükümleri

Bütün kıraat imamları, kelimelerin sonundaki hareketlerle vakf yaparken şu kurallara uymuştur: Fetha, damme ve kesra ile hareketlenmiş kelimeler, vakf hâlinde sükûn ile okunur. Damme ve kesra ile hareketlenmiş kelimelerde, ravm (الروم) ile vakf yapmak mümkündür. Damme ile hareketlenmiş kelimelerde, işmâm (الإشمام) ile vakf yapmak da mümkündür.

Ravm (الروم) ve İşmâm (الإشمام) Hükümleri. Ravm: kelimenin son harekesinin hafif bir sesle duyurulmasıdır, yakındaki kişi duyabilir, ancak uzaktaki kişi işitemez, hareketin yaklaşık üçte biri kadar bir sesle okunur, Yalnızca damme ve kesra ile hareketlenmiş kelimelerde uygulanır.⁵⁵² Örnekler: ”وَأَنْشَقَ الْقَمَرَ“⁵⁵³, ”وَالْفَجْرَ“.⁵⁵⁴

İshmâm: İşmâm, vakf yapılan kelimenin sonundaki dammenin işaretlenmesidir, kelime sükûn ile okunurken, dudaklar hafifçe damme yapıyormuş gibi yuvarlatılır, işmâm, yalnızca damme (ضمة) ile hareketlenmiş kelimelerde uygulanır, özelliği gereği, işmâmda herhangi bir ses çıkmaz, sadece dudak hareketi gözlemlenir, işmâm, ravm gibi değildir; çünkü sükûn ile durmayı engellemez. Medde-i âriz (المد العارض للسكون) üç mertebede (iki, dört ve altı hareke) okunabilir. Örnek: يُؤْمِنُونَ kelimesine işmâm ile vakf yapılabilir.⁵⁵⁵

Özel Durumlar ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar: Vakf yaparken, kelimenin sonundaki tenvin (التنوين) ravm ve işmâm ile okunmaz, mutlaka düşürülür. Geçici hareketlerle vakf yapılırken ravm ve işmâm uygulanmaz. Hâ-i damîr (هاء الضمير) konusunda ihtilâf vardır: Meksûr hâ-i damîrde (◌) ravm ve işmâm'ın caiz olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Meftûh hâ-i damîrde ise ravm ve işmâm yoktur. Te-marbûta (تاء مربوطة) harfi bulunan kelimelerde ravm ve işmâm uygulanmaz, sadece hâ-i sâkine ile vakf yapılır. Örnekler: الواقعة، كاذبة. Mîm-i cem (ميم الجتمع) harfi ile biten kelimelerde, vakf yaparken ravm ve işmâm

⁵⁵¹ el-İnşikâk, 84/12.

⁵⁵² Koyuncu, *Kıraat İlmî ve Takrîb Usûlü*, 142.

⁵⁵³ el-Kamer, 54/1.

⁵⁵⁴ el-Fecr, 89/1.

⁵⁵⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, 354.

uygulanmaz. Özellikle mîm-i cem'in vâv (و) ile vasıl edildiği kıraatlerde bu hüküm geçerlidir.⁵⁵⁶

2.8.1.20. Mushaf Resmine Göre Vakf Hükümleri

Bütün kıraat imamları, vakf uygulamalarında Mushaf hattına (رسم المصحف) bağlı kalmış, ancak bazı kelimelerde farklı okumalar benimsemişlerdir.⁵⁵⁷ biten isimlerde vakf bu farklılıklara örnektir. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî, ناء التأنيث bulunan kelimelerde vakf yaparken ta harfini hâ-i sâkine (ه) olarak okumuşlardır.⁵⁵⁸ Örnek: “رَحْمَةُ اللَّهِ → رَحْمَهُ اللَّهِ”, “نِعْمَتُ اللَّهِ → نِعْمَهُ”. Diğer kıraat imamları ise, vakfta ت harfini açık şekilde telaffuz etmişlerdir. Bu farklılık hem Mushaf hattına bağlılık hem de Arap lisanındaki fonetik tercihler çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁵⁵⁹

2.8.1.21. Yâ-i İzâfe (ياء الإضافة) Hükümleri

Yâ-i İzâfe (ياء الإضافة), mütekellim yâ'sıdır.⁵⁶⁰ Bazı kelimelerde yâ'nın harekesi konusunda kıraat imamları ihtilaf etmişlerdir.⁵⁶¹ Sonrasında Hemze-i Kat (همزة القطع) veya Hemze-i Vasl (همزة الوصل) Gelen Yâ'lar:

1. Nâfi' Kıraati: Nâfi', yâ-i izâfeyi hemze-i kat'tan önce genellikle fetha ile okumuştur. Ancak bazı istisnalar vardır, örnek verecek olursak bu kelimeye yâ'yı sükûn ile okumuştur: “قَالَ”⁵⁶² ayetindeki “أَنْظُرُ إِلَيْكَ” kelimesinde.

2. İbn Kesîr Kıraati: İbn Kesîr, yâ-i izâfeyi hemze-i kat'tan önce genellikle fetha ile okumuştur. Ancak bazı kelimelerde farklı kıraat benimsemiştir: “وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى”⁵⁶³ ayetindeki “ذروني” kelimesinde fetha ile okumuştur. “إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ”⁵⁶⁴ ayetindeki “أجري”

⁵⁵⁶ ed-Dânî, *et-Taysîr fi'l-Kirâ'ât*, 58-59.

⁵⁵⁷ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 143-145.

⁵⁵⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, 355.

⁵⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/1255.

⁵⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1995, 1/1321.

⁵⁶¹ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 146-153.

⁵⁶² el-A'râf, 7/143.

⁵⁶³ el-Ğâfir, 40/26.

⁵⁶⁴ Yûnus, 10/72.

kelimesinde yâ'yı sükûn ile okumuştur. ⁵⁶⁵”أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ“ ayetindeki ”أَوْزَعْنِي“ kelimesinde Bezzî yâ'yı fetha ile, Kunbul ise sükûn ile okumuştur.

3. Ebû Amr Kıraati: Ebû Amr, yâ-i izâfeyi hemze-i kat'tan önce genellikle fetha ile okumuştur. ⁵⁶⁶”هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي“ ayetindeki ”أَخِي“ kelimesinde de fetha ile okumuştur.

4. İbn Âmir Kıraati: İbn Âmir, yâ-i izâfeyi genellikle hemze-i kat' ve hemze-i vasl öncesinde sükûn ile okumuştur. Ancak, bazı kelimelerde istisna olarak yâ harfini fetha ile okuduğu yerler bulunmaktadır.

5. Âsım Kıraati: Âsım, yâ-i izâfeyi genellikle sükûn ile okumuştur. Ancak Hafs kıraatinde bazı istisnalar vardır, örnek verecek olursak bu kelimedede yâ'yı fetha ile okumuştur: ⁵⁶⁷”مَعِي“ kelimesinde iki yerde fetha ile okumuştur.

6. Hamza Kıraati: Hamza, yâ-i izâfeyi hemze-i kat' ve hemze-i vasl öncesinde daima sükûn ile okumuştur. Ayrıca on dört farklı kelimedede de yâ'yı sükûn ile okumuştur.

7. Kisâî Kıraati: Kisâî, hemze-i kat' ve hemze-i vasl öncesindeki tüm yâ'ları sükûn ile okumuştur. Bazı kelimelerde ise sükûn verdikten sonra yâ'yı düşürmüştür. ⁵⁶⁸ Örnekler: ”قُلْ“ ⁵⁶⁹”لِلْعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا“.

Sonrasında Hemze-i Kat' veya Hemze-i Vasl Bulunmayan Yâ'lar. ⁵⁷⁰”وَنُسَكِّي وَمَحْيَايَ“ ayetindeki ”مَحْيَايَ“ kelimesinde Nâfi' kıraatinde, Verş'ten gelen bir rivayette iki farklı kıraat bulunur: Sükûn ile Fetha. Diğer kıraat imamları ise fetha ile okumuştur. ⁵⁷¹”أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ“ ayetindeki ”وَجْهِيَ“ kelimesinde Nâfi', İbn Âmir ve Hafs kıraatinde yâ fetha ile okunmuştur. Diğer kıraat imamları sükûn ile okumuştur. ⁵⁷²

⁵⁶⁵ en-Neml, 27/19; el-Ahkâf, 46/15.

⁵⁶⁶ Tâhâ, 20/31.

⁵⁶⁷ et-Tevbe, 9/83; Mülk, 67/28.

⁵⁶⁸ Mısırî, *Katrü min ğaysi 'n-nef' fî usûli ve kelimâti 'l-kirâ'âti 's-seb'*, 76-82.

⁵⁶⁹ İbrâhim, 14/31.

⁵⁷⁰ el-En'âm, 6/162.

⁵⁷¹ Âl-i İmrân, 3/20.

⁵⁷² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, 358-364.

2.8.1.22. Yâ-i Zevâid (الياءات الزوائد) Hükümleri

Yâ-i Zevâid, lafızda sabit olup yazıda hazfedilen yâ harfleridir.⁵⁷³ Kıraat imamları arasında, bu yâ'ların isbat ve hazf konusunda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Toplamda 62 yâ-i zevâid hakkında ihtilaf edilmiştir. Genel kural olarak: İbn Kesîr bu yâ'ları hem vasl hem de vakf hâlinde sabit okumuştur. Nâfi', Ebû Amr, Hamza ve Kisâi ise vasl hâlinde sabit, vakf hâlinde hazfetmişlerdir.⁵⁷⁴

İmamların Yâ-i Zevâid Konusundaki Uygulamaları.⁵⁷⁵ 1. Nâfi', yâ-i zevâidi vasl hâlinde isbat etmiştir. Örnek: “وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ”⁵⁷⁶ ayetindeki “يسر” kelimesindeki yâ'yı vasıl hâlinde sabit okumuştur.

2. İbn Kesîr, yâ-i zevâidi hem vasl hem de vakf hâlinde sabit okumuştur. Örnekler: “وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ”⁵⁷⁷.

3. Ebû Amr, yâ-i zevâidi vasl hâlinde isbat etmiştir. Örnek: “تَمْ كِيدُونَ فَلَا تُنظَرُونَ”⁵⁷⁸ ayetindeki “كيدون” kelimesinde vasl hâlinde yâ'yı isbat etmiştir.

4. Hişâm (İbn Âmir Râvisi) Vakf hâlinde ise iki vecih bulunmaktadır, isbat ve hazf. İbn Zekvân (İbn Âmir Râvisi) “فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ”⁵⁷⁹ ayetindeki “تسألني” kelimesinde yâ'yı vakf ve vasl hâlinde isbat etmiştir.

5. Hafs (Âsım Râvisi) “فَمَا آتَانِ اللَّهُ خَيْرٌ”⁵⁸⁰ ayetindeki “آتاني” kelimesinde yâ'yı vasl hâlinde fetha ile okumuştur. Vakf hâlinde iki vecih vardır: İsbat veya hazf.

⁵⁷³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/1359.

⁵⁷⁴ Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 154-157.

⁵⁷⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraati*, 365-366.

⁵⁷⁶ el-Fecr, 89/4.

⁵⁷⁷ el-Fecr, 89/4.

⁵⁷⁸ el-A'râf, 7/195.

⁵⁷⁹ el-Kehf, 18/70.

⁵⁸⁰ en-Neml, 27/36.

6. Hamza Kıraati “رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ”⁵⁸¹ ayetindeki “دُعَائِي” kelimesinde yâ’yı vasl hâlinde sabit okumuştur. “قَالَ أَنُمِدُونَ بِمَالٍ”⁵⁸² ayetindeki “تمدونن” kelimesinde yâ’yı hem vasl hem de vakf hâlinde sabit okumuştur.

7. Kisâi, bazı kelimelerde yâ-i zevâidi vasl hâlinde sabit okumuştur. Örnekler: “مَا كُنَّا نَبِغُ”⁵⁸³ ayetinde. “عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ”⁵⁸⁴ ayetinde Vakf hâlinde isbat etmiştir.⁵⁸⁵

2.8.2. Ferş Bakımından Kıraatler

“Ferş” kelimesi sözlükte “sermek, yaymak” anlamına gelir. Kıraat ilminde ise ferş, Kur’ân-ı Kerîm’de belirli ayet ve kelimelere has olan, kaidelere bağlı olmayan kıraat farklılıklarını ifade eder. Bu farklılıklar, usûlî kıraat farklarından farklı olarak sistematik bir yapıya sahip değildir; daha çok ayet bazında lafzî tercihlerden kaynaklanır. Bu nedenle ferşî kıraat farkları, belli kaidelerle açıklanamayan, her biri kendi bağlamında değerlendirilmesi gereken vecihlerdir.

Kur’ân’ın farklı sahih kıraatlerle nazil olduğu, “Kur’ân yedi harf üzere indirildi” meâlindeki hadis-i şerifle sabittir.⁵⁸⁶ Farklı kıraatler, Hz. Peygamber’den sahâbeye ve onlardan da nesilden nesile aktarılan çeşitli telâffuz ve kelime farklılıklarıdır. Bu farklılıkların sahih kabul edilebilmesi için İslâm âlimleri tarafından üç temel şart belirlenmiştir: Mütavahir bir senedle Resûlullah’a dayanması, Arap dilinin gramer kurallarına uygun olması ve Hz. Osman döneminde yazıya geçirilen mushafın rasmına (yazım şekline) aykırı olmaması. Bu şartları taşıyan her bir kıraat vecihinin vahiy kaynaklı ve geçerli bir ilâhî okuyuş olduğu kabul edilmiştir.

Ferş kıraatleri de bu bağlamda değerlendirilir. Mushaf hattının harekesiz ve noktasız yazımı, kıraat imamlarının farklı okuyuşlarını karşılayabilecek esnekliği sağlar. Örneğin Fâtiha sûresindeki “مَلِكٌ” kelimesi, rasm-ı hat açısından hem “Mâlik” (sahip) hem de “Melik” (hükümdar) şeklinde okunabilir. Her iki okuyuş da Resûlullah’tan sahih olarak rivayet edilmiş

⁵⁸¹ İbrâhim, 14/40.

⁵⁸² en-Neml, 27/36.

⁵⁸³ el-Kehf, 18/64.

⁵⁸⁴ en-Neml, 27/18.

⁵⁸⁵ Mısri, *Katrü min ğaysi ’n-nef’ fi usûli ve kelimâti’l-kirâ’âti’s-seb’*, 83-87; ed-Dânî, *et-Taysîr fi’l-Kirâ’ât*, 69-71.

⁵⁸⁶ Müslim b el-Haccâc, *el-Câmi ’u’s-Sahîh, Şalât, Bâb 259*, ts., Hadis no: 819; Muhammed b İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi ’u’s-Sahîh, Fedâ’ilü’l-Kur’ân, Bâb 5-7*, ts., Hadis no: 5136.

ve ümmet tarafından benimsenmiştir.⁵⁸⁷ Bu tür lafzî farklılıklar, anlamı bozmadan mânâ zenginliği sağlayan ifadeler olarak kabul edilmiştir.

Kıraat farklılıkları, yalnızca tilâvet açısından değil, tefsir ve Arap dili açısından da önemli katkılar sunar. Nitekim Süyûtî, el-İtkân adlı eserinde kıraat farklarını bilmenin, sahâbe tefsirleri arasındaki zahirî ihtilafları anlamada zaruri olduğunu vurgulamıştır.⁵⁸⁸ Bu durum, ferşî kıraatlerin yalnızca teknik meseleler olmadığını; anlam, yorum ve dil yönünden de derinlik taşıdığını göstermektedir.

Kıraat ihtilaflarının tarihî seyri incelendiğinde, Hicrî 1. asırdan itibaren sahâbe ve tâbiîn tarafından farklı okuyuşların talim yoluyla öğretildiği görülmektedir. Bu gelenek, İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) "eş-Şab'a" adlı eseriyle yedi kıraat sistemine dönüştürülmüş,⁵⁸⁹ ardından on kıraat (el-Aşere) ile tamamlanmıştır. Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Teysîr ve Ebû Zur'a İbn Zencele'nin Huccetü'l-kırâ'ât adlı eserleri de bu kıraat vecihlerini sistematik biçimde kayda geçiren temel kaynaklar arasında yer alır.⁵⁹⁰

Sonuç olarak ferş kıraatleri, Kur'an'ın lafzî yapısında mevcut olan farklılıkların sahih ve meşru bir yansımasıdır. Bu farklılıklar hem Kur'an'ın Arapça ifadesindeki zenginliği hem de ümmete sunulan kolaylık ve çeşitliliği ortaya koyan bir rahmet tezahürüdür.

2.8.2.1. Lafzî Farklılıklara Örnekler

Kur'an kıraatleri arasındaki lafzî farklılıklara, kelime yapısını veya anlamını etkileyen çeşitli örnekler verilebilir. Bu farklılıklar, genellikle birbirini tamamlayan veya yakın anlamlar ortaya koyar. İşte bazı önemli örnekler:

1. "Mâlik" – "Melik"⁵⁹¹ Yukarıda da değinildiği gibi, Fâtiha sûresinin 4. âyetindeki "مَلِكٍ" ibaresi bazı kıraatlerde "Mâlik" (sahip) şeklinde, bazı kıraatlerde ise "Melik" (hükümdar) şeklinde okunmuştur. İmâm Âsım'ın Hafs rivayetinde "Mâlik" olarak okunan kelime, Nâfi' kıraatinin bir rivayetinde (Varş rivayeti) "Melik" şeklindedir.

⁵⁸⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân'an te'vili'Âyi'l-Kur'an* (Beyrut, 2001), 17/561-563; Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 2/1217.

⁵⁸⁸ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 2/1217.

⁵⁸⁹ Ebû Bekr İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, ed. Şevâlih b Muhammed Uzzâm (Riyad, 1980).

⁵⁹⁰ Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taysîr fi'l-kırâ'ât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993); Ebû Zur'a Abdurrahman b Muhammed İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, ed. Saïd el-Efgânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997).

⁵⁹¹ Fâtiha, 1/4

Celâleyn Tefsiri bu iki kıraati zikrederek birincisinin “sahip”, ikincisinin “kral” manasına geldiğini belirtir.⁵⁹² Her iki anlam da Allah’ın Din Günü’ndeki mutlak kudret ve otoritesini ifade ettiğinden, tefsir alimleri bu farklılığı mana zenginliği olarak yorumlamışlardır. Nitekim İbn Kesîr gibi müfessirler, Allah’ın o gün hem mülkün sahibi hem hükümler olduğunu, dolayısıyla iki ismin de Hak Teâlâ’ya lâîk olduğunu vurgularlar. Kıraat imamlarından her birinin bu kelimeyi rivayet edegelen okuyuşu, sahih senetlerle Resûlullah’a dayandığı için mushaflarda dipnotla veya parantez içi okunuş farkı olarak gösterilir. Sonuç olarak “Mâlik”/“Melik” şeklindeki kıraat farkı, metindeki harflerin farklı okunmasından kaynaklanan lafzî bir farklılık olup Kur’an’ın mesajında çelişki doğurmamaktadır; bilakis Allah’ın sıfatlarını çeşitli yönleriyle düşündürmektedir.

2. “فَتَبَيَّنُوا” – “فَتَبَيَّنُوا”⁵⁹³ âyette, savaşta acele etmemeyi öğütleyen fiil, yaygın kıraatlerde “fetebeyyenu” (araştırın, iyice soruşturun) şeklinde okunurken, kıraat imamlarından Hamza’nın rivayetinde “fetesebbetu” (sağlamlaştırın, iyice emin olun) şeklinde okunur. Arapça kök itibarıyla birbirine yakın anlamlı bu iki farklı emir, mü’minlerin çarpışma esnasında hüküm vermeden önce acele karar vermemesini tembih etmektedir. Birinci okuyuş “durumu araştırmayı” vurgularken ikinci okuyuş “kesin bilgi edinip teyit etmeyi” öne çıkarır. Her ikisi de aynı amaca matuf olduğundan mana bakımından bir çelişki yoktur. Bu farklı okunuşların her ikisi de Hz. Peygamber’den sahih olarak nakledilmiştir. Nitekim rivayete göre çoğu kârî bu kelimeyi *fetebeyyenu* okurken, İmam Hamza ve talebeleri *fetesebbetu* şeklinde tilâvet etmişlerdir. Her iki şekilde okunabileceğini, her ikisinin de sahih kıraat olduğunu İslam âlimleri açıkça belirtmiştir.⁵⁹⁴ Bu örnek, kıraatler arası lafzî farklılıkların bazen farklı fiil kalıplarıyla ortaya çıktığını ve nüans farkıyla aynı öğüdü pekiştirdiğini göstermektedir.
3. “يَكْذِبُونَ” – “يَكْذِبُونَ”⁵⁹⁵ âyette münafıklar hakkında “...*bimâ kânû yekzibûn*” ifadesi yer alır. Hafs rivayetinde okunan “*yekzibûn*” (يَكْذِبُونَ) kelimesi “yalan söylüyorlardı” anlamındadır. Oysa Varş gibi bazı rivayetlerde bu kelime “*yukazzibûn*” (يُكَذِّبُونَ) şeklinde okunur ki manası “yalanlıyordu/inkâr ediyorlardı” demektir. Bu lafzî farklılık, fiilin farklı baktan (kalıptan) gelmesi sonucu ortaya çıkar. Birinci kıraatte münafıkların kendi sözlerinde dürüst olmadıkları vurgulanırken, ikinci kıraatte onların Hz. Peygamber’i ve

⁵⁹² Celâleddîn el-Mahallî - Celâleddîn es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (İstanbul, 2010), 1.

⁵⁹³ en-Nisâ, 4/94

⁵⁹⁴ “Two Correct Ways of Reading the Verse: 4:94” (Islamweb) (05 Eylül 2005).

⁵⁹⁵ el-Bakara, 2/10

vahyi yalanladıkları belirtilmiş olur. Aslında münafıklar her iki tutumu da sergiledikleri için, bu iki anlam arasında çelişki yoktur. Tefsir kaynakları her iki kıraati de nakleder ve münafıkların hem sürekli yalan söyleyen hem de hakikati kalben inkâr eden kimseler olduklarını belirtir. Örneğin Taberî, bu âyetteki fiilin bazı kırâatlerde şeddeli okunduğunu kaydederek “inkâr etmeleri” manasına geldiğini açıklar. Dolayısıyla *yekzibûn/yukazzibûn* kıraat farkı, lafzın farklı türevlerle okunmasına örnek olup, münafıkların hâletini iki yönüyle ortaya koymaktadır. Bu gibi lafzî farklılıklarda çoğunlukla eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimelerin tercih edildiği görülür. Bazı durumlarda ise anlam genişlemesi veya daralması olabilir. Örneğin: Enbiyâ sûresi 4. ayette, Hz. Peygamber’e verilen cevap ifadesi iki şekilde rivayet edilmiştir. Kimi kıraatlerde “*Kâle rabbî ya’lemu...*” (قال ربي يعلم...⁵⁹⁶ “Peygamber dedi ki: Rabbim söyler...”) şeklinde geçmiş zaman kipiyle gelirken, diğer bazı kıraatlerde “*Kul rabbî ya’lemu...*” (قُلْ ربي يعلم... “De ki: Rabbim bilir...”) şeklinde emir sigasıyla okunur. Taberî bu iki okuyuşu nakleder ve her ikisinin de anlamca örtüştüğünü belirtir: Zira Allah’ın emriyle Hz. Muhammed’in söylediği bir sözün, emir kalıbıyla verilmesiyle haber kalıbıyla verilmesi neticede aynı hakikati dile getirmektedir. Nitekim Taberî, bu ayetin her iki şekilde okunmasının da meşhur kıraatlerden olduğunu ve ikisinin de Mushaf nüshalarında yer aldığını, anlamda bir çelişki olmadığını söyler.⁵⁹⁷ Bu örnek, bazen nahivsel yapı farkı gibi görünse de (emir vs. haber cümlesi) aslında lafzî farklılık kapsamında değerlendirilen bir rivayet ayrılığıdır. Zira cümlenin genel manası değişmemekte, ifade ediliş şekli değişmektedir. Yukarıdaki örnekler, Kur’ân kıraatleri arasındaki lafzî farkların nasıl tezahür ettiğini göstermektedir. Özetle, bu tür farklılıklar harf ilavesi veya değişimi, farklı kelime veya fiil kalıbı kullanımı ya da kelimenin şeddeli-şeddesiz okunması gibi şekillerde ortaya çıkar. Ancak bu değişiklikler, Kur’an’ın temel mesajını ve akîdevî hükümlerini asla değiştirmemekte; bilakis metne nüanslar ve zenginlik katmaktadır. Müfessirler bu farklılıkların her birini dikkate alarak âyetlere geniş perspektiften bakmış, her bir kıraati ayrı bir tefsir imkânı olarak değerlendirmişlerdir.

⁵⁹⁶ el-Enbiyâ, 21/4

⁵⁹⁷ et-Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli Âyi ‘l-Ķur’ân*, 17/561-563.

2.8.2.2. Nahiv (Gramer) Farklılıklarına Örnekler

Kıraatler arasındaki nahiv farklılıkları, cümledeki i'rab ve kelime görevlerinin farklılaşmasıyla ilgilidir. Bu durum, çoğunlukla kelimenin harekelenişindeki değişikliklerden veya farklı bir çekim ekiyle okunmasından kaynaklanır. Nahiv farklılıkları Kur'ân'ın anlamını ince bir şekilde etkileyerek, fikhî hükümlerde veya dilbilgisel yorumlarda çeşitlilik meydana getirebilir. Aşağıda önemli birkaç örnek sunulmuştur:

1. “Lâmastum” – “Lemestum” Abdestin bozulma sebeplerinin sayıldığı âyette geçen “*ev lâmastumûn-nisâ*” ifadesi, bazı kıraatlerde “lâmastum” (لَامَسْتُمْ)⁵⁹⁸ bazı kıraatlerde ise “lemestum” (لَمَسْتُمْ) şeklinde okunur.⁵⁹⁹ Bu farklılık, aynı fiilin Arapçadaki farklı bablara (formlara) ait mastarından kaynaklanır. Kûfe kıraatleri (örneğin Hafs/Âsım) genellikle *lâmastum* (yani “dokunmak” fiilinin tef'îl babı) okunuşunu benimserken, Basra ve Şam kıraatlerinde daha çok *lemestum* (temel kalıpta) şeklinde rivayet edilmiştir. Tefsir âlimlerinin açıklamasına göre her iki kıraat de mecazi anlamda cinsel temas ifade eder; ancak *lâmastum* kelimesi lafız olarak daha güçlü bir temas vurgusu taşır. Bu sebeple fakihler, ayetteki bu kelimeyi “kadınlara dokunmak” şeklinde anlayanlar ile “cinsel ilişki” şeklinde te'vil edenler arasında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İmam Şâfiî gibi bazı âlimler, *lâmastum* kıraatini esas alarak, kadınlara dokunmanın (şehvetle temas) abdesti bozacağını söylerken; Hanefiler *lemestum* kıraatinin zâhirine dayanarak sadece cinsî münasebetin kastedildiğini belirtmiş ve sırf dokunmayla abdest bozulmaz demişlerdir. Görüldüğü üzere, aynı fiilin farklı telaffuzu hukûkî yorumlarda iki farklı sonuca kapı aralamıştır. Bu durum, kıraat farklılıklarının fıkıh usulünde delil olarak kullanılma imkânının klasik alimlerce tartışıldığını gösterir. Genellikle, Kur'ân'ın mütevatir kıraatlerinden biriyle sabit olan bir okuyuş üzerine fikhî hüküm bina edilebileceği kabul edilmiştir. Nitekim Zerkeşî, bir kıraatin sahih ve meşhur olması halinde ondan hüküm çıkarılabileceğini, ancak şâz kıraatlere bu bağlamda itibar edilemeyeceğini belirtir.⁶⁰⁰

2. “Hattâ yethurne” – “Hattâ yetetahharne” âyette hayız haliyle ilgili olarak geçen “*fe-lâ takrabûhunne hattâ yethurne*” cümlesi, bazı kıraatlerde “...yethurne” (يَطْهَرْنَ)⁶⁰¹

⁵⁹⁸ en-Nisâ, 4/43.

⁵⁹⁹ Bedrüddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi 'l-Kur'ân* (Kahire, 1957), 1/326-327.

⁶⁰⁰ Taleh Abbas - Ali Sevdî, “Nâfi' Kıraati ile Âsım Kıraati Arasındaki Nahiv Farklılıklarının Tahlil Edilmesi”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 16 (Aralık 2022), 181-206.

⁶⁰¹ el-Bakara, 2/222.

temizleninceye kadar) bazılarında ise “...yetetahharne” (يَتَطَهَّرُونَ, temizlenip yıkanınca) kadar) okunur. Bu kıraat farkı, fiilin farklı türevlerde gelmesinden ileri gelir. Hafs (Âsım) gibi kıraatler “yathurna” (sâdedir) okurken, Hamza, Kisâî gibi imamlar “yetetahharne” (şeddeli) kıraatini tercih etmişlerdir. Anlam olarak ilk okuyuş, kadınların kendiliğinden kanın kesilmesini (hayızın bitmesini) ifade ederken; ikinci okuyuş, ayrıca yıkanarak temizlenmelerini de şart koşar. Bu nüans, İslam hukukunda cinsel ilişkiye başlama zamanının belirlenmesinde farklı görüşlere yol açmıştır. Bir kısım fakihler “hattâ yethurne” kıraatini esas alarak, kadının hayız kanı kesildiğinde yıkanmadan da eşyle birlikte olabileceğini söylerken, diğerleri “hattâ yetetahharne” kıraatine dayanarak mutlaka gusül abdesti alması gerektiğini ileri sürmüştür. Kur’ân-ı Kerîm her iki ifadeyi de içerdiğinden, aslında en ihtiyatlı yaklaşım her iki şartın da gerçekleşmesini beklemektir. Zerkeşî, bu âyetteki kıraat farkının iki farklı fikhî sonuca yol açtığını örnek olarak zikreder ve her bir kıraatin kendi bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁰² Bu örnek, nahiv farklılıkların sadece dilbilgisel değil, pratik-hukukî etkilerinin de olabileceğini göstermektedir.

3. “إِنَّ هَذَانِ لَسَاجِرَانِ” – “إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ”⁶⁰³ âyette Firavun’un Hz. Mûsâ ve Hârûn hakkında söylediği “inne hâzâni lesâhirâni” cümlesi, yaygın kıraat olan Hafs/Âsım’da aynen bu şekilde okunurken, bazı diğer kıraatlerde (örneğin Abu Amr ed-Dânî’nin rivayetinde) “inne hâzeyni lesâhirani” olarak okunur. Birinci kıraatte Arapça dilbilgisi kuralı gereği “inne” edatından sonra gelmesi beklenen ismin merfû (ُ) yerine lafzen mansûb (ِ) olması durumu görülmektedir. Klasik gramerciler, “inne hâzâni” okunmasını ya Arap dilindeki bazı lehçelere (ör. Benî Kinâne lehçesine) yormuşlar veya kelimedede takdirî bir i‘rab olduğunu söylemişlerdir. İkinci kıraat ise dilbilgisi açısından daha kolay anlaşılır olup “inne” sonrası ikil kelimeyi “hâzeyni” (yani “bu ikisi”) şeklinde mansûb/cer formunda okur. Her iki kıraat de sahih olup sahâbe tarafından tilâvet edilmiştir. Bu farklılık eski oryantalistler tarafından Kur’an’a yöneltilen gramer tenkitlerine konu olsa da İslam âlimleri nezdinde çeşitli Arap lehçelerinin Kur’an’a yansması olarak kabul edilmiştir. Nitekim Zemahşerî ve İbn Hişâm gibi nahiv alimleri, “inne hâzâni” okuyuşunu Arap kabilelerinden gelen bir kullanım olarak izah etmişlerdir. Sonuçta bu kıraat farkı, Kur’an’ın belâgatindeki inceliklere işaret eder: Dil kurallarına tam uymayan bir ifade bile, başka bir kıraat yoluyla düzeltilmiş gibi görünse de aslında ikisi de Hz.

⁶⁰² Abbas - Sevdî, “Nâfi‘ Kıraati ile Âsım Kıraati Arasındaki Nahiv Farklılıklarının Tahlil Edilmesi”, 181-206.

⁶⁰³ Tâhâ, 20/63.

Peygamber'in okuduğu şekillerdir ve birlikte mütalaa edildiğinde hem edebî hem dilsel bir zenginlik sunar.

Yukarıdaki misaller, kıraatler arasındaki nahiv farklılıkların fiillerin çekiminde, isimlerin hâl eklerinde veya cümle yapısında ortaya çıkabildiğini gösteriyor. Bu tür farklılıklar, klasik dönemde dil âlimlerince dikkatle incelenmiş ve Arap dili nahvinin teşekkülünde de rol oynamıştır. Nitekim tarihsel olarak bazı kıraat örnekleri, Basra ve Kûfe ekollerinin nahiv kuralları koyarken referans aldığı deliller arasında yer almıştır. Modern dönemde yapılan akademik çalışmalar da (örneğin Abbas & Sevdî tarafından 2022'de yapılan kıyaslamalı araştırma) Âsım-Hafs ve Nâfi' kıraatleri arasındaki nahiv farklılıklarını isim, fiil, harf gibi kategoriler altında tasnif etmiş; i'rab, izafet, hazif gibi olguların bu okuyuşlar arasında nasıl değişiklik arz ettiğini ayrıntılı şekilde ortaya koymuştur.⁶⁰⁴ Bu bulgular, Kur'an kıraatlerinin Arap diline aşinalığımızı artırdığını ve dilbilgisel esneklik sağladığını göstermektedir.

2.8.2.3. Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an kıraatleri arasındaki lafzî ve nahiv farklılıklar, ilahî mesajın farklı vecihlerle okunabilmesini sağlayan bir rahmet olarak değerlendirilmelidir. Bu farklı kıraatler, Kur'an'ın hiçbir kelimesinin zayi olmadığını, bilakis Resûlullah'a inen her kelime ve telaffuz nüansının titizlikle muhafaza edilerek bize ulaştığını kanıtlar niteliktedir. Müfessirler, kıraat farklarından doğan manaları tefsirlerinde ayrı ayrı ele almış ve böylece Kur'an'ın anlam yelpazesi genişlemiştir. Örneğin, Taberî gibi erken dönem müfessirler hemen her farklı kıraati zikredip değerlendirmiş; "hangi kıraatle okunsa isabet edilmiş olur" diyerek hepsinin vahiy kaynaklı olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁰⁵ Bu çalışma boyunca görüldüğü üzere, lafzî farklılıklar daha çok kelimenin yapısı ve sözlük anlamı üzerinde küçük değişimler getirirken, nahiv farklılıklar cümlenin gramer yapısını etkileyen değişimler sunar. Her iki durumda da ortaya çıkan anlam zenginliği, Kur'an'ın çok boyutlu mucizevi ifadesine işaret etmektedir. İslâm âlimleri arasında genel kabul, sahih kıraatlerin her birinin Kur'an'ın aslından olduğu ve hiçbirleriyle çelişmediği yönündedir. Hatta bazı âlimler, farklı kıraatlerin ortaya koyduğu manaların hepsinin birlikte murad-ı ilahî olabileceğini düşünmüşlerdir.

⁶⁰⁴ Abbas - Sevdî, "Nâfi' Kıraati ile Âsım Kıraati Arasındaki Nahiv Farklılıklarının Tahlil Edilmesi", 181-206.

⁶⁰⁵ et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vili Âyi'l-Ķur'ân*, 17/561-563.

Sonuç olarak, Kur'ân kıraatleri arasındaki lafzî ve nahiv farklar, tarihi süreçte Müslüman ilim geleneğinde büyük bir birikim oluşturmuştur. Gerek kıraat imamlarının eserleri gerek dilbilgisi ve tefsir literatürü bu farklılıkların hikmetlerini açıklayan izahlarla doludur. Bu sayede Kur'ân-ı Kerîm, tek bir okuyuş şekline indirgenemeyecek kadar engin bir nazm-i ilahî olduğunu, her harfide ayrı bir hikmet barındırdığını bizlere göstermektedir. Farklı okuyuşlar arasındaki uyum ve bütünlük, İlâhî kelâmın koruma altında olduğunu ve ona getirilen yorum kapılarının açık tutulduğunun en güzel delillerindedir.⁶⁰⁶

⁶⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1995, 1/53; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb (Tefsîr-i Kebîr)* (Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 1/200-201.

SONUÇ

Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî'nin (ö. 1118/1706) *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'* adlı eseri üzerine yapılan bu inceleme, müellifin kıraat ilmine ve Osmanlı dönemi kıraat eğitimine önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur. 18. yüzyıl başlarında Tunus'ta yaşamış bir âlim olan en-Nûrî es-Sefâkusî, doğu ve batı İslâm dünyasında eğitim görmüş; Kahire'de Şâtıbî geleneğine dayalı icâzetler alıp memleketi Sefâkus'a dönerek kıraat tedrisatıyla iştigal etmiştir. Bu birikimin ürünü olan *Gaysü'n-Nef'*, yedi kıraatin öğretim ve icrâsında sistemli ve pratik bir rehber olarak telif edilmiştir. Müellif eserini, yedi kıraati “cem‘ yöntemiyle” (birleştirerek) okuma geleneğine hizmet etmek amacıyla kaleme almıştır. Böylece söz konusu eser, Şâtıbî'nin “Hırzû'l-Emânî” manzumesine dayanan yedi kıraat bilgisini nesir formunda derleyip açıklayarak hem teorik hem pratik açıdan kıraat eğitimine katkı sunmuştur.

Eserin sistematığı ve içerik düzeni, müellifin kıraat ilmine getirdiği özgün yaklaşımları yansıtmaktadır. *Gaysü'n-Nef'*, “usûl ve fûrû” tasnifini takip etmekle birlikte, müellif usûl konularını mümkün olduğunca özlü biçimde sunmayı tercih etmiştir. en-Nûrî es-Sefâkusî, kıraat kitaplarında tekrarla yer alan yaygın kaideleri uzun uzadıya ele almamış; ancak gerekli gördüğü, *inceleme ve tahkik isteyen* önemli kuralları hiçbir eksiklik bırakmadan aktarmıştır. Kendi ifadesiyle, med, “mîm-i cem” gibi bilinen tekrarlayıcı meselelerle eseri uzatmaktan kaçınmış; bunun yerine her bir kıraat kuralının özünü vermeye odaklanmıştır. Bu yaklaşım, eserin özlü fakat muhtevayı zedelemeyen bir üslupla kaleme alınmasını sağlamış, böylece öğrenci ve hocalar için pratik bir el kitabı hüviyeti kazanmıştır. Öte yandan müellif, eserde yalnızca yedi mütevatir kıraat ile sınırlandığını özellikle vurgular; Şâtıbî'nin yedi kıraatine odaklanarak daha sonraki üç kıraati (on kıraat sistemi) dahil etmez. Döneminin yaygın öğretim pratiğine işaret eden bu tercih, devrindeki çoğu talebenin yedi kıraatle iktifa etmesi sebebiyledir. Aynı şekilde şâz kıraatleri bütünüyle dışarıda bırakmış, bunlara eserinde değinmemeyi prensip edinmiştir. Bu metodolojik tavır, müellifin kıraat ilminin temelinde sahit ve mutavatir rivayetlerin yer alması gerektiği yönündeki ilmî hassasiyetini gösterir.

Gaysü'n-Nef' in her sûredeki kıraat vecihlerini ele alış tarzı da dikkat çekicidir. Müellif, Kur'ân sûrelerini tek tek ele alarak her sûrenin başında önce o sûrenin Mekki veya Medenî oluşunu, âyet sayısını ve bir önceki sûreyle irtibatına dair bazı bilgileri vermiştir. Bu uygulama, klasik kıraat eserlerinde nadiren görülen bir şekilde, kıraat ilmiyle ulûmü'l-Kur'ân bilgisini birleştiren bir katkıdır. Sûrelerin başındaki bu özet bilgiler, öğrencinin okuyacağı metne dair bağlam bilgisini artırarak öğretimi kolaylaştırmaktadır. Ardından her sûrede, önce o sûrede

farklı okunan kelimeler ve kıraat ihtilafları sıralanmış, müteakiben imâle (imaleli okunan kelimeler), idğam (birleştirilen harfler) ve yâ-i izafe (sûrede geçen özel çekimli “yâ” harfleri) gibi özel başlıklar altında ayrıntılar verilmiştir. Bu sistematik diziliş, müellifin kıraat vecihlerini tasnif ederek sunma becerisini gösterir. Böylece öğrenci, her sûredeki farklı okuyuşları kategorik olarak görüp öğrenebilmekte; benzer mahiyetteki vecihler bir arada incelendiği için öğrenme süreci metodik hale gelmektedir. en-Nûrî es-Sefâkusî ayrıca eser boyunca kendine özgü kısaltmalar ve terimler kullanmıştır. Örneğin “el-Mekkî” terimiyle İbn Kesîr’i, “el-Basrî” ile Ebû Amr’ı, “el-İhveyn” ile Hamza ve Kisâ’yi ifade etmesi gibi terimlerle kıraat imamlarını anmıştır. Bu tutarlı terminoloji, eserin okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştıran bir diğer ilmî katkıdır.

Müellifin ilmî yöntemi ve kaynak kullanımı değerlendirildiğinde, eserin Osmanlı dönemi kıraat literatüründeki güçlü geleneği devraldığı görülür. en-Nûrî es-Sefâkusî, temel kaynak olarak İmam Şâtîbî’nin “Hırzû’l-Emânî” (Şâtîbiye) adlı manzumesine dayanmış ve onun ihtiva ettiği rivayetleri ayrıntılandırmıştır. Şâtîbî’nin sistemi, Endülüs-Mağrib menşeli bir kıraat geleneği olarak Osmanlı coğrafyasında da medreselerde takip edilmekteydi. *Gaysü’n-Nef*, işte bu geleneği nesir formunda şerh ederek Osmanlı medrese müfredatında sözlü ve yazılı geleneğin buluşmasına hizmet etmiştir. Müellif, kıraatlerin tecvid kaideleriyle uyumuna ve Arap dili kurallarına uygunluğuna da dikkat ederek her vecih için gerekli açıklamaları yapmıştır. Eserde özellikle “Yedi Harf” meselesi, kıraatlerde tevâtür şartı ve şâz okumaların hükmü gibi temel teorik konulara da değinilmiş olması önemlidir. en-Nûrî es-Sefâkusî, mukaddimede bu mevzulara yer vererek kıraat ilminin sadece rivayetlerin aktarımı değil, aynı zamanda ilmi temellerinin tartışılması gereken bir disiplin olduğunu göstermiştir. Bu yönüyle eser, kendi dönemine kadar süregelen teorik tartışmalara ışık tutan bir kaynak niteliğindedir. Müellifin, Hamza ve Hişâm kıraatlerindeki vakf uygulamalarının zorluğuna dikkat çekmesi de eserin hem teorik hem pratik meseleleri kavrayışla ele aldığı bir kanıtıdır. Bütün bu bulgular, *Gaysü’n-Nef*’in ilmî değeri yüksek, metodolojisi sağlam bir çalışma olduğunu teyit etmektedir.

Nûrî es-Sefâkusî’nin eseri, Osmanlı dönemi kıraat öğretimi içerisinde müstesna bir yer işgal etmiştir. Müellifin yaşadığı coğrafya her ne kadar bugünkü Tunus sınırları içinde olsa da o dönem Kuzey Afrika ilim havzası Osmanlı dünyasıyla iç içe gelişmekteydi. Nitekim eserdeki bilgi birikimi ve yöntem, aynı asırlarda Osmanlı medreselerinde okutulan kıraat derslerinin muhtevasıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. *Gaysü’n-Nef*, Osmanlı medrese programlarında temel metin olarak okunan Şâtîbiye’ye mükemmel bir takviye niteliğindedir. Eserdeki açık

anlatım sayesinde, manzum metnin anlaşılması ve uygulanması kolaylaşmış, böylece öğrenciler bu kitabı bir tür ders notu ve rehber kitap olarak değerlendirmişler. Eserin Osmanlı coğrafyasındaki etkisini gösteren somut bir gösterge, 19. yüzyıldan itibaren çeşitli baskılarının yapılmasıdır. *Gaysü'n-Nef'*, 1876 yılından başlayarak Kahire ve Beyrut gibi ilim merkezlerinde defalarca basılmıştır. Bu neşir faaliyetleri, eserin geniş bir coğrafyada el kitabı olarak benimsendiğini, kıraat çevrelerinde klasik bir kaynak haline geldiğini göstermektedir. en-Nûrî es-Sefâkusî'nin öğrencileri vasıtasıyla da eser, Osmanlı son dönemine dek medreselerde varlığını sürdürmüştür. Nitekim müellifin vefatından sonra yerine geçen oğlu Ahmed ve diğer talebeleri, bu mirası devam ettirmiş; böylece *Gaysü'n-Nef'*, Mağrib ve Maşrik kıraat geleneklerinin bulunduğu bir halka olarak sonraki nesillere aktarılmıştır.⁶⁰⁷

Sonuç olarak, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'*, kıraat ilmi ve öğretimi sahasında hem muhteva hem yöntem açısından değerli ve özgün bir eser olarak değerlendirilmelidir. Bu tez kapsamında yapılan analizler, eserin özü yakalayan sistematığı, sade ve anlaşılır üslubu, teorik derinliği ve pratik öğretime uygunluğu sayesinde kendi döneminde kıraat eğitimine büyük katkı sunduğunu göstermiştir. Müellif en-Nûrî es-Sefâkusî, bu eseriyle kıraat ilminin ana çizgisini koruyup onu pedagojik bir biçimde sunma başarısını göstermiş; böylece adını kıraat edebiyatının klasikleri arasına yazdırmıştır. Eserin sonraki dönem ilmî etki potansiyeli de dikkate değerdir. *Gaysü'n-Nef'*, kendisinden sonra gelen kıraat çalışmaları için bir temel teşkil etmiş, bir kısım alimlerce referans gösterilmiştir. Modern dönemde de eser üzerine akademik çalışmalar yapılmaya devam etmektedir; nitekim yakın zamanda eserin tahkikli bir neşrinin doktora tezi kapsamında hazırlanmış olması, günümüz araştırmacılarının da bu klasik metinden öğrenecekleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan *Gaysü'n-Nef'*, yalnız geçmişteki kıraat öğretimine ışık tutmakla kalmamakta, günümüzde de kıraat ilminin tarihsel gelişimini ve eğitim yöntemlerini anlamak isteyen araştırmacılar için sağlam bir zemin sunmaktadır. Eserde ele alınan konular ve uygulanan yöntem, ileride yapılacak çalışmalarda Osmanlı dönemi kıraat literatürü, eğitim metotları ve kıraat teorisinin evrimi gibi başlıklarda derinlemesine incelenebilir. Bu tez çalışması, en-Nûrî es-Sefâkusî'nin kıraat ilmine yaptığı katkıları kapsamlı

⁶⁰⁷ Ali b Muhammed es-Sefâkusî, *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kıraati's-Seb'*, ed. Ahmed Mahmûd Abdüssemî' el-Hafıyyân (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004); Muhammed Aydın (ed.), *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2006); Sâlim b Garmullah Zehrâni, *غيث النفع في القراءات السبع: دراسة وتحقيق* (Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, ts.).

biçimde değerlendirerek söz konusu eserin ilmî değerini ortaya koymuş; böylelikle ileride yapılacak araştırmalar için de önemli bir referans noktası oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Abbas, Taleh - Sevdî, Ali. "Nâfî' Kıraatî ile Âsım Kıraatî Arasındaki Nahiv Farklılıklarının Tahlil Edilmesi". *Balkesir İlahiyat Dergisi* 16 (Aralık 2022), 181-206.
- Abdülvehhâb. *Kitâbü'l-Ömr fi'l-Musannefât ve'l-Müellifîne't-Tûnisiyyîn*, ts.
- Abun-Nasr, Jamil M. *İslam Döneminde Mağrib Tarihi*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Ahrışan, Emre - Çelik, İmran. "Türkiye'de Sürdürülen Kıraat Tedrisatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme". *DergiPark Akademik*, 220-225. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3265641>
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmî Eğitimi ve Öğretim Metotları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım., 2021.
- Akkuş, Mehmet. "NÛRÎ, Ali b. Sâlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nuri-ali-b-salim>
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kıraat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Aliyyu'l-İmam, Ahmed. *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın On Kıraatı*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2010.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri>
- Anonim. *el-Fevâidu'l-usfûriyye ala'l-akîdeti'n-nûriyye*, ts.
- Askalânî, İbn Hacer el-. *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, 1379.
- Âşûr, Saîd Abdülfetâh. "Ezher". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/580-582. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher>
- Ayan, Hidayet. "Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kıraat İlmîne Dair Eserleri". *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 137-157. <https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1382863>
- Aydın, Muhammed (ed.). *Kur'ân ve Kıraatî Sempozyumları Kitabı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *İslam Ansiklopedisi*. 37/469-470. TDV Yayınları, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suffe>
- Başoğlu, Tuncay. "Yûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/615-617. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusi>
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiraat--ilim>
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmî ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım., 2018.
- Birişik, Abdulhamit. "en-Neşr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/en-nesr>
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/544-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra>
- Bozkurt, Nebi. "Mukabele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/100-101. TDV Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukabele--kuran>
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, ts.
- Brower, Benjamin Claude. *Barış Adı Verilmiş Bir Çöl: Fransız İmparatorluğu'nun Cezayir Sahrası'ndaki Şiddeti, 1844-1902*. New York: Columbia Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. ed. Muhammed Zuheyr en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.
- Bulgurcu, Kahraman. "Bir Kıraat Âlimi ve Muhaddis Olarak Halef b. Hişâm". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 439-458. <https://doi.org/...>
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Okunuşu (Kıraat İlmî)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf el-. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kirâ'ati'l-'Aşr*. ed. Muhammed Temîm ez-Zü'biyy. Cidde: y.y., 1414.

- Çalışkan, İsmail. "Modern Dönemde Kıraat Eğitimi ve Yeni Metodolojik Yaklaşımlar". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. <https://dergipark.org.tr>
- Çetin, Abdurrahman. "Kıraat Eğitiminde Edep ve Usul". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 99-120.
- Çetin, Abdurrahman. "Türkiye'de Kıraat İlmi ve İcazet Geleneği". *Marife Dergisi* 12/2 (2012), 145-162.
- Dânî, Ebû Amr. *el-Mukni' fî Ma'rifeti Merâtîli'l-Kurrâ'*. ed. Ahmed Hâşim el-Bâbî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Dânî, Ebû Amr. *et-Taysîr fî'l-Kirâ'ât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Dânî, 'Uthmân b. Sa'îd. *el-Muktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*. ed. Muhyiddîn Ramazân. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Dâvûd, İbn Ebî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994.
- Debbağ, Ahmed b Muhammed ed-. *el-Kıraat ve Ahkâmuhâ*. Kahire: Dârü'l-Fikr, 1999.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 81. Basım., 2019.
- Demirci, Mustafa. *Kıraat İlmi ve Eğitim Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Duman, M. Zeki. "El-Ahrufü's-Seb'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/532-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18 (1998), 401-408.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Osman ed-Dımaşkî. *el-Mürşidü'l-Vecîz fî Mâ Tahtâc İleyhi Min Ulûmi't-Tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1995.
- En-Nûrî Es-Sefâkusi, Ebu el-Hasan Ali b. Muhammed. *Tenbîhu'l-Gafilin ve İrşâdu'l-Cahlîn*. ed. Muhammed Eş-Şâzî En-Nîfr. b.y.y., ts.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Muahhar es-Sefâkûsî, Meblegu't-Tâlib ile Me'rifeti'l-Metâlib, tahk. Habîb b. Tâhir (b.y.y.: b.y.y.), s. 49.
- Erhan, Mustafa. *Ali b. Sâlim es-Sefâkûsî'nin Tenbîhü'l-Gâfilîn ve İrşâdü'l-Câhilîn Adlı Eserinin Tecvîd İlmindeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/bitstreams/88c6e91b-4a13-43bf-af94-fa54edbcccef/download>
- Eşmûnî, Muḥammad b. 'Alî el-. *el-Ferâ'idu'l-Hisân fî 'Addi Âyi'l-Kur'ân*. ed. 'Abdu'l-Kerîm İbrâhîm el-'Az bâvî. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2006.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Gallissot, René. *Tunus'un Tarihi*. Paris: Editions Sociales, 1970.
- Gökdemir, Ahmet. "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016), 90-91. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/bitstreams/42344454-1ecc-447f-ae6c-867820b31679/download>
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (Haziran 2019), 98.
- Güven, Mustafa Salim. "İbn Nâsır ed-Der'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Gözden Geçirilmiş 2. Basım). C. EK-1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-nasir-ed-deri>
- Güven, Mustafa Salim. "İbn Nâsır ed-Der'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/596-597. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Gözden Geçirilmiş 2. Basım., 2020.
- Haccâc, Müslim b el-. *el-Câmi'u's-Sahîh. Şalât, Bâb 259*, ts.
- Haldun, İbn. *Mukaddime*. çev. Franz Rosenthal. Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1958.
- Hamès, Constant. "Tunus'ta Dînî Kurumlar ve Dînî Hareketler". *Oxford İslam ve Siyaset El Kitabı*. 214, 219. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Hasan Hüsnî, Abdülvehhâb. *Kitâbü'l-Ömr fî'l-musannefât ve'l-müellifîne't-Tûnisîyyîn*. ed. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş. Beyrut: Dârü'l-Garbî'l-İslâm, 1. Basım, 1990.
- Hatipoğlu, Mehmet Sait. *Kıraat İlmi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Havuz, Hasan Hüseyin. "Kıraat İlmi Lisansüstü Programları Üzerine Bir Değerlendirme". *Dergipark Akademik Dergisi*. <https://dergipark.org.tr>
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 30-35. <https://www.eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20%28685%29.pdf>

- Hoca, Hüseyin. *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân bi-fütûhâti Âli 'Osmân*. ed. Tâhir el-Ma'mûrî. Libya-Tunus: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1975.
- İbn Cinnî, Abu'l-Hasan Ali ibn al-Husayn ibn Muhammad al-Jinnî. *el-Hisâs f'l-Luğa*. Kahire: Dârü'l-Fikr, 2002.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn el-Hadramî. *Mukaddime*. Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî. *Tefsîru'l-Kur'ânîl-Azîm*. Beyrut: Dâr al-Kutub al-İlmiyya, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-İfrîkî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâr Sâdır, 2003.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs el-Bağdâdî. *Kitâbü's-Seb'a fî Kıraâtî'l-İmmetü's-Seb'a*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk. *el-Fihrist*. Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, 1997.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr f'l-Kırâati'l-Aşr*. ed. Ali Muhammed ed-Dabba'. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İfrânî, Muhammed b. El-Haccac b. Muhammed b. Abdullah Es-Sağîr. *Safvetu Men İnteser Min İhbâri Sulehâi'l-Karni'l-Hâdî Aşar*. Mağrib: Ed-Dârü'l-Beydâ, 1. Basım, 2004.
- İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. "Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı". 2025. <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/akademikkadro>
- Kablan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlimi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 511-530. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ihya/issue/68088/1007911>
- Kâdî, Abdulfettâh. *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve Tevâruhâ*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rif, 1981.
- Kâdî, Abdulfettâh el-. *el-Budûrû'z-Zâhire f'l-Kırâati'l-Aşr el-Mütevâtire min Tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*. Mekke-i Mükerrreme: Mektebetu Enes bin Malik, 1. Basım, 2002.
- Kahhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcim Musannifî'l-Kütübi'l-Arabiyye*. Şam: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1957.
- Kara, Ömer. "İbnü'l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri". *Mushafları İnceleme Dergisi*, XX. <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr>
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 35. Basım, 2023.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2018.
- Kastallânî, Şehâbeddin el-. *Letâifü'l-İşârât fî Fenni'l-Kırâât*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2005.
- Kettânî, Abdülhay. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-İsbât*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlimi ve Takrîb Usûlü*. ed. Mehmet Çaba. Konya: Hacıveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kurtuluş, Rıza. "İfrenî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/514-515. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifreni>
- Mahallî, Celâleddîn el- - Süyûtî, Celâleddîn es-. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. İstanbul, 2010.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimü'l-Müellifin'et-Tûnisîyyîn*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1986.
- Mahlûf, Muhammed. *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye*. ed. Abdülmecîd Hayalî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424.
- Mahfûz, Muhammed, Ali en-Nûrî: Hayâtühû ve Âsâruhû, Teşavvürü 'ulûmî'l-bihâr ve devrühâ fi'n-nümüvvi'l-ħadârî, dirâsât li'l-'ulûmî's-şahîha bi-Sefâkus, Mültekâ 'Alî en-Nûrî, Tunus, 1976.
- Makdîş, Mahmûd b Saîd. *Nüzhetü'l-enzâr fî 'acâ'ibi't-tevârîh ve'l-ahbâr*. ed. Muhammed Mahfûz Ali ez-Züvârî. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Marsafî, Abdulfettâh. "Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmî'l-Bârî, Bâb 10: İdgâm ve Kısımları". 2024. Erişim 12 Nisan 2025. <https://www.islamweb.net/ar/library/content/231/48/>
- Masmoudi, Mohamed. *Sfax*. Tunis, 1980.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlimi*. İstanbul: Otto Yayınları, 2. Basım, 2022.

Medine İslam Üniversitesi. "Medine İslam Üniversitesi Hadis Fakültesi Müfredatı ve Lisansüstü Tezleri". 2025. https://www.academia.edu/98736763/Medine_%C4%B0islam_%C3%9Cniversitesi_Hadis_Fak%C3%BCltesi_M%C3%BCfredat%C4%B1_ve_Lisans%C3%BCst%C3%BC_Tezleri

Medîni, Ebû Tayyib el-. *Kitâbü't-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1980.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne an Me'âni'l-Kirâât*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.

Merâşlî, Yusuf b Hasan el-. *Târihu'l-Kirâât ve Ahkâmuhâ*. Beyrut: Dâru'l-Beyân, 2010.

Mesâkinî, Ali b Huleyfe el-. *Fehrasetu's-Şeyh Ali b. Halife*. ed. Muhammed Mahfûz. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.

Mısrî, Muhammed Nibhân b Hüseyin. *Katrü min ğaysi'n-nef' fi usûli ve kelimâti'l-kirâ'âti's-seb'*. y.y.: y.y., 2009.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b el-Haccâc b el-Kuşeyrî el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. ed. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.

Nahhâs, Aḥmad b. Muḥammad en-. *el-Kaṭ' ve'l-i'tinâf*. ed. Abdü'l-Mün'im Ḥafâcî. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1990.

Nasr, Atıyye Kâbil. *Ġâyetü'l-Mürîd fi İlmî't-Tecvid*. Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1409.

Özel, Ahmet. "Nûrî, Ali b. Sâlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/365-367. Ankara: TDV Yayınları, 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nuri-ali-b-salim>

Öztürk, Ali. "Kıraatlerin Tevâtürü Meselesi". *Marife Dergisi* 12/2 (2012), 145-162.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Ramdani, Nabila. *Kuzey Afrika'nın Siyâsî ve Kültürel Tarihi*. Londra: Routledge, 2013.

Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtîhu'l-ġayb (Tefsîr-i Kebîr)*. Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1997.

Sabancı Vakfı. "Erişilebilir Dijital Eğitim Mümkün". 2025. Erişim 02 Şubat 2025. <https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/erisilebilir-dijital-egitim-mumkun>

Sabırlı, Halil İbrahim. "Ebu Amr'ın Kıraat İlmî ve Arap Dilindeki Yeri". *Dergipark Akademik Yayınları*. <https://dergipark.org.tr>

Sâlih, Subhî. *Kur'an İlimleri*. çev. M. Said Şimşek. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2008.

Şâlih, Şubhî al-. *Mabâhiṯ fi 'Ulûm al-Kur'ân*. Bayrût: Dâr al-'İlm li-l-Malâyi'n, 1979.

Secâvendî, Abû Muḥammad 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân es-. *Naẓmu'l-Beyân fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*. ed. Ğânim Kudûrî el-Ḥamd. Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Mu'âşır, 1996.

Sefâkusî, Ali b Sâlim es-. *Mu'îmü's-sâ'ilîn min fazli rabbi'l-'âlemîn*. ed. Nizâri Hammâdî. Kahire: Dâretü'l-Karaz, 2008.

Sefâkusî, Ali en-Nûrî es-. *Gaysü'n-Nef' fi'l-Kirâ'âti's-Seb'*. ed. Ahmed Mahmûd Abdü's-Semî' eş-Şâfi' el-Hafyân. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.

Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. *Kitâbü'l-Kirâât*. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1987.

Sirâceddin, Abdullah. *el-Kirââtü'l-Kur'âniyye ve Te'sîruha fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Şam: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1993.

Sülemî, Ebû Abdurrahman es-. *Tefsîru'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.

Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Sâbık b. Fahrüddin el-Huzâî. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâr al-Kutub al-'İlmiyya, 2005.

Şâtübî. *Hırzû'l-Emânî ve Veche't-Tehânî*. ed. Ali Hasan Abdurrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.

Şâzelî, Abdüllatîf eş-. "el-İfrânî, Muhammed eş-Şağîr". *Ma'emetü'l-Mağrib*. 2/551-552. Rabat, 1989.

Şevkânî. *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakk min İlmî'l-Usûl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1974.

Şukrî Majolî, 'Eşşeyh Ali en-Nûrî es-Sefâkusî'nin Hayatı ve Eseri', Al-Manhal.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut, 2001.

Taşpınar, Kadir. "Kıraat İlmî ve Akademik Perspektifler". *İslami İlimler Dergisi*. <https://mushafliinceleme.diyaret.gov.tr>

Two Correct Ways of Reading the Verse: 4:94". *Islamweb*. 05 Eylül 2005. Erişim 11 Nisan 2025. <http://www.islamweb.net/en/fatwa/90469>

Tavîl, Ahmed b Muhammed et-. *Usûlü'l-Kirâât ve Ahkâmuhâ*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2004.

TDV İslâm Ansiklopedisi. "Nûrî, Ali b. Sâlim", ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nuri-ali-b-salim>

Tetik, Necatî. *Kıraat İliminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b İsmâ b Sevre (Yezîd) et-. *es-Sünen*. ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998.

- Toptaş, Mahmut. *Kur'an Öğreniyorum*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Turan, Abdülbaki. *Arza. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arza>
- Türçan, Talip. *Tedric. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tedric>
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. "İdgam", 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/idgam>
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Varol, Hasan Hüseyin. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya, 30. Basım, 2021.
- Wikipedia Arabic. "غيث النفع في القراءات السبع", ts. https://ar.wikipedia.org/wiki/غيث_النفع_في_القراءات_السبع
- Yaîş, Yûnus. *Alî en-Nûrî es-Sefâkusî: 'Aşruhû ve hayâtühû ve âşâruhû*. Sefâkus: Tunus Üniversitesi, PhD Thesis, 2007.
- Yâlûşeh, Muhammed b. *Risâletü'l-Mukaddem Edâen min Evcihî'l-Hilâfli'l-Kurrâi's-Seb'a*. ed. Usâme b el-Arabî, ts.
- Yıldırım, Mehmet. "Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Açık Erişim Sistemi*, 28. <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/2347/640447.pdf?isAllowed=y&sequence=1>
- Yılmaz, Hayatî. "Yahyâ b. Saîd el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/261-262. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2004.
- Zehrânî, Gurmullah b. Muhammed. *Fî'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*. Kahire: Dâretü'l-Karaz, 2008.
- Zehrânî, Sâlim b Gurmullah b Muhammed ez-. *Ğayşü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb' li-Ebi'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Sefâkusî*. Câmiatü Ümmi'l-kurâ Külliyyetü'd-da've ve usûli'd-dîn, PhD Thesis, 1426.
- Zencele, Ebû Zur'a Abdurrahman b Muhammed İbn. *Hucetü'l-kırâ'ât*. ed. Saîd el-Efgânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1984.
- Ziriklî, Mahmûd b Muhammed b Alî b Fâris. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 1423.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1988.
- Züvârî, Ali. *Histoire de la famille an-Nouri de Sfax des origines (XVIIe) siècle à la fin du XIXe siècle*. Aix-en-Provence, 1973.